

**BRICS-T ÜLKELERİNDE
SANAYİ SEKTÖRÜNE YÖNELİK
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİNİN
BELİRLEYİCİLERİ**

Ertuğrul YAŞAR

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜRKMEN

Erzurum - 2024

Her hakkı saklıdır

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

**BRICS-T ÜLKELERİNDE SANAYİ SEKTÖRÜNE YÖNELİK DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ**

Ertuğrul YAŞAR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜRKMEN

Anabilim Dalı: İktisat

Erzurum - 2024

Her hakkı saklıdır

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY SAYFASI

Ertuğrul YAŞAR tarafından hazırlanan **BRICS-T Ülkelerinde Sanayi Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Belirleyicileri** adlı bu çalışma Tarih girmek için tıklayınız tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda ☐ oybirliği / ☐ oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Ana Bilim Dalı, İktisadi Gelişme ve Uluslararası İktisat Bilim Dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı	Prof. Dr. Serap BEDİR KARA Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜRKMEN Erzurum Teknik Üniversitesi	İmza
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ Atatürk Üniversitesi	İmza

Ertuğrul YAŞAR tarafından hazırlanan **BRICS-T Ülkelerinde Sanayi Sektörüne Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin Belirleyicileri** başlıklı yüksek lisans tezi kabul edilmiştir. **18.07.2024**

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullandığım her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sorumluluğu ve tezin erişim sürecine ilişkin aşağıdaki beyanımı kabul ediyorum. Tarih girmek için tıklayınız

İmza

Ertuğrul YAŞAR

Öğrenci

- ☐ Tezle ilgili patent başvurusu yapılması / patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.
- ☐ Enstitü Yönetim Kurulunun Tarih girmek için tıklayınız tarih ve Karar No sayılı kararı ile teze erişim süresi ile ilgili bir kısıtlama bulunmamaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
TABLolar LİSTESİ	III
GRAFİKLER LİSTESİ	IV
KISALTMALAR LİSTESİ	V
ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR HAKKINDA KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	3
1.1.1. Dolaylı Yabancı Yatırımlar (Portföy Yatırımları)	3
1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)	4
1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TÜRLERİ	7
1.2.1. Ortak Girişim	7
1.2.2. Şirket Birleşmeleri	8
1.2.3. Stratejik Birlikler	8
1.2.4. Yeşil Alan Yatırımı	9
1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHİ GELİŞİMİ	9
1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEORİLERİ	12
1.4.1. Ürün Döngüsü Teorisi (Ürünün Hayat Devreleri Toremi)	13
1.4.2. İçselleştirme Teorisi	15
1.4.3. Kuruluş Yeri Teorisi	16
1.4.4. İşlem Maliyetleri Teorisi	17
1.4.5. Stratejik Davranış Teorisi	17
1.4.6. Oligopolistik Tepki Teorisi	17
1.4.7. Eklektik Kuramı (OLI Paradigması)	17
1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İKTİSADİ ETKİLERİ	20
1.5.1. Yatırım Alan Ülkeye Yönelik Etkiler	20
1.5.1.1. Olumlu Etkiler	20
1.5.1.2. Olumsuz Etkiler	22

1.5.2. Yatırım Yapan Ülkeye Yönelik Etkileri	25
1.5.2.1. Olumlu Etkiler	25
1.5.2.2. Olumsuz Etkiler	26

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE BRICS-T ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	27
2.2. BRICS-T Ülkeleri	33
2.2.1. BRICS'in Kuruluşu ve Küresel Bağlamda Önemi	33
2.2.2. BRICS-T Ülkelerinin İktisadi ve Sosyal Yapıları	34
2.2.2.1. Brezilya'da Makroekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret	36
2.2.2.2. Rusya'da Makroekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret	37
2.2.2.3. Hindistan'da Makroekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret	39
2.2.2.4. Çin'de Makroekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret	40
2.2.2.5. Güney Afrika'da Makroekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret	42
2.2.2.6. Türkiye'de Makroekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret	44
2.3. BRICS-T ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR	46
2.3.1. Brezilya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar	49
2.3.2. Rusya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar	52
2.3.3. Hindistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar	55
2.3.4. Çin'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar	58
2.3.5. Güney Afrika'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar	61
2.3.6. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar	64
2.4. BRICS 2024 YILI GENİŞLEMESİ	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMI ETKİLEYEN FAKTÖRLER	71
3.1.1. İktisadi Faktörler	71
3.1.1.1. Piyasa Büyüklüğü ve Pazar Hacmi	71
3.1.1.2. Döviz Kuru	72
3.1.1.3. İş Gücü Maliyeti	73
3.1.1.4. Hammadde ve Doğal Kaynak	73

3.1.1.5. Altyapı Olanakları	74
3.1.1.6. Vergiler	74
3.1.2. Politik ve Kurumsal Faktörler	75
3.1.2.1. Siyasi İstikrar	76
3.1.2.2. Özelleştirmeler	76
3.1.2.3. Yolsuzluk	77
3.1.2.4. Serbest Bölge	77
3.1.3. Kültürel Faktörler	78
3.1.3.1. Kültürel Farklılık	78
3.1.3.2. Ahlaki Değerler	78
3.1.3.3. Dini Etkiler	79
3.2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ	79

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

METODOLOJİ

4.1. PANEL VERİ ANALİZİ	90
4.1.1. Panel Veri Analizinde Kullanılan Modeller	91
4.1.1.1. Klasik Model	91
4.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli (Fix Effects Model)	91
4.1.1.3. Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model)	91
4.1.2. Panel Veri Tahmincisi Seçmek İçin Uygulanan Testler	92
4.1.2.1. F-Testi	92
4.1.2.2. Olabilirlik Oranı (LR) Testi	93
4.1.2.3. Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi	93
4.1.2.4. Score Testi	94
4.1.2.5. Hausman Testi	94
4.1.3. Panel Veri Modellerinde Temel Varsayım Testleri	95
4.1.3.1. Değişen Varyans (Heteroskedasite)	95
4.1.3.2. Ardışık Korelasyon (Otokorelasyon)	95
4.1.3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon)	96
4.1.3.4. Rassal Etki Modelinde Değişen Varyans Testi	96
4.1.3.5. Rassal Etki Modelinde Aralleano, Froot ve Rogers Tahmincisi	96
4.2. MODEL	97
4.3. VERİ SETİ	97

4.4. BULGULAR	99
4.4.1. Panel Veri Modelinin Tahmin Yönteminin Seçimi	100
4.4.1.1. F-Testi, Olabilirlik, Breusch-Pagan ve Score Testi Bulguları	101
4.4.1.2. Hausman Testi Bulguları	102
4.4.2. Rassal Etki Modeli Tahmincisinin Seçimi	102
4.4.2.1. Rassal Etki Modelinde Otokorelasyon Testi	103
4.4.2.2. Rassal Etki Modelinde Birimler Arası Korelasyon Testi	103
4.4.3. Rassal Etki Modelinde Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi	104
SONUÇ VE ÖNERİLER	107
KAYNAKLAR	111
EKLER	136

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BRICS-T ÜLKELERİNDE SANAYİ SEKTÖRÜNE YÖNELİK DOĞRUDAN
YABANCI YATIRIM GİRİŞLERİNİN BELİRLEYİCİLERİ

Ertuğrul YAŞAR

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜRKMEN

2024, (138) sayfa

Jüri: Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜRKMEN

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Doç. Dr. Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ

Doğrudan yabancı yatırımlar, küresel sermayenin serbestleşmesinin ardından ülkelerarası ilişkilerde sıklıkla kullanılan bir yatırım türüdür. Doğrudan yabancı yatırımların ülke içinde devam etmesi veya ülkeye girişi hususunda sosyal, politik, iktisadi ve sosyolojik faktörlerin etkisi bulunmaktadır. Bu faktörler yatırımcı için çekici ve itici faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı BRICS-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik doğrudan yabancı yatırım girişlerini belirleyen faktörlerin analiz edilmesidir.

Bu doğrultuda, 2010-2022 yılları arasında BRICS-T ülkelerine ait sanayi sektörüne yapılan doğrudan yabancı yatırım miktarları bağımlı değişken; iş gücü maliyetleri, GSYİH, reel efektif döviz kuru, ekonomi politikası belirsizliği, ticari açıklık ile hammadde ve doğal kaynak geliri verileri bağımsız değişkenler olarak kullanılarak kurulan ekonometrik model panel veri analizi yöntemiyle test edilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda BRICS-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri ile iş gücü maliyeti, ticari açıklık ve reel efektif döviz kuru değişkenlerinin anlamlı ve negatif; GSYİH değişkeninin ise anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca ekonomi politikası belirsizliği ile hammadde ve doğal kaynak geliri değişkenlerinin çalışmada istatistiksel açıdan anlamsız olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: BRICS-T, Doğrudan Yabancı Yatırım, Sanayi, Panel Veri Analizi

Jel Kodu: F21, C23

ABSTRACT
MS. Thesis

**DETERMINANTS OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT INFLOW TO THE
INDUSTRIAL SECTOR IN BRICS-T COUNTRIES**

Ertuğrul YAŞAR

Advisor: Asst. Prof. Dr. Adem TÜRKMEN

2024, (138) pages

Jury: Asst. Prof. Dr. Adem TÜRKMEN

Prof. Dr. Serap BEDİR KARA

Assoc. Prof. Dr. Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ

Foreign direct investment is a type of investment that is frequently used in inter-country relations following the liberalization of global capital. Social, political, economic and sociological factors have an impact on the continuation or entry of foreign direct investments in a country. These factors are divided into two as attractive and repulsive factors for investors. In this context, the aim of the study is to analyze the determinants of FDI inflows to the industrial sector in BRICS-T countries.

In this direction, the econometric model established by using the amount of foreign direct investment in the industrial sector of BRICS-T countries between 2010-2022 as the dependent variable and labor costs, GDP, real effective exchange rate, economic policy uncertainty, trade openness and raw material and natural resource income data as independent variables was tested by panel data analysis method. According to the findings, labor cost, trade openness and real effective exchange rate variables have a significant and negative relationship with FDI inflows to the industrial sector in BRICS-T countries, while GDP variable has a significant and positive relationship. In addition, economic policy uncertainty and raw material and natural resource income variables were found to be statistically insignificant in the study.

Keywords: BRICS-T, Foreign Direct Investment, Industry, Panel Data Analysis

Jel Code: F21, C23

TABLÖLAR LİSTESİ

2.1	BRICS-T Ülkelerinde İktisadi ve Sosyal Göstergeler (2023).....	34
2.2	BRICS-T Ülkelerinde Makroekonomi ve Dış Ticaret Göstergeleri.....	35
2.3	BRICS-T Ülkelerinde DYY Net Girişleri (1992-2022)(Milyon\$).....	46
2.4	BRICS-T Ülkelerinde DYY Net Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	47
2.5	BRICS-T Ülkelerinde İktisadi ve Sosyal Göstergeler(2023).....	67
4.1	Çalışmaya Dahil Edilen Ülkeler.....	98
4.2	Çalışmada Kullanılan Değişkenler.....	98
4.3	Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri.....	100
4.4	F-Testi, Olabilirlik, Breusch-Pagan LM ve Score Testi Sonuçları.....	101
4.5	Hausman Testi Sonuçları.....	102
4.6	Levene, Brown ve Forsythe Testi Sonuçları.....	102
4.7	Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi ile Baltagi- Wu'nun Yerel En iyi Değişmez Testi Sonuçları.....	103
4.8	Pesaran, Friedman ve Frees Testi Sonuçları.....	103
4.9	Arellano, Froot ve Rogers Testi Sonuçları.....	104

GRAFİKLER LİSTESİ

2.1	Ekonomi Gruplarına Göre DYY Girişleri (1990-2022)(Milyon\$).....	28
2.2	Bölgelere Göre Ortalama DYY Girişleri (1992-2022)(Milyar\$).....	29
2.3	En Büyük DYY girişine Sahip Ekonomiler (1992-2022)(Milyon\$).....	30
2.4	En Büyük DYY çıkışına Sahip Ekonomiler (1992-2022)(Milyon\$).....	31
2.5	Sektörlere Göre Birleşme ve Satın Almalar (1993-2022)(Milyar\$).....	32
2.6	Brezilya’da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	50
2.7	Sektörlere Göre Brezilya’da DYY girişleri (2010-2023)(Milyon\$).....	51
2.8	Rusya’da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	53
2.9	Sektörlere Göre Rusya’da DYY Girişleri (2010-2021)(Milyon\$).....	54
2.10	Hindistan’da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	56
2.11	Sektörlere Göre Hindistan’da DYY Girişleri (2010-2021)(Milyon\$).....	57
2.12	Çin’de DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	59
2.13	Sektörlere Göre Çin’de DYY Girişleri (2012-2022)(Milyon\$).....	60
2.14	Güney Afrika’da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	62
2.15	Sektörlere Göre Güney Afrika’da DYY Girişleri (2010-2022)(Milyon\$).....	63
2.16	Türkiye’de DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022)(Milyon\$).....	65
2.17	Sektörlere Göre Türkiye’de DYY Girişleri (2010-2023)(Milyon\$).....	66
2.18	BRICS ⁺ -T DYY Girişleri (1992-2022)(Milyar\$).....	68
2.19	BRICS’e Katılan Ülkelerin Sektörel DYY Girişleri (2010-2022)(Milyar\$).....	69

KISALTMALAR LİSTESİ

<u>Kısaltmalar</u>	<u>Açıklama</u>
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
ALADI	: Latin Amerika Entegrasyonu Birliği
APTA	: Asya - Pasifik Ticaret Anlaşması
Ar-Ge	: Araştırma ve Geliştirme
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CİD	: Cari İşlemler Dengesi
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
FRED	: St. Louis Federal Rezerv Bankası
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ICT	: Bilgi İletişim Teknolojisi
IDA	: Uluslararası Kalkınma Birliği
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü
Ör.	: Örneğin
Prob.	: Olasılık

REDK	: Reel Efektif D�v�z Kuru
SACU	: Güney Afrika Gümrük Birliği
SELA	: Latin Amerika Ekonomik Sistemi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Std.	: Standart
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı

ÖN SÖZ

*Bilim, fikirlerin dramıdır.
(Albert Einstein)*

“Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet fikirlerini veriniz. Geleceğin aydınlığına onlarla kavuşacaksınız.” sözüyle bilimin, aydınlığa ulaşma yolunda en kıymetli hazine olduğunun vurgusunu yapan ve biz Türk gençliğine açtığı yolda, gösterdiği hedefe yürüme fırsatı tanıyan Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK’e teşekkürü borç biliyor ve sonsuz saygılarımı sunuyorum.

Yüksek lisans çalışmalarım ve eğitimim süresince danışmanlığımı üstlenen ve bu süreç boyunca yardımını esirgemeyen, fikirlerime önem veren, çağdaş ve yenilikçi yönüyle örnek aldığım kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Adem TÜRKMEN’e akademi yolunda şahsıma sunduğu katkılarından ötürü teşekkür ederim.

Çalışma sürecimde zorlandığım ve çıkmaza girdiğim dönemlerde bilgi ve birikimiyle yol gösteren İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Ekonometri Bölümü’nden sayın Prof. Dr. Ferda YERDELEN TATOĞLU’na desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimim boyunca, çalışmalarım ve hayallerim konusunda yanımda olan, neşesiyle ve enerjisiyle akademi dünyasını bana sevdiren kıymetli hocam Prof. Dr. Serap BEDİR KARA’ya; eğitim sürecim boyunca birlikte çalışma fırsatı bulduğum Erzurum Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ile Sosyal Bilimler Enstitüsü ailesine; savunma sürecimde katkılarını sunan Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nden sayın Doç. Dr. Ziya Çağlar YURTTANÇIKMAZ’a ve çalışmam boyunca desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

Hayatım boyunca düşünceleriyle, başarılarıyla ve çabasıyla örnek aldığım, tecrübelerinden yararlandığım ve yüksek lisans sürecimde verdiğim her kararda yanımda olan kıymetli ağabeyim Dr. Ekrem YAŞAR’a teşekkür ederim.

Doğru bir yaşamın temelini güzel ahlak olduğunu bana öğreten kıymetli anneme, babama ve her süreçte beni destekleyen kardeşlerime çok teşekkür ederim. Çalışmamı, tez sürecimin tamamlanmasından kısa bir süre önce kaybettiğim kıymetli babama ithaf ediyorum.

Ertuğrul YAŞAR

Erzurum - 2024

GİRİŞ

Doğrudan yabancı yatırım (DYY), piyasa ekonomisi çerçevesinde ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel bileşenlerinden birisidir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinde ve teknolojik gelişmişlik seviyelerindeki artışa DYY'lerin büyük bir katkısı bulunmaktadır. Özellikle sektörel bazda gerçekleşen DYY'ler, ülkelerin sahip oldukları ekonomik göstergelerde iyileşme sağlayarak bu ülkelerin iktisadi, politik ve psikososyal açıdan gelişmelerine zemin hazırlamaktadır. Bu sektörlerden en çok yatırım alanlardan birisi sanayi sektörüdür. Sanayi sektörü otomotiv, enerji, gıda endüstrisi, teknolojik işbirliği, kimya ve petrokimya, çimento, demir-çelik, tekstil, standardizasyon ve akreditasyon, KOBİ'ler, elektronik ve Bilgi İletişim Teknolojisi (ICT), makine, seramik ve cam, ilaç ve tıbbi ekipman, madencilik, imalat, elektrik, gaz, buhar, su temini gibi alanların dahil olduğu geniş bir sektördür. Sanayi sektörünün bu derece geniş alanları kapsaması ülkelerin yatırım alma konusunda olanaklarını da artırmaktadır. Sanayi sektörünün küresel DYY akışlarındaki bu önemi sektöre yönelik yapılan yatırımların belirleyicilerini de önemli hale getirmektedir. Özellikle BRICS-T (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye) grubuna dahil ülkeler gibi hızlı gelişen ülkelerde mevcut yatırımları korumak ve yeni yatırımların zeminini hazırlamak için dikkat edilen birçok faktör bulunmaktadır. Dolayısıyla bu ülkelere yapılan yatırımların temelinde bulunan bileşenlerin itici ve çekici başlıkları altında analiz edilmesi önem arz etmektedir.

DYY'ler, sadece ülkelere değil belirli amaçlarla bir araya gelmiş ülke gruplarına da yoğun şekilde gerçekleşmektedir. Özellikle küresel bağlamda ülkeleri iktisadi amaçlarla bir araya getiren gruplar ve kuruluşlar, DYY hacminin artmasında büyük etki sahibi olmuşlardır. Artan DYY hacmi ile birlikte ülkelerin ekonomik büyüme hedefleri, DYY akışlarının incelenmesi hususunda bu yatırım akışlarını teşvik eden veya ülkeye girişini kısıtlayan belirleyicilerin tespit edilmesinin önemini artırmaktadır.

BRICS-T ülke grubuna yönelik özellikle sektörel DYY girişleri hususunda yapılmış çalışma sayısı kısıtlıdır. Literatür dikkate alındığında BRICS-T grubu ülkelerin sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicileri konusunda bir çalışma yapılmasına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Ayrıca BRICS grubu ülkeler 2024 yılında bir genişleme yaşamış ve yeni ülkelerin katılımıyla grup genişlemiştir. Böylece bu tez çalışması BRICS⁺T ülkeleri bağlamında sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini araştırarak literatürdeki boşluğa katkı yapmayı amaçlamaktadır. BRICS-T grubu ülkelerde

sanayi sektörüne yönelik DYY'lerin belirleyicilerini incelemesi ve guruba yeni üye olan ülkelerinde analizlere dahil edilmesi bu tezin özgün tarafını yansıtmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda bu tez çalışması, kavramsal ve teorik çerçeveyi, DYY'lerin tarihi gelişimini, DYY çeşitleri ve teorilerini, bu yatırımların ülkelerin ekonomik durumuna etkisini, küreselde ve BRICS-T ülkelerinde gerçekleşen DYY giriş ve çıkışlarını, DYY'leri etkileyen faktörleri, ilgili literatür özetini, BRICS-T ülkelerinde 2010-2022 yılları arasında gerçekleşen sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerini etkileyen faktörleri inceleyen model analizini, bu analizin bulguları ile bulguların yorumlanmasını ve elde edilen sonuçlar bağlamında gelecek projeksiyonu ve ekonomi politikası önerilerini içeren sonuç kısmını kapsamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR HAKKINDA KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

Uluslararası sermaye akışlarının bir türü olan yabancı sermaye yatırımları, herhangi bir ülkenin ekonomik gücüne katkı sağlayacak teknolojik ve finansal kaynaklar olarak nitelendirilmektedir (Altın, 2003, s.7). Söz konusu ülkenin ekonomik gücünün artmasında milli sermayenin yetersiz olması, gerekli büyüme hızına ulaşma yolunda yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır (Keleş, 2007, s.20). Diğer yandan İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı OECD (Organization for Economic Cooperation and Development)' ye göre yabancı sermaye yatırımları, yabancı yatırımcıların sahip oldukları şirketin dağıtılmamış veya yeniden yatırıma dönüşmüş kazançlarının paylarını; ana şirketten maddi sermaye ya da nakit şeklinde alınan kısa, orta veya uzun vadeli borç ve hisse senedi alımlarını; şirkete sağlanan kredileri; şirketten nakit şeklinde olmayan üretim hakları ve makine alımlarını ve temin edilen diğer tüm kredileri içermektedir (OECD, 2024).

Yabancı sermaye yatırımlarının sınıflandırılmasından anlaşılabacağı üzere ülkelerin elde ettikleri yatırım gelirleri finansal veya reel gelir biçiminde gerçekleşmektedir. Bu minvalde yabancı sermaye yatırımları dolaylı yabancı yatırım ve DYY olarak ayrılmaktadır.

1.1.1. Dolaylı Yabancı Yatırım (Portföy Yatırım)

Bir ülkenin sermaye veya para piyasasında yer alan tahvil veya hisse senedi gibi finansal enstrümanların uluslararası piyasalar yoluyla edinilmesi portföy yatırımlarını oluşturmaktadır. Portföy yatırımları ülkelere yönelik, rezerv ve DYY haricindeki parasal yatırımları ifade etmektedir (Akıncı, 2010, s.9). Portföy yatırımlarının faiz ve gelir artışından fark alabilmek için menkul kıymet satışı neticesinde ülkeye sermaye getirmesi bu yatırımları sıcak para olarak tanımlamaktadır. Ülke dışındaki herhangi bir finans kurumundan alınan krediler, farklı ülke bankalarına yatırılan mevduatlar, hazine veya kurumlara ait tahvil ve bono yatırımları ve yurtdışı ülkelerin borsalarından hisse senedi alımları portföy yatırımlarına örnek olarak verilebilir (Öcal ve Polat, 2012, s.70).

Portföy yatırımlarının yüksek temettü ve faiz geliri amacıyla gerçekleşmesi, sermayenin daha yüksek temettü veya faiz geliri veren alanlara hareket etmesini sağlamaktadır. Bu sebeple sermaye hareketinin yönünü sağlayan faktör; daha yüksek gelir veya vergi indirimleri şeklinde yatırım bölgelerindeki risk farklılığıdır (Süleymanlı, 2015, s.3).

Ticari işlemlere dahil edilebilecek finansal araçlar portföy yatırımlarının temelini oluşturmaktadır. Bu yüzden bu finansal araçlar yatırımcılara henüz vade sonu gelmeden farklı finansal araçlara geçiş hakkı tanımaktadır. Dolayısıyla DYY yapacak yatırımcılara göre dolaylı yabancı yatırım yapan yatırımcılar getiri oranlarındaki değişimlere daha yüksek duyarlılık sergilemektedirler (Demirel, 2006).

1.1.2. Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY)

DYY'ler, şirketlerin bünyelerindeki sermaye fonlarını yurtdışındaki herhangi bir ülkenin çeşitli alanlarına kâr maksimizasyonu sağlamak amacıyla hareket ettirmesiyle oluşmaktadır. Diğer bir deyişle DYY kavramı, yatırımcıların var olan üretimlerini ülke dışına çıkararak diğer ülkelerde ortaklı veya ortaksız yeni bir şirket kurma, mevcut şirketleri satın alma veya mevcut bir şirketin önceden sahip olduğu sermayeyi artırma yoluyla yaptıkları yatırımları kapsamaktadır (Gedikli, 2011, s.98). DYY'ler küresel açıdan ekonomik büyüme ve kalkınma konusunda en önemli araçlardan biridir. Bu sebeple ülkelerin birbiri ile uzun vadeli iyi ilişkiler kurmasını sağlamaktadır. Söz konusu iyi ilişkiler DYY'lerin yatırım alan ülkeden aniden ayrılmasının önüne geçmektedir. Çünkü DYY'ler yatırım alan ülkeye sadece sermaye değil yeni pazarlara ulaşım şansı, yönetim tekniği, teknoloji ve istihdam da sağlamaktadır. Bu yüzden devletler, DYY'ler konusunda hassas kararlar alıp bu yatırımları çeken ve hukuki olarak güvence altına alan bir iktisadi ve siyasi zemin hazırlayarak çıkarlarını gözetmektedirler (Yılmaz, 2015).

Yatırım yapan ülkedeki yatırımcı şirket, DYY'ler aracılığı ile yatırım alan ülkedeki firmanın mülkiyet hakkına sahip olurken, bu firmanın yönetim hakkı da yatırımcı şirkete ait olmaktadır. Yatırım alan küçük şirket, yatırımcı şirketin ticari unvanını, yönetim bilgisini ve teknolojisini kullanabilmektedir. Bunun yanında tüm bu avantajlara sahip olan ana firma, yatırım alan firmanın kârının tamamını veya bir kısmını talep edebilmektedir (Kurtaran, 2007).

Gelişmiş ülkelerin sermayelerinin yoğun, gelişmekte olan ülkelerdeki sermayenin ise kıt oluşu, DYY akışlarının farklı ülke gruplarında farklı önem düzeyine sahip olmasına

neden olmaktadır. Yılmaz (2015)'a göre DYY'lerin beraberinde getirdiği avantajlar az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler için bu yatırımların önemini artırmaktadır. Çünkü ülkeler için dışarıdan gelen ek kaynak sınıfında olan DYY akışları ile elde edilmiş kârın çeşitli yatırımlara transfer edilmesi, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin var olan üretim kapasitelerinin üzerine çıkması hususunda büyük etkiler ortaya koymaktadır.

Diğer yandan DYY'lerin birçok dezavantajı da bulunmaktadır. Özellikle DYY'lerin genellikle çok uluslu şirketler (ÇUŞ) aracılığıyla yapılması ve bu şirket yapılarının çok yüksek rekabet gücüne sahip olması, yatırımı alan ülke ekonomisinde monopolleşme ortaya çıkarabilmektedir. Bu sebeple elde edilen kâr farklı yatırımlara transfer edilirken sorunlar yaşanmaktadır. Diğer bir sorun ise DYY nedeniyle yatırım alan ülkede yabancı denetim probleminin ortaya çıkması ve ev sahibi ülkedeki firmaların yatırımcı şirketlerle rekabet edememesidir (Bal ve Göz, 2010).

DYY'ler 1980 sonrası artış gösterirken küreselde büyük doğrudan yabancı yatırım akışları 2000 yılının ardından gerçekleşmiştir. Farooqi (2022), DYY'lerin ülkeler için bir yükümlülük olduğunu belirterek net giriş ve çıkışların yatırım alan ülkenin ödeme dengesinde ve GSYİH'inde önemli etkiler gösterdiğini ifade etmiştir.

DYY'ler konusunda hem yatırım alan ülkeyle hem de yatırım yapan ülkeyle alakalı dikkat edilmesi gereken hususlar mevcuttur. Yatırımı yapan firmanın ana hedefi kâr sağlamak ve bu kârı devamlı hale getirmektir. Yatırımdan elde edilecek kârın devamlı olması için ekonomik ve siyasi istikrar büyük önem arz etmektedir. Yatırım alacak ülkenin dış pazarlara açıklığı, teşvik politikaları, piyasasının büyüklüğü ve gelişmişlik düzeyi yapılacak yatırımın niteliğine göre önemli hale gelmektedir. Bu yüzden özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkeler sağlıklı DYY akışı sağlamak için bu kriterlerin iyileştirilmesi konusunda adımlar atmaktadırlar. Bu adımlar arsa tahsis edilmesi, piyasada serbesti sağlanması ve vergi indirimleri şeklinde ortaya çıkmaktadır (Bal ve Göz, 2010, s.2).

DYY'ler, yatırım alan ülkeye birçok avantaj sağlamasının yanında özellikle sermaye kıtlığı yaşayan ülkelerde ekonomik büyüme yolundaki en önemli araçlardan biridir. Diğer yandan DYY'ler yatırım alan ülkeye sermaye akımları ile birlikte ülke refahı, istihdam, dış ticaret hacmi, üretim miktarları ve gelir hususunda da önemli katkılar sunmaktadır. Yapılan yatırımlar yatırım alan ülkenin elde ettiği teknoloji ve verimli yönetim sayesinde sonraki dönemlerde rakipleriyle rekabete girebilmesini ve kaliteli mal-hizmet üretiminin artmasını sağlamaktadır. Ayrıca yatırım alan ülkedeki fon ihtiyacını

karşılayan bu yatırımlar, istihdam ve elde edilen fonların dönüştürüldüğü projeler yardımıyla yaşam standardını yükseltmektedir. Diğer yandan küreselleşme ile birlikte DYY akışları, bilgi ve iletişim teknolojilerinin de katkısıyla global üretim faktör aktarımında önemli bir rol üstlenmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla küreselleşmenin DYY üzerinde %17 oranında bir artış sağlandığı yapılan çalışmalarda ortaya konulmuştur (Nair Reichert ve Weinhold, 2001).

Yatırım yapan firmaların DYY stratejileri, yatırım alacak olan ülkelerin belirli kriterlere sahip olmaları ile oluşmaktadır. Bu kriterler yatırım alacak ülkenin ekonomi gösterge veya endeks değerleri ile değerlendirilmektedir. Örneğin yatırım alacak ülkeler teknoloji kullanımı konusunda ileri seviyelerde olsa da yatırım akışları ve kârın devamlılığı için ileri teknoloji ve eğitilmiş iş gücüne ihtiyaç duymaktadır. Örnek olarak gelişmekte olan ülkeler emek gücü konusunda donanımlı ülkelerdir fakat iş gücündeki kalifiye kişilerin devamlılığının sağlanması için eğitim seviyelerinde ilerleme kaydedilmelidir. Diğer yandan sürekli bir DYY akışı için biriktirilen sermaye miktarında da artış yaşanması gerekmektedir (Aga, 2014, s.2).

DYY'lerin büyük miktarlarla yapılması, yatırım alan ülkede uzun süre kalması, istihdam sağlaması ve mevcut yatırım miktarlarını artırması DYY'leri daha fazla önemli hale getiren başlıca sebeplerdendir. Diğer yandan portföy yatırımların ani giriş-çıkış yapması ve DYY'lerin ülkede durağanlık göstermesi yabancı sermaye yatırımları arasında bir fark oluşturarak DYY'leri önemli hale getirmektedir (Süleymanlı, 2015, s.6).

Portföy yatırımları politik ve ekonomik değişimlere daha duyarlı olduğu için olumsuzluk durumlarında ülkeyi tamamen terk edebilmektedir. Bu durum da finansal krizlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin Yunanistan'da 2014, Türkiye'de 2001, Rusya'da 2000 yıllarında ortaya çıkan temel sebebi petrol fiyatlarındaki düşüş olan finansal krizler, reel sektörde talep daralmasına bağlı olarak üretim düşüşü ortaya çıkarmış ve ithalat-ihracat hacminde daralmaya neden olmuştur. Bu sebeple portföy yatırımları ile ilgili sınırlar koyan bazı devletler DYY'ler hususunda liberal düzenlemeler yapmışlardır. Çünkü sermayenin yanında DYY'ler konusunda önemli olan, bilgi ve teknolojinin yardımıyla üretim araçlarının kontrol edilebilmesidir (Beloscova, 2012, s.5).

Tüm bu bilgiler ışığında, sermaye piyasası gelişmiş olan ülkeler uzun süreli yatırım olan DYY'lerin tercihi konusunda çeşitli teşvik politikaları geliştirmiştir. Diğer yandan Stiglitz (2002)'ye göre ülke içinde liberalleşme, istikrar (makro stabilizasyon) ve

özelleştirme kavramlarının da gelişmiş olması gerekmektedir. Özellikle yerel finans kurumlarında zayıflık olan gelişmemiş ülkelerde görülen yatırım ortamında iyileşmeler, bu bölgelere yönelik DYY'leri teşvik edebilmektedir.

1.2. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TÜRLERİ

DYY'ler amaçlarına ve yatırım şekillerine göre sınıflandırılmaktadır. Literatürde değinildiği kadarıyla DYY'ler ortak girişim, şirket birleşmesi, stratejik birlik ve yeşil alan yatırımı olarak dört ayrı sınıfa ayrılmaktadır.

1.2.1. Ortak Girişim

DYY'ler ev sahibi bir ülkedeki yerel bir şirketle ya da şirketlerle ortaklık ilişkisi (joint venture) kurarak yapılabilmektedir. Söz konusu ortaklık şirketlerin bir araya gelerek ortak bir mamul veya pazar sektöründe koordine bir şekilde işbirliği yapmalarıdır. Bu şekilde kurulan ortaklıklar şirketlerin tek başlarına uygularken zorlanacakları her türlü mal hizmet üretimini kolaylaştırmaktadır. Ortaklığa dahil olan şirketlerin kimi uzman iş gücüne, kimi finansal güce kimiye ileri teknoloji ve yüksek kalitede hammaddeye sahip olduğundan işin başlangıcında karşılaşılabilecek risk düzeyleri en aza indirgenerek mevcut küçük şirketlerin daha büyük şirketlerle rekabete girecek gücü bulmasına ve ileri teknoloji elementlerine kolayca kavuşabilmesine katkı sağlamaktadır. Ortak girişimler, farklı alanlarda kurulan ortaklıkların sağladığı sorumluluklardan farklı olarak kısıtlı amaçlar çerçevesinde iki ya da daha fazla yatırımcının bir arada bulunduğu ve uluslararası işletmecilik bağlamında denetim ve mülkiyet haklarının yatırım yapan ve yatırım alan firmalar arasında paylaşıldığı iktisadi bir girişim türüdür. Söz konusu birlikteliğin amacı ülkelerin ayrı ayrı avantajlı olduğu durumlardan bir arada yararlanabilmektir. Örneğin ortaklık sağlayacak yatırımcılardan kimi hammadde sağlamada, kimi üretim teknolojisi hususunda, kimi finansal kaynaklar noktasında kimi de iş gücü konusunda ayrı ayrı avantajlara sahip olabilir. Dolayısıyla ülkelerin tek olarak başaramayacağı gelişme, kurulan ortaklıklarca sağlanabilmektedir. Bu sebeple ortak girişimler yeni yatırımların ortaya çıkaracağı risk ve yüksek maliyet problemlerine çözüm sunmakta ve yatırımı alacak firmaların diğer firmalar karşısında rekabet gücü kazanmasını sağlamaktadır (Seyidoğlu, 1999, s.670).

1.2.2. Şirket Birleşmeleri

DYY'ler yatırım yapan ülkenin faaliyetlerini devam ettiren ev sahibi ülkedeki bir firmayı satın almasıyla ya da o firmaya ortak olmasıyla da gerçekleşebilmektedir. Şirket birleşmesi türünde yapılan bu yatırımlarda, ev sahibi ülkedeki satın alınan firmanın adı değiştirilebilir veya satın alınan firma yerine farklı bir firma kurulabilmektedir (Felek, 2016, s.12). Bu yatırım türüyle firmalar daha önceki biçimlerinden farklı olarak yeni bir birliktelik kurmaktadır. Firmaların önceden sahip oldukları gelişmiş teknoloji seviyesi ve işletme yetenekleri, kurulan yeni firmanın uluslararası pazarlarda yeni faaliyetlere katılmasına katkı sağlamaktadır. Diğer yandan satın alma yoluyla yapılan yatırımlarda menşe şirket satın alacağı şirketin elinde bulundurduğu varlıklarını ya da sahip olduğu payın büyük çoğunluğunu satın almaktadır (Çakıroğlu, 2019, s.20).

1.2.3. Stratejik Birlikler

Stratejik birlikler son zamanlarda ülkeler arası DYY akışları için sıklıkla tercih edilen bir oluşumdur. Farklı ülkelerdeki iki şirketin stratejik açıdan bir araya gelmesinin en kolay yollarından biri bu şirketlerin hisse senetlerinin bir kısmının kendi aralarında değiştirilmesidir. Hem ev sahibi hem de menşe ülkedeki şirketler hisse senetlerinin güvenli bir ortamda olmasını tercih edecektir. Fakat başlangıçta yapılan bu işlem DYY niteliği taşımamaktadır. Bu işlem portföy yatırımı statüsündedir. Yapılan işlemin DYY niteliği taşıması için ilişki içinde olan şirketler hisse senedi takası yanında mal-hizmet üretimi için bir ortaklık kurmak zorundadırlar. Bunlardan ayrı olarak şirketler arasında yapılan hizmet veya pazarlama anlaşmaları, taraflardan birinin diğerini bazı piyasalarda temsil etmesini sağlamaktadır. Fakat bu durum piyasada rekabeti sınırlayıcı etki yaratmaktadır (Seyidoğlu, 1999, s.672).

Stratejik birliklerde temel hedef; yoğun Ar-Ge işlemlerinin paylaşılması, hizmet ve ortak pazarlama stratejilerinin oluşturulması ve doğru anda piyasada yer edinebilmektir (Seyidoğlu, 1999, s.672). Bu amaç doğrultusunda stratejik birlikler, firmaların hisse senetlerini kendi aralarında takas etmeleri, hisse senetlerinin yanında ortak mal ve hizmet üretimi yapılması ve yapılan anlaşmalar sonucunda piyasalarda firmalardan birinin diğerini temsil etmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir. İlk yöntem daha çok portföy yatırımı olarak nitelendirilebileceği gibi diğer iki yöntem DYY'lerin en iyi örneklerindendir (Akıncı, 2010, s.53).

1.2.4. Yeşil Alan Yatırımı

Yatırım yapan firmadan yatırım alan firmaya aktarılan bütün finansal işlemler yeşil alan yatırımı olarak kabul edilmektedir. Bu finansal işlemler öz kaynak veya kredi transferleri olarak gerçekleşmektedir. Diğer bir tanım olarak yapılan yatırımların yatırım alan ülkede yeni iş sahaları oluşturması yeşil alan yatırımıdır. Bu tür yatırımlar çalışma hayatında düşüşlerin olduğu örneğin gelişmekte olan ülkelerde yoğunluktadır. Yeşil alan yatırımlarında yatırımcının temel hedefi sahip olduğu üretim yöntemi ve teknoloji aracılığıyla yeni bir tesis kurarak kârını maksimize etmektir. Çünkü yeşil alan yatırımları yatırım alan ülkedeki istihdam, sermaye verimliliği ve ülke stokları üzerinde direkt etki etmektedir. Yatırım yapacak şirketler veya kişiler bu yöntemde kişisel ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda bir organizasyon içerisinde bulunabilmektedir. Fakat pazarlara girişlerde uzun vadeli planlara birleşme veya satın alma yöntemlerinden daha fazla önem vermektedirler. Bu yatırım türünde know-how, arsa tahsisi, işletmecilik ve istihdam ön plandadır. Bu kriterler ile birlikte yatırım alan şirketler yatırımcılar yardımıyla küresel işlemlere dahil olurlar. Diğer yatırım türlerine nazaran bu yatırım türünün yeni iş sahaları oluşturması ve katma değer yaratma imkânının yüksek olması, yatırım alacak ülkeler arasında yeşil alan yatırımlarına daha fazla tercih edilen yatırım statüsü kazandırmaktadır (Mutlu, 2011, s.9).

1.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN TARİHİ GELİŞİMİ

DYY'ler İngiltere merkezli başlayan ve Batı Avrupa'ya yönelen Sanayi Devrimi döneminde ortaya çıkmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı öncesinde doğal kaynaklar ve yatırımlar bu faktörlerin yoğun ülkelere az yoğun olduğu ülkelere akmıştır. 17. ve 18. yüzyıllarda sömürgeci devletler sömürülen ülkelere hammadde sağlarken yine bu ülkelere ticari ürünler satmaktaydılar. 19. yüzyıl ile yaygın hale gelen sömürge sistemi ile birlikte üretim için gerekli hammadde, petrol ve madenin çıkarılması için sömürülen devletlere yapılan yatırımlar DYY'lerin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. 19. yüzyılda Sanayi Devrimi neticesinde Batı'daki hızla sanayileşen ülkelerin ellerinde bulunan yüksek sermayenin maksimum kâr getirmesi için yeni sahalar araması gerekmektedir. Bu yeni sahalar, özellikle talep edilen ürünler ve hammadde açısından zengin ve ucuz emek gücünün bulunduğu koloni devletler ile az gelişmiş bölgelerden oluşmaktaydı. Doğu Afrika'da muz seraları ve Seylon'da çay için yapılan DYY'ler bu faaliyetlerin birer örneğidir (Uras, 1979, s.29).

1800'lü yılların sonlarına doğru ulusal pazarları yeterli görmeyen güçlü sanayileşmiş şirketler yabancı pazarlara açılmıştır. Bu minvalde çağdaş uluslararası imalatın ilk örneği, yatırım sürecinin önder firmalarından olan Amerikan Singer firmasının 1855'te Fransız bir firmaya dikiş makinesi üretimi konusunda izin vermesi ve 1867'de Glasgow'da kendi sınırları dışında ilk fabrikasını kurması olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan DYY'lerin ilk örnekleri olarak, 1865'te Alman kimya devi Bayer New York'ta yeni bir fabrika kurmuş, 1879'da Westinghouse firması Paris'te fren üretim atölyesi açmış ve 1882'de ABD telekomünikasyon firmaları Western Electric ve International Bell Belçika'da ortak girişim kurmuşlardır (Wilkins, 1970, s.51).

19. yüzyıl sonlarında Amerikan firmaları bir yandan ellerindeki yeni ürünleri ihraç edebilmek için yabancı pazarlar ararken, diğer yandan devletler arası üretime başlayabilecekleri yeni yatırımlar peşindeydiler. Bu amaç doğrultusunda 19. yüzyıl sonlarında Ford, Texaco, General Electric ve General Motors gibi ABD merkezli firmaların Avrupa pazarlarında ortak arayışları devam etmiştir. Amerikan firmalarının ortak arayışının üzerinden uzun bir zaman geçmeden yatırım alan Avrupalı firmalar da rekabete dahil olmuşlardır. Örneğin otomotiv devlerinden Fiat, 1907 yılında Avusturya'da, 1909 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ve 1912 yılında Rusya'da üretim tesisleri kurma yoluna gitmiştir. Diğer yandan Bosch, 1900'lü yılların başlarında Fransa'da ve İngiltere'de otomotiv parçalarına yönelik fabrikalar inşa etmiştir (Tümertekin ve Örgüç, 1997, s.39).

20. yüzyılın ortalarına kadar yapılan yatırımlar genellikle portföy ağırlıklıydılar. Örneğin I. Dünya Savaşı başlayana kadar İngiltere'nin aldığı yatırımların %50'sinden fazlası portföy yatırımlarından, %30'u ise DYY'lerden oluşmaktaydı. I. Dünya Savaşı'nın ardından ABD, yabancı yatırımlar konusunda Batı Avrupa'nın önüne geçmiştir. Fakat 1929 yılındaki Büyük Buhran (Dünya Ekonomik Krizi) ve II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle yatırım yapan ülkelerin büyük bir bölümü yatırım anlaşmalarını sonlandırarak yatırım alan ülkelere çekilmişlerdir (Uras, 1979, s.39).

Grimwade (2000), II. Dünya Savaşı'nın ardından çıkmaza giren yatırım hususunda büyük ölçüde değişikliğe gidildiğini belirtmiştir. Öyle ki 1950 öncesi portföy şeklinde yapılan yatırımlar II. Dünya Savaşı sonrası çoğunlukla DYY şeklini almıştır. Bu dönemde küresel ekonomide önemli bir güç elde eden çok uluslu şirketler DYY faaliyetlerinde büyük rol oynamıştır. Bu durumun temel sebebi yatırımlara ve ülkeler arası ilişkilere etki eden devletler arası iletişim ya da ulaşım yöntemlerinde meydana gelen büyük

değişimlerdir. Örneğin yolcu uçaklarının kullanılmaya başlanması, devletler arası yeni posta hizmetlerinin ortaya çıkması, ucuz ve hızlı haberleşme yollarının keşfedilmesi gibi kolaylıklar küresel bağlamda firmaların yatırım faaliyetlerini gerçekleştirmelerine büyük katkı sağlamıştır. Bununla birlikte uluslararası iktisadi ve politik dengelerdeki değişiklikler II. Dünya Savaşı'nın ardından barış ortamının sağlanması konusunda yeni bir siyasi ve ekonomik zemin hazırlanmasına yol açmıştır. Bu amaca yönelik Uluslararası Para Fonu IMF (International Monetary Fund) ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası IBRD (International Bank of Reconstruction and Development)'nin kurulması ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması GATT (General Agreement of Tariffs and Trade)'nin imzalanması bu zeminin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında Japon ve Avrupa ekonomileri hızla hareketlenmiştir. Savaş sonrası koloni devletlerin bağımsızlık düşüncesi ile mücadeleleri, yatırım yapan Avrupalı firmaların Afrika, Asya, Latin Amerika ve Orta Doğu'dan çekilmelerine neden olmuştur. Böylece yabancı sermaye GOÜ'lerden Batı Avrupa'ya yönelmiştir. Bu durum ise yatırım konusunda Avrupa - Amerika rekabetini ortaya çıkarmıştır. Bu rekabet ortamı, önceki yüzyıllarda İngiltere tarafından uygulanan koloni sisteminin yerine ABD'nin önderlik ettiği, birden fazla sektörde teknolojik üstünlüğün sağlandığı ve tarife engellerine takılmayan "Yeni Dünya Düzeni"ni ortaya çıkarmıştır. Bu yeni sistemde çok uluslu şirketler yerli iktisadın ve küresel siyasetin bir belirleyicisi olmuştur. Öyle ki Amerika menşeli firmalar I. ve II. Dünya Savaşı arasında farklı ülkelerde yıllık 25 bağlı firma kurmuştur. Bu sayı 1946-1952 arasında 45'e yükselmiştir. Kurulan bu bağlı firmaların sayıları 1952-1955 arası 94, 1956-1958 arasında 146 ve 1959-1961 arasında 300'e yükselmiştir. Diğer yandan 1957-1967 arasındaki 10 yıllık süreçte ABD'nin Avrupa yatırımları 4 kat yükselmiştir. Aynı 10 yıl içinde yatırım alan Avrupalı şirketler benzer yöntemler ile ABD yatırımlarını DYY biçimine dönüştürmüşlerdir (Carkovic ve Levine, 2005).

1970 yılına kadar Amerika menşeli ÇUŞ'ların taleplerdeki benzerlikler ve satın alma gücündeki nispi yükseklikler nedeniyle Avrupa'da yatırım yaptığı kabul edilmektedir. Fakat 1970 sonrasında, Avrupa yerel paralarının dolar karşısında değer kazanması, yükselen maaşlar neticesinde artan maliyetler, işçileri koruyan uygulamalar ve Avrupa menşeli firmaların rekabet gücündeki artış gibi etmenler ABD'nin Avrupa yatırımlarının azalmasına neden olmuştur. Bunun sonucu olarak 1980-1990 arasında Avrupa firmalarının ABD'de yaptığı DYY'ler, ABD'li firmaların Avrupa'da yaptığı DYY'lerden daha fazladır. Bu yüzden bu dönemde Uzak Doğu, Latin Amerika ve Orta Doğu yatırım alma konusunda

merkezi bir rol oynamıştır (Səlimov, 2006, s.147).

1970'lerin başlarında yaklaşık 7000 ÇUŞ'un küresel pazarda bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu yıllarda Amerika merkezli ÇUŞ gerçekleştirdiği üretim miktarı, ABD ihracatının 4 katı büyüklüğüne ulaşmıştı. Ayrıca 1970'e kadar Amerika Birleşik Devletleri ihracatının %62'lik kısmı, ithalatının ise %34'lük kısmı bu şirketler tarafından karşılanmaktaydı. 1977 yılında ABD merkezli ÇUŞ sayısı 2826 iken, İngiltere'nin ÇUŞ sayısı 1706 ve Batı Almanya'nın ÇUŞ sayısı 1450'di. Bu durumun bir getirisi olarak 1977 yılının ardından Japonya başta olmak üzere kimi GOÜ'ler de çok uluslu şirket kurmuşlardır. 1980 yılına gelindiğinde DYY'ler küresel ihracattan 2,5 kat hızla artmıştır. Öyle ki, 1975'te DYY'ler 23 milyar dolar seviyesindeyken 1980'de 54 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (UNCTAD, 2024). 1985 yılında ise ABD, küreselde en büyük 100 ÇUŞ'un 50'sine sahipken, Japonya 33'üne sahipti. 1980-1997 arasında küresel DYY akışları %13 artış göstermiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin iktisadi gelişme çabaları bu artışı desteklemiştir. GOÜ'ler DYY'lere duydukları ihtiyaç sebebiyle pazarlama ve yönetim bilgisi ile teknoloji ve girişimcilik becerileri açısından kaynak olarak görülmekteydi. DYY çekme amacıyla bu ülkeler özellikle sübvansiyon ve vergi indirimleri gibi spesifik teşvik politikalarıyla gelecek yatırımlar için uygun zemini hazırlamaya çalışmışlardır (Alpar, 1980, s.83). Bu doğrultuda 1980 yılından sonra bilhassa Güneydoğu Asya'da yerli şirketlerin rekabet güçlerini artırmaları için ihracata yöneldikleri ve uluslararası yatırıma teşvik edildikleri belirtilmiştir. Diğer yandan 1980'lerin sonunda özellikle GOÜ'lerde borç krizleri meydana gelmiştir. Ülkelerin ya da devletler arası finans kuruluşlarının uluslararası borç ilişkileri tıkanmış, bu birimler borç faizlerini dahi ödeyemez hale gelmiştir. Bu durum DYY'lerin teşvik edilmesi hususunda önemli bir etki yaratmıştır (DPT, 2000, s.2).

1.4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM TEORİLERİ

DYY'lerin zamanla hacminin artması, yatırım konusunda bu alanla ilgili akademik merakın artmasını sağlamıştır. Temel olarak DYY teorileri tam rekabet ve aksak rekabet teorileri olarak iki sınıfa ayrılmaktadır (Öztürk, 2004, s.110). Tam rekabet teorileri pazar büyüklüğü, getiri oranı farkları, üretim düzeyleri ve portfolyo teorisi şeklinde sınıflandırılmaktadır. Fakat bu teorilerin aksak rekabet ekonomilerini açıklayamaması ve şirketlerin tam rekabet durumunda olmasından dolayı tam rekabet teorilerine değinilmeyecektir. Aksak rekabet teorilerinde ana akımı Raymond Vernon - Ürün Döngüsü Teorisi, Peter J. Buckley ve Mark Casson - İçselleştirme Teorisi ve John H.

Dunning - Eklektik Paradigması teorileri oluşturmaktadır. Bu teorilere ek olarak Stephen Hymer ve Charles P. Kindleberger'in kuramları, Frederick T. Knickerbocker - Oligopolistik Tepki Kuramı ve Richard E. Caves'in kuramları da literatürde yer almaktadır (Voutilainen, 2005, s.4).

DYY kuramlarının ehemmiyeti söz konusu teorisyenlerin çok uluslu şirketler özelinde yaptıkları araştırmalar neticesinde artmıştır. Bu yüzden bu kuramların DYY bağlamında incelenmesi fayda sağlayacaktır. Diğer yandan bu kuramlar tek başına tüm DYY akışlarını açıklayamamakta fakat DYY akışları hususunda katkılar sunmaktadırlar. Bu sebeple sınıflandırma farkına dikkat edilmeden temel kuramların incelenmesi gerektiğinden bu çalışmada DYY'leri açıklayan temel kuramlar ele alınacaktır.

1.4.1. Ürün Döngüsü Teorisi (Ürünün Hayat Devreleri Teoremi)

Teoriye dahil çoğu konu Vernon tarafından çalışılmıştır (1966, 1977). Bu teoriye göre ürün icat edildikten sonra kitlesel bir hâl alıncaya kadar birçok dönemden geçer. Bu dönemler yenilik, olgunlaşma ve standartlaşma dönemleri olarak ayrılır. Teori dört temel teze dayanır:

- ❖ Tercihlerin farklı ülkelerde değişiklikler göstermesi,
- ❖ Ölçek ekonomilerinin üretim dönemini nitelendirmesi,
- ❖ Ulusal sınırlarının bilgi akışlarını sınırlandırması,
- ❖ Şirketlerin pazarlama veya üretim tarzlarındaki değişikliklerin ürünlere yansması ve bu değişikliklerden etkilenmesi.

Bu teoriye göre DYY akışlarının temel amacı yeniliğe açık şirketin teknolojik üstünlüğünü ve monopol avantajlarını koruma altına almaktır. Dolayısıyla ÇUŞ'lar DYY yaparken ürünün hayat devreleri dönemlerini kendi seyrine bırakmayarak geleceğe dair tahminler yürütmektedirler (Lai, 2001).

Ürün döngüsü teorisine göre yenilik, ilk önce alım gücü ya da kişi başı gelirin yüksek olduğu doyurulmamış piyasalarda meydana gelmektedir. Bunun sebebi doyurulmamış piyasaların hem yenilik barındırması hem de Ar-Ge maliyetleri ile beraber fiyatı yüksek ürünlerin satışının kolay yapılmasıdır. Diğer yandan bu piyasa türünde üretici-tüketici iletişimi gelişmiştir. Bu yüzden ürünlerin standartlaşma evrelerinde alınan geri dönüşlerin kolaylaşması bu piyasaların üretim konusunda ilk konum olmalarını

sağlamaktadır. Ürünlerin bu türlü bir piyasada üretilmesi, ürün talebini artırmaktadır. Artan talep ile birlikte ürünün standartlaşması sağlanır. Standartlaşmanın artması ürün farklılaşmasındaki süreci sonlandırmak yerine rekabetin artması nedeniyle uzmanlaşmaya yol açar (Vernon, 1966, s.192). Diğer yandan rekabetin artması üretim yerinin seçimine de etki eder. Ürünün standartlaşması aynı zamanda üretimi de standartlaştırır. Bu durum esneklik ihtiyacının düşmesine neden olur ve ürünün maliyetinin önemi artar. Maliyetin öneminin artması, üretimin daha az maliyetli olduğu bölgelere kayabileceği ikilemini ortaya çıkarmaktadır. Bu ikilem yatırım yapan şirketin ulaşım maliyetleriyle beraber üretim bölgesindeki ilk maliyetinin farklı ülkelerdeki maliyetler ile karşılaştırılması neticesinde verdiği kararla ortadan kalkar. Verilen bu karar üretimin iş gücü maliyetinin fazla olduğu menşe ülkeden iş gücü maliyetlerinin menşe ülkeye göre az olduğu GOÜ'lere kayar. Bunun sonucunda ilk önce menşe ülkede bulunan üretim olanağı zamanla farklı ülkelere transfer edilmiş olur. Bu transfer yatırımın kaynağı olan ülkenin sürecin başında kendi yaptığı üretim ve pazarlamalarını zaman sonra ihracata başlayarak uluslararası piyasaya taşımış olur. Bunu yaparken mevcut üretimin büyük bir payını dış ülkelere kaydırarak net ithalatçı pozisyonunda olabilir. Vernon, teoriyi daha sonra geliştirmiş, 1974 yılındaki çalışmasında oligopoller standartlaşmış ürün üretimi yapan oligopoller ve tabanında yeniliğin yer aldığı oligopoller olarak sınıflandırmıştır. Standartlaşmış ürün üretimi yapan oligopoller bilhassa II. Dünya Savaşı'nın ardından rekabete girmişlerdir. Savaştan önceki dönemlerde piyasaları paylaşan şirketler savaşın ardından rekabetin artmasıyla birleşme yoluna gitmişlerdir. Bu sebeple şirket sayılarında düşüşler yaşanırken firma ölçekleri büyümüştür. Tabanında yeniliğin yer aldığı oligopollerde ise üretim, şu an mülki hak olarak tanımlanan ve o dönemde kendilerine sağlanan dışlayıcı lisanslar yardımıyla yapılmıştır (Vernon, 1974, s.276).

Bu teorinin biçimsel modeli ilk kez 1979'da Krugman tarafından oluşturulmuştur (Krugman, 1979). Ardından 1981'de Jaskold Gabszewicz vd. dışsal olsa bile kalite düzeylerini eklemiş (Gabszewicz vd., 1981), 1986'da Jensen ve Thursby tarafından imitasyon ve yenilik hızı belirlenmiş (Jensen ve Thursby, 1986), 1987'de ürün kalitelerinin değişiklik gösterdiği yeni bir statik model Flam ve Helpman tarafından geliştirilmiş (Flam ve Helpman, 1987), 1990'da Segerstrom vd. Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri arasındaki süreyi ilave etmiş (Segerstrom vd., 1990) ve son olarak 1991'de kuzey-güney arası yatırımlardaki optimum oranlar Grossman ve Helpman tarafından araştırılarak teoriye katkıda bulunulmuştur (Grossman ve Helpman, 1991).

Dunning (1991)'e göre bu teori, her ne kadar DYY akışlarını açıklama adına büyük katkılar sağlasa da hammadde arayışındaki yatırımlar konusunda bir açıklama yapamamaktadır.

Diğer yandan bu teorinin ürün döngüsünün kısa olduğu zamanlarda gücünün azalması, sınır ötesi üretim ve belirsizlik konularına olması gerekenden fazla değer vermesi ve ÇUŞ'ların yeni ürün keşiflerinin güncel iktisat yapısında öneminin azalması bu teorinin eleştirilmesine neden olmaktadır (Voutilainen, 2005, s.24).

1.4.2. İçselleştirme Teorisi

Coase ve Williamson tarafından geliştirilen işlem maliyeti teorisinin uluslararası yansıması olarak nitelendirilen içselleştirme teorisi, ÇUŞ'ların herhangi bir piyasada satış yaparken lisanslama ya da kiralama yöntemlerinden hangisini kullanacağını veya bunun yerine DYY aracılığıyla kendisinin üretim yapıp yapmayacağını araştırmaktadır (Voutilainen, 2005, s.5). Diğer bir deyişle firmaların neden “arms-length (*finansal ilişkisi olmayan şirketler arasındaki işlem*)” ilişki yerine DYY'leri tercih ettiklerini incelemektedir (Hansen, 2004, s.4). İçselleştirme teorisi Buckley ve Casson tarafından 1976 yılında yapılan çalışmalar çevresinde şekillenmiştir (Buckley ve Casson, 1976).

Teoriye göre şirketler DYY akışı boyunca birçok sorunla veya gecikmeyle karşılaşabilirler. Dolayısıyla bu sorunlardan olumsuz etkilenmemek için yabancı piyasaların düzensiz şartlarından kurtulmak adına şahsi üretim faaliyetlerini barındıran bu yeni piyasaları içselleştirmek zorunda kalırlar. Diğer yandan teoriye göre şirketler aksak rekabet ortamlarında kârlarını maksimize etmeye çalışırlar. Özellikle ara mal piyasaları aksak durumdayken şirketler, içsel pazarlar oluşturarak onları bypass edeceklerdir. Bu durum da piyasa aktivitelerinin ortak mülkiyet hakkı ile kontrol altına alınmasını sağlamaktadır. Söz konusu kontrol altına alma durumunun ülke dışında gerçekleşmesi ÇUŞ'lar için DYY fırsatı oluşturmaktadır. Ara mal pazarlarında içselleştirme için şu etmenlere ihtiyaç duyulmaktadır (Voutilainen, 2005, s.9):

- ❖ Ticaret engelleri ve yüksek ulaştırma maliyetleri
- ❖ Dış pazarlar konusunda bilgi eksikliği
- ❖ Alıcı-satıcı ilişkisinde asimetrik bilgi
- ❖ Pazarlarda işlem maliyetlerinin armasına yol açacak durumların varlığı

Şirketler söz konusu bu içselleştirme neticesinde pazarlarda fiyat farklılaşması uygulayabilir, hükûmet düzenlemelerinin yarattığı etkileri transfer fiyatlandırması aracılığıyla en aza indirebilir ve gecikme, müşteri ya da pazarlık belirsizliğinden kaçınabilirler. A. M. Rugman tarafından geliştirilen teoride DYY akışı sağlanacak herhangi bir uluslararası piyasada söz konusu ticarete veya doğrudan yatırıma veya DYY verimliliğine engel teşkil edecek durumların erkenden öngörülmesi büyük önem arz etmektedir. Şirketler bu öngörüü dört farklı faktör etrafında yaparlar (Öztürk, 2004, s.118):

- ❖ Endüstriye has faktörler, ölçek ekonomileri,
- ❖ Bölgeye has faktörler, pazarlar arası coğrafi uzaklık,
- ❖ Millete has faktörler, siyasi ve finansal durumlar,
- ❖ Şirkete has faktörler, yönetim yeteneği.

1.4.3. Kuruluş Yeri Teorisi

Neil Hood ve Stephen Young, DYY'lerin kuruluş yerleriyle alakalı olarak dört element ele almaktadırlar (Buckley, 2000, s.369):

Piyasa Faktörleri: Şirketler DYY kararı alırken ev sahibi ülkenin sahip olduğu pazar büyüklüğüne, söz konusu pazarın büyümesindeki hıza, gelişme dönemine ve yerli rekabetin bulunması gibi yatırımı etkileyecek karakteristik etmenlere dikkat ederler.

Hükümet Politikaları: Ev sahibi ülkenin uygulamakta olduğu veya gelecekte doğrudan yatırımlara karşı uygulamayı düşündüğü politikalar DYY akışlarını büyük ölçüde etkilemektedir.

İş Gücü Maliyetleri: İş gücü maliyetleri reel ücret üzerinden sadece GOÜ'lerde veya gelişmiş ülkelerde değil, aynı grup içerisine alınan başka ülkeler arasında da değişiklik sergilemektedirler. Bu elemente göre düşük düzeyde teknoloji sahibi ülkelerde düşük teknoloji gerektiren mal veya hizmet üretimi yapılmaktadır. Teknolojinin standartlaştığı birtakım ülkelerde de buna benzer bir işleyiş hakimdir.

Ticari Engeller: ÇUŞ'lar karşılaştıkları ticari engeller neticesinde önceden gelişmiş ihracat piyasalarını koruma altında tutmak için yerli üretim merkezleri kurarlar. Bu engeller yerli yatırımı teşvik etmede avantaj sağlar.

1.4.4. İşlem Maliyetleri Teorisi

Oliver Williamson tarafından geliştirilen teoriye göre, şirketlerin DYY amacı üretimle birlikte işlem maliyetlerini minimize etmek ve bu doğrultuda ortaklık kurmaktır. Söz konusu üretim maliyetleri şirketlerin ölçeklerine ve teknolojik gelişmişlik seviyesine göre değişiklik göstermektedir. İşlem maliyetleri insan davranışlarına (oportünizm ve sınırlı akılcılık) ve işlemin üç özelliğine (belirsizlik, varlık özellikleri ve varlık sıklıkları) göre belirlenmektedir (Kurtaran, 2007, s.369).

1.4.5. Stratejik Davranış Teorisi

Şirketlerin rekabet durumlarıyla ilgilenen bu teoride şirketlerin rekabetçi tavırları çok önemlidir. Şirketler arasındaki rekabetçi tutum bir noktada son bulacağından ve rekabet ortamının dağılmasının ardından şirketlerden birinin avantaj sağlayamayacağı göz önüne alındığından şirketler bu rekabet ortamına takılmadan faydalarını maksimum yapmayı amaçlamaktadırlar (Aydın, 1997, s.35).

1.4.6. Oligopolistik Tepki Teorisi

Oligopolistik piyasaların en belirgin özelliklerini şirketlerin arasındaki bağılıklar meydana getirmektedir. Oligopol piyasalarda birbirleri ile etkileşim içerisinde bulunan az sayıda şirket bulunduğu için bu piyasada üretim yapan herhangi bir şirketin satış, üretim veya fiyat kararları diğer şirketleri de büyük ölçüde etkiler. Bu sebepten ötürü oligopol piyasadaki rakip bir şirketin DYY yapması durumunda bu şirketle aynı endüstride üretim yapan diğer firmaların da bu firmayı takip ederek yatırım faaliyetlerine katılması oligopolistik tepki sebebiyle meydana gelmektedir. Knickerbocker (1973) tarafından incelenen teoride ABD menşeli çok uluslu şirketlere ait DYY'ler ele alınmıştır. Araştırma neticesinde ele alınan ÇUŞ'ların faaliyetlerini oligopolistik bir yapıda sürdürdükleri görülmüştür. Bu sebeple firmaların sınır ötesi yatırımlarda bulunmaları konusunda sınır içindeki piyasa yapısının önemi çalışmada vurgulanmıştır. Diğer yandan ülke sınırları içerisindeki piyasa yapısının oligopol olması şirketlerin yatırım kararları verirken birbirini takip etmesini sağlamaktadır. Bu teori literatürde geniş bir yer kaplamasına rağmen modellenmesi tam olarak yapılamamıştır (Head vd., 2002, s.454).

1.4.7. Eklektik Teori (OLI Paradigması)

İşlem maliyetleri kuramı ile stratejik davranış teoreminin sentezidir. Teoriye göre DYY için herhangi bir yabancı ülkeye giriş, stratejik, çevresel ve spesifik değişkenlere bağlı

olarak gerçekleştirilmektedir. ÇUŞ'lar bu girişi tasarlarlarken birçok değişkeni bir arada ele alarak şirketlerin uzun dönem değerlerini maksimum yapmaya elverişli giriş şekillerini belirlemeleri çok önemlidir. Bir giriş tercihi olarak DYY, küresel bir politika uygulanacağı, küresel stratejik birlikteliğe ihtiyacın bulunduğu, özel know-how sonucunda yüksek gelir kazanıldığı ve şirketlerin özel know-how'ının gizli tutulması gerektiği zamanlarda tercih edilmektedir (Aydın, 1997, s.36).

Eklektik teorisi DYY'leri açıklayan en kapsamlı teoridir. Dunning (2001) tarafından geliştirilen kuramda önceden yapılmış birçok çalışma bir araya getirilmiştir. Dunning çalışmasında İngiltere ve ABD'nin iş gücü üretkenliklerinde karşılaştırma yapmış ve çalışma sonucunda ABD iş gücü üretkenliğinin 2 ile 5 kat fazla olduğunu ortaya koymuştur. Aradaki bu fark ABD kaynakları sebebiyle oluşuyorsa konum avantajı; iş organizasyonları sebebiyle oluşuyorsa mülkiyet avantajı olarak adlandırmıştır. Daha sonra Buckley ve Casson'a ait içselleştirme kuramından yararlanarak mülkiyet avantajı kavramını mülkiyet ve içselleştirme avantajı şeklinde sınıflandırmıştır (Dunning, 2001, s.174). Teoriye göre şirketlerin sınır ötesinde üretim yapabilmeleri aşağıda yer alan şartlara bağlıdır (Bevan ve Estrin, 2004, s.777):

- ❖ Şirketlerin üretim yapacakları ülkelerdeki rekabet ortamına dahil olabilmeleri için yeterli beceri düzeyine sahip olmaları gerekmektedir.
- ❖ Şirketler hangi avantajı elde ederse etsin üretim yaptığı ülkede sağladığı kâr kendi ülkesinde üretim veya ihracat yaparak sağladığı kârdan fazla olmalıdır.
- ❖ Şirketin yaptığı dış yatırımlar, firma becerilerini pazarlamasından, kiralamasından ya da lisanslamasından daha fazla kâr getirmelidir.

Dunning bu şartları Ownership (mülkiyet), Location (konum) ve Internalization (içselleştirme) olarak OLI şeklinde tanımlamıştır. Mülkiyet şartı, gelir getirmekte olan niteliklere imtiyazlı sahip olmayı, ölçek ekonomisini ve ülke dışı arbitraj olanakları gibi farklı ülkelerdeki ilişkilerin sağladığı avantajları kapsamaktadır. Konum şartı, yatırımın yapıldığı sınır ötesi ülkenin üretim şeklindeki üstünlük, ulaştırma maliyetlerindeki yükseklik, emek gücündeki ucuzluk, müşteri yakınlığı ve yatırım alan ülkenin uygulamakta olduğu ticari uygulamaları kapsamaktadır. İçselleştirme şartı ise şirketlerin tam rekabet ortamında çalışmamalarının sağladığı avantajları içermektedir (Voutilainen, 2005, s.8).

Eklektik teorisi DYY'leri açıklayan en kapsamlı teori olmasının yanında aldığı

birçok eleştiri de bulunmaktadır. Örneğin teorideki değişkenlerin fazla olması tüm değişkenleri tamamen açıklama ihtimalini azaltmaktadır. Dunning bu eleştiriye tüm genel modellerin bu eleştiriyle karşılaşabileceği yanıtını vermektedir. Diğer yandan teoride yer alan değişkenlerin birbirinden bağımsız olması diğer bir eleştiri konusudur. Dunning yapılan bu eleştiriye haklı görmektedir fakat teoride yer alan değişkenlerin bağımsız olmasını politika yapıcılar açısından faydalı bulmaktadır. Teorinin statik yapısı ve şirketlerin içselleştirme yolundaki süreçlerini açıklayamaması da eleştirilere maruz kalmıştır. Dunning'e göre bu eleştiri yerinde değildir. Çünkü şirketler yatırım kararları alırken geçmiş tecrübelerinden de yararlanmaktadır. Dolayısıyla teorinin dinamik bir yönü de bulunmaktadır. Tüm bu eleştirilerin yanında teoriye Kojima tarafından da bir eleştiri yapılmıştır (Kojima, 1982). Kojima'ya göre eklektik teori mikroekonomiktir ve içselleştirme kuramından bir farkı bulunmamaktadır. Dunning bu eleştiri karşısında eklektik teorinin dinamik bir yanının olduğunu ve içselleştirme kuramından farklı yönlerinin bulunduğunu belirterek kendi makroekonomi tanımlaması ile Kojima'nın makroekonomi tanımlaması arasında fark bulunduğunu dile getirerek cevap vermiştir (Dunning, 1991, s.125).

Tüm bu bilgiler çerçevesinde eklektik teori aşağıdaki niteliklere sahiptir (Dunning, 1991, s.132):

- ❖ Kuram sadece tek şirket için değil, tüm şirketler, ülkeler ve ülke grupları için geçerlidir. Bu sebeple içselleştirme kuramından farklıdır.
- ❖ Zamansal değişimleri değerlendirdiği için dinamik yapıdadır.
- ❖ Genel nitelikte bir kuramdır. Bu nedenle 1980'li yılların ortalarında teori kavramı yerine paradigma nitelendirmesi yapılmıştır. Genel bir kuram olması sebebiyle de tüm devletler arası aktiviteleri açıklayamamaktadır.

Ürün döngüsü teorisi, içselleştirme teorisi ve eklektik teori, DYY akımları hususunda farklı alanlara vurgu yapmaktadır. Ürün döngüsü teorisi yeniliğe, içselleştirme teorisi bilgiye ve eklektik teori de gelir getirmekte olan bütün niteliklerin imtiyazlı sahip olunabilirliğine değinmektedir. Bu üç teori arasında da temel farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, İçselleştirme teorisi ve eklektik teori faktör donatımı ve piyasa başarısızlığı konularına değinirken ürün döngüsü teorisinde yalnızca faktör donatımı konusu yer almaktadır. Öte yandan eklektik teorinin sınıflandırması şekliyle ürün döngüsü teorisi konum ve mülkiyet avantajlarına önem verirken içselleştirme avantajı bu teoride yer

almamaktadır. İçselleştirme teorisi ise içselleştirme ve konum avantajına önem verirken mülkiyet avantajı konusuna değinmez. Eklektik teori ise bütün avantaj konularına yer vermektedir. Eklektik teori piyasa başarısızlıklarını işlem ve yapı bakımından ikiye ayırmaktadır. Buna karşın içselleştirme teorisi piyasa başarısızlıklarını yalnızca işlem açısından dikkate alırken ürün döngüsü teorisi ise sadece yapı bakımından değerlendirmektedir. Bu teorileri uygulanabilirlik açısından incelediğimizde eklektik teorinin ülke, şirket ve endüstri bağlamlarında uygulanabilen en kapsamlı teori olduğu görülmektedir. Ürün döngüsü teorisi endüstri ve şirket bağlamında uygulanabilirken, içselleştirme teorisi sadece endüstri bağlamında uygulanabilmektedir. Diğer yandan DYY akımları amaçları çerçevesinde değerlendirildiğinde eklektik teorinin kapsamlı yapısı ortaya çıkmaktadır. Eklektik teori etkinlik amaçlayan DYY akımlarını, hammadde ve piyasayı açıklarken; içselleştirme teorisi etkinlik amaçlayan DYY akımlarını açıklamamaktadır. Ürün döngüsü teorisi ise DYY akımlarının devletin iktisadi döngüsüne göre sıralı halde yapılacağını belirtmektedir. Bu sıralı yapı hammadde - piyasa - etkinlik şeklindedir (Voutilainen, 2005, s.13).

1.5. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN İKTİSADİ ETKİLERİ

DYY'lerin hem yatırımı yapan hem de yatırımı alan ülkelerde birçok etkisi bulunmaktadır. Literatür incelendiğinde bu hususta sonuçları birbiriyle çelişen birçok çalışma (ör. Carkovic ve Levine, 2005; Bengoa ve Sanchez-Robles, 2003) görülmüştür. Fakat bu hususta yapılan tüm çalışmalar DYY'lerin iktisadi kalkınma konusundaki rolünü ortaya koymak amacıyla ortak hedefe yönelik yapılmıştır. Bu açıdan DYY'lerin hem yatırım yapan hem de yatırım alan ülkeler için olumlu ve olumsuz etkilerine rastlanmaktadır.

1.5.1. Yatırım Alan Ülkeye Yönelik Etkiler

DYY alan ülkelerdeki etkiler literatürde daha büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle öncelikle DYY alan ülkelerdeki etkilerin incelenmesi doğru olacaktır.

1.5.1.1. Olumlu Etkiler

a. Genel İktisadi Yapıya Yönelik Olumlu Etkiler

- ❖ Literatürdeki çoğu çalışma (ör. Barry ve Bradley, 1997; Borensztein vd., 1998) farklı etkenler etrafında DYY'lerin yatırım alan ülkedeki iktisadi büyümeye iyi yönde etki ettiğini ortaya koymuştur.

- ❖ DYY'ler yatırım alan ülkede sermaye girişi yardımıyla likiditeyi artırıp sermaye birikimine katkıda bulunarak iktisadi istikrara yardımcı olmaktadır (Lairson ve Skidmore, 2003).
- ❖ DYY'ler, gerçekleşmedikleri dönemlerde var olan işsiz kesime yeni yapılacak yatırımlar için olanak sağlayarak ek istihdam sağlayabilirler (Seyidoğlu, 1999; Sun, 2002).
- ❖ Seyidoğlu (1999)'na göre DYY'lerin sağladığı üretim avantajları, yatırımların sınır ötesi piyasalara ulaşmasını sağlayarak ölçek ekonomisi avantajlarını ev sahibi ülkenin ekonomisine yansıtabilmektedir.
- ❖ DYY'ler yatırım alan ülkelerde üretim üsleri kurup bu üslerden yurtdışı satış yapıyorsa ev sahibi ülkenin ihracatını artırma yolunda etkiler gösterebilmektedir (Barry ve Bradley, 1997).
- ❖ Portelli ve Narulla (2006)'ya göre ev sahibi ülkenin teknolojik geri kalmışlığı sebebiyle kullanmadığı âtıl kaynakların DYY'ler yoluyla kullanımına başlanması yatırım alan ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır.

b. Ülkenin Standartlarına Yönelik Olumlu Etkiler

- ❖ DYY'ler, know-how ve teknolojik serpilme etkisi ile yatırımlarda istihdam edilen kişilerin kalifiye hale gelmesini sağlayarak emek gücü standartlarını artırabilmektedir (Sun, 2002).
- ❖ DYY'ler, gittikleri ülkeye çevre, sağlık, yönetim ve güvenlik faaliyetlerini de taşımaktadır. Dolayısıyla yatırım yapan ülkeden alan ülkeye transfer olan bu faaliyetler yatırım alan ülkede yeni fırsatlar yaratabilmektedir (Sun, 2002).

c. Dışsalıktaki Olumlu Etkiler

- ❖ DYY'lerin teknolojik yayılma özelliğinden dolayı yatırım alan ülkeler, menşee ülkeden gelen teknoloji ve know-how sayesinde kendi üretimlerini gerçekleştirip uluslararası pazarlarda rekabet gücü kazanabilmektedir (Alfaro vd., 2006; Sun, 2002).
- ❖ Yapılan yatırımlar neticesinde yatırımın yapıldığı alandaki yüksek standartları benimsemiş tecrübeli kişilerin verdikleri eğitim ya da yeni yatırımlar aracılığıyla önceden yapılmış yatırıma benzer ve teknolojik yayılmanın

avantajını kullanarak ortaya çıkan yeni işletmeler görülebilmektedir. Bu durum mevcut DYY'lerin devam ettiği endüstrileri geliştirme niteliğindedir (Sun, 2002).

d. Sosyal Olumlu Etkiler

- ❖ DYY'ler sağladıkları üretim avantajı ile tüketicilere çeşitli, kaliteli ve ucuz ürün skalası sunabilmektedir (Moran, 2005).
- ❖ DYY'ler, yatırım yapılan ülkede daha hızlı gelişerek söz konusu ülkeyi gelişmiş ülke standartlarına ulaştırabilir. Bu yönüyle ev sahibi ülkede sosyal değerlerin, demokratikleşmenin ve küreselleşmenin ilerlemesine katkıda bulunarak sosyal gelişme mekanizması görevini üstlenebilmektedir (Sun, 2002).

1.5.1.2. Olumsuz Etkiler

a. Genel İktisadi Yapıya Yönelik Olumsuz Etkiler

- ❖ Çoğu araştırmacıya göre (ör. Carkovic ve Levine, 2002), DYY'ler yatırım alan ülke için olumsuz etkiler gösterebilmektedir.
- ❖ Yatırım için gerekli tüm elementlerin yatırım yapılan ülkeden karşılanması o ülkedeki yerel üretici ve yatırımcılar için kaynak kıtlığına neden olabilmektedir. Bu sebeple ev sahibi ülkede finansal sorunlar görülebilmektedir (Sun, 2002).
- ❖ Özellikle birleşme ya da satın alma biçiminde gerçekleşen DYY akımları nedeniyle yatırım yapan firma kontrol ettiği firmadaki işçilerin tamamını veya belirli bir kısmını işten çıkarabilir. Diğer yandan yatırım sebebiyle rekabet gücünü kaybedip kapanan diğer şirketlerde önceden çalışan kişiler de işsiz nüfusun yükselmesine neden olabilmektedir. Bu sebeple DYY'ler yatırım alan ülkede işsizliğe olumsuz yönde etki edebilir (Seyidoğlu, 1999).
- ❖ Yatırım yapan firma ev sahibi ülkedeki yerel firmaların karşılayabilecekleri seviyeden yüksek ücretler verdiği zaman kalifiye emek gücü yatırım yapan firmaya doğru kayacaktır. Daha sonra yerel yatırımcılar rekabete girebilmek için ücretlerini yükseltmek zorunda kalacaklardır. Böylece yerel firmaların üretim verimliliği düşecektir (Lipsey, 2004).

b. Yerel Üreticilere Yönelik Olumsuz Etkiler

- ❖ DYY'ler ev sahibi ülkedeki üretim avantajlarını kullanarak monopolleşip, yerel

şirketlerin rekabete girememesi ve kapanmasıyla ülke ekonomisini olumsuz etkileyeceklerdir (Seyidoğlu, 1999; Lairson ve Skidmore, 2003).

- ❖ Yabancı yatırımcı karşısında yerel üreticileri koruma adına uygulanan dış ticaret bariyerleri DYY'ler ile aşılabilmektedir. Bu sebeple rekabet gücünü kaybeden yerli üreticiler üretimlerini sonlandırabilmektedir (Seyidoğlu, 1999).

c. Transferlere Yönelik Olumsuz Etkiler

- ❖ İthalat karşısında yoğunlukla tercih edilen DYY'ler, yatırım yapan yabancı şirketin menşe ülkeden sağladığı ekipman, kâr transferi ve yedek parça gibi faktörler sebebiyle ev sahibi ülkede ithalatı artırabilmektedir. Bu durumda ev sahibi ülkenin döviz girdileri azalıp ödemeler dengesi bozulabilmektedir (Seyidoğlu, 1999).
- ❖ Tüm yabancı sermaye yatırımları yatırım yapılan ülkeden elde edilen kârları yatırım yapan ülkeye aktarmaktadır. Bu hususta yatırımcılar söz konusu kârları ülkelerine getirebilmek için birtakım yollara başvurmaktadırlar. Örneğin, yatırım yapacak şirket üretim için gerekli olan bir yedek parçayı tedarikçisinden 2 \$ fiyata mal ederken bu parçayı yatırım yapılacak ülkeye 20 \$ olarak gösterip ithal edebilmektedir. Böylece yatırım yapan şirket fiyatlar arasındaki fark kadar kârı menşe ülkeye aktarabilir. Bu durumda ithalat karşısında DYY'leri tercih eden ülke tekrar ithalat ile karşılaşmış olur. Ülke içinde yaratılan bir değer sınırı dışına çıkması ev sahibi ülkenin ödeme dengesinde birtakım olumsuzluklara yol açarak ekonomik büyümesini ters yönde etkileyebilir. Diğer yandan DYY'ler, kullanılan kâr aktarım yöntemine bağlı olarak ev sahibi ülkedeki vergi müeyyidelerinden korunabilmektedir. Örneğin, ev sahibi ülke yerli üreticiyi koruma adına yabancı yatırımcılardan ek vergiler almak isteyebilir. Bu durum karşısında yatırım yapacak şirket menşe ülkeden ithal edilecek ithal malların fiyatlarını getirilen ek vergi kadar yükselterek bu sorundan kurtulabilmektedir (Lairson ve Skidmore, 2003).
- ❖ Poelhekke ve Van Der Ploeg (2010)'e göre ev sahibi ülkedeki hammadde ve doğal kaynakların yabancı yatırımcının kullanımına tamamen açık olması, yatırım durumunun modern bir koloni sistemi olarak görülmesine neden olabilmektedir. Dolayısıyla bu durum ciddi eleştirilere yol açmıştır.

- ❖ DYY'lerin etkisiyle şirketlerin yatırım bünyesindeki ya da dışındaki kalifiye emek gücüne yerli firmaların rekabet edemeyecekleri ücretler vererek bu iş gücünü sınır dışına aktarması nedeniyle yatırım alan ülkenin beşeri sermayesinde olumsuzluklar ortaya çıkabilmektedir (Lipsey, 2002).

d. Çevresel Olumsuz Etkiler

- ❖ Özellikle çevreye zarar veren üretimler gerçekleştiren şirketlerin çevre standartlarındaki yüksek maliyetten kaçarak söz konusu çevre standartları gelişmemiş ülkelerde yatırım yapmaları sonucunda ev sahibi ülkenin çevresel dengesi bozulabilmektedir (Lairson ve Skidmore, 2003).

e. Sosyal Olumsuz Etkiler

- ❖ Egger ve Winner (2005), Pinto ve Zhu (2008) ve Sarkar (2007) yaptıkları çalışmalarda DYY miktarları ile dış baskı oranlarının aynı doğrultuda olduğunu ortaya koymuşlardır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde bazı koşullar gerçekleşirse DYY yapacak şirketler ev sahibi ülkedeki politik birtakım işlerinde kolaylık sağlanmasını istemektedirler. Dolayısıyla DYY'ler bazı kişi veya grupları çıkarları doğrultusunda finanse edilebilmektedir. Diğer yandan DYY'ler ev sahibi ülkedeki bazı kanunlardan veya düzenlemelerden kaçınmak için rüşvet seçeneğine başvurmaktadırlar. Bu yüzden DYY'lerin dahil olacağı tüm yolsuzluklar, rakip firmalar için haksız rekabet oluşturabilmektedir (Egger ve Winner, 2005).

f. Siyasi Olumsuz Etkiler

- ❖ DYY'ler ev sahibi ülkeyi menşe ülkeye bağımlı yapabilmekte ve ev sahibi ülkelerde iktisadi ve politik baskı oluşturabilmektedir. Ev sahibi ülkeler bilhassa yüksek teknoloji gerektiren yatırımlarda, söz konusu yatırımların gelişimi, teknik bilgisi, dönemlik bakımı gibi konularda dışa bağımlı hale gelebilmektedirler. Diğer yandan menşe ülkelerin büyük desteğiyle gelen DYY'ler ev sahibi ülkede iktisadi ve politik baskı veya hakimiyet kurabilmektedir. Bunun sonucunda ev sahibi ülkeler kendi kararlarını veremeyerek kendilerini menşe ülkenin siyasi çıkarlarını yerine getiren bir pozisyonda bulabilirler. Diğer yandan menşe ülkenin şahsi yatırımlarını korumaya çalışması, ev sahibi ülkede bu yatırımların karşılaştığı tehditler

olduğu durumlarda yönetimlere karşı müdahale edilebilecek bir ortam oluşturabilmektedir (Seyidoğlu, 1999; Lairson ve Skidmore, 2003). Örneğin, Amerika merkezli yatırımları millileştiren devletlere ciddi müeyyideler yapan ABD, bu ülkelerde iktisadi ve politik baskılar oluşturmuştur. Örneğin, Şili’de 1973 yılında, İran’da 1953 yılında ve Guatemala’da 1954 yılında gerçekleşen hükûmet darbelerini CIA vasıtasıyla kontrol edilmiştir (Lairson ve Skidmore, 2003).

1.5.2. Yatırım Yapan Ülkeye Yönelik Etkiler

1.5.2.1. Olumlu Etkiler

a. Stratejik Olumlu Etkiler

- ❖ DYY’ler aracılığıyla menşe ülkelerdeki yoğun sermaye ile ev sahibi ülkelerdeki yoğun iş gücünün bir araya gelmesi ve ev sahibi ülkedeki doğal kaynakların ve hammaddelerin menşe ülkedekinden daha düşük maliyetle erişilebilir olması, yatırımlar için üretim faktörlerinin daha etkin olarak kullanılmasını sağlamaktadır (Seyidoğlu, 1999; Aşıkoğlu, 1991).
- ❖ Yatırımı gerçekleştirecek menşe ülke, karşılaştığı yüksek talep karşısında büyük ölçekli yatırım yapma yoluna giderek ölçek ekonomisi avantajından faydalanabilmektedir (Aşıkoğlu, 1991).

b. İktisadi ve Siyasi Olumlu Etkiler

- ❖ Fors ve Kokko (2001), DYY’lerin yüksek kârlı kısımlarının menşe ülkede gerçekleştiği durumlarda yapılan yatırımların menşe ülkenin iktisadi büyümesine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Diğer yandan Lairson ve Skidmore (2003), DYY’lerin etkin olarak kullanılmasıyla oluşan kâr aktarımları türündeki avantajların ev sahibi ülkeye finansal kâr sağlayarak elde edilen bu kârı menşe ülkeye transfer edip yatırım yapan ülkenin iktisadi büyümesine fayda sağladığını ifade etmişlerdir.
- ❖ DYY’ler aracılığıyla ev sahibi ülkede baskılar oluşturabilen yatırımcılar yatırım alan ülkenin iktisadi ve politik kararlarında söz hakkına sahip olabilirler. Bu durumda ev sahibi ülke menşe ülkeye bağımlı olabilmektedir (Seyidoğlu, 1999; Lairson ve Skidmore, 2003).

1.5.2.2. Olumsuz Etkiler

a. İktisadi ve Siyasi Olumsuz Etkiler

- ❖ Kokko (2006) ve Whitman (1999)'a göre DYY akımları sınır içinde istihdam sağlayabilecekken sınır ötesine yapılan yatırımlar ve sınır ötesindeki ucuz iş gücünden faydalanma düşüncesi sınır içindeki istihdamı olumsuz biçimde etkileyebilmektedir.
- ❖ Sınır dışına transfer edilen sermaye ülkedeki likiditeyi azaltıp iktisadi açıdan istikrarın bozulmasına etki edebilmektedir. Diğer yandan ülke içinde milli kıymetlere yapılabilecek yatırımların sınır dışında yapılması yatırımlara ev sahipliği yapacak ülkedeki üretime değer kazandıracaktır. Bu durum iç politika sorunlarının ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Whitman, 1999).

İKİNCİ BÖLÜM

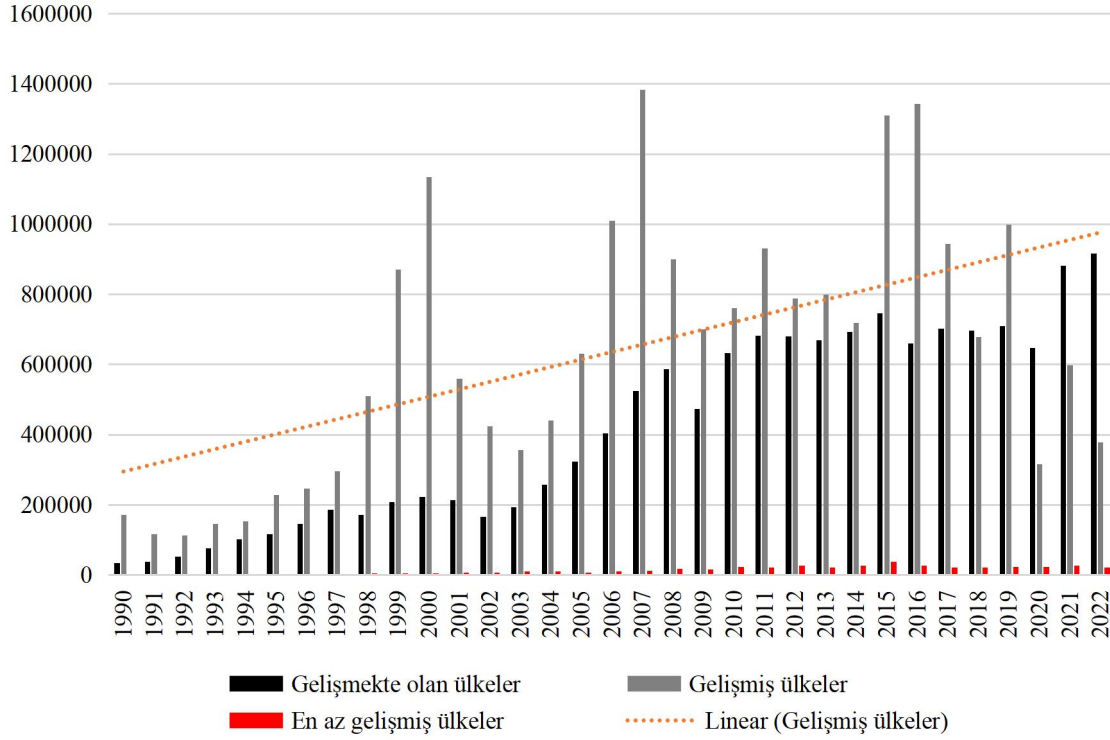
2. DÜNYADA VE BRICS-T ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

2.1. DÜNYADA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

19. yüzyıl ile birlikte büyük bir ivmeyle hareketlenen küreselleşme faaliyetlerinde DYY'lerin rolü büyüktür. Bu çerçevede DYY'ler sadece yatırımları gerçekleştiren ÇUŞ'ların değil yatırımların bağlı olduğu ülkelerin de temsil edilmesini sağlamış ve son dönemlerde yatırım yapan ülkelerin iktisadi politikaları ile paralellik göstermiştir. Diğer yandan küreselleşmede ileri gelen ülkelerin yüksek miktarlarda DYY akımlarına sahip olmaları bu paralelliği doğrulamaktadır. Öyle ki 1990 yılında ABD 1.2 trilyon \$ DYY akımına (girişler ve çıkışlar toplamı) sahipken, 2022 yılı itibariyle DYY hacmi 18.5 trilyon \$ seviyesine yükselmiştir (UNCTAD, 2024).

Küreselleşme dünya barışı ve demokrasinin yayılımını olumlu bir şekilde etkilemektedir. Örneğin, Sovyetler Birliği döneminde mülkiyet hakkı gibi bazı alanlarda daha az gelişme sağlamış ülkelere giren yatırımlar, bu ülkelerin demokrasiye önem vermeye başlamasını sağlayarak bu ülkelerin daha barışçıl bir ortamda varlıklarını devam ettirmelerine yardımcı olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişen küreselleşme ortamı bazı ülkeleri (ör. SSCB rejimine yakın devletler) DYY'leri önleyen tedbirler alma yoluna sokarken bazı ülkeleri (ör. liberal ekonomi taraftarları) de DYY'leri özendiren tedbirler alma yoluna yönlendirmiştir. Bu süreçte SSCB bloğunun yıkılması ile küreselleşmedeki en önemli engellerden biri yıkılmış ve küreselleşme hareketleri ile paralel olarak DYY akımları da artmıştır. Diğer yandan yüksek yatırım akımlarına sahip bazı ülkeler yerel firmaları koruma ve milli güvenlik konusunda iç baskılarla karşılaşmış ve bu yatırımların olumsuz birtakım etkileri sebebiyle eleştiri almışlardır. Bunun sonucunda söz konusu devletler iç baskılar nedeniyle DYY girişlerini düzenleyen önlemler almış olsa da 2000 sonrasında bu önlem ve kısıtlamalar büyük ölçüde azalmıştır. Bu durum daha sonra devletler arası ticaretin serbestleşmesi amacıyla yeni devletler arası organizasyonların ve önlemlerin oluşmasını sağlamıştır. (Golub, 2003).

Grafik 2.1 Ekonomi Gruplarına Göre DYY Girişleri (1990 - 2022) (Milyon \$)

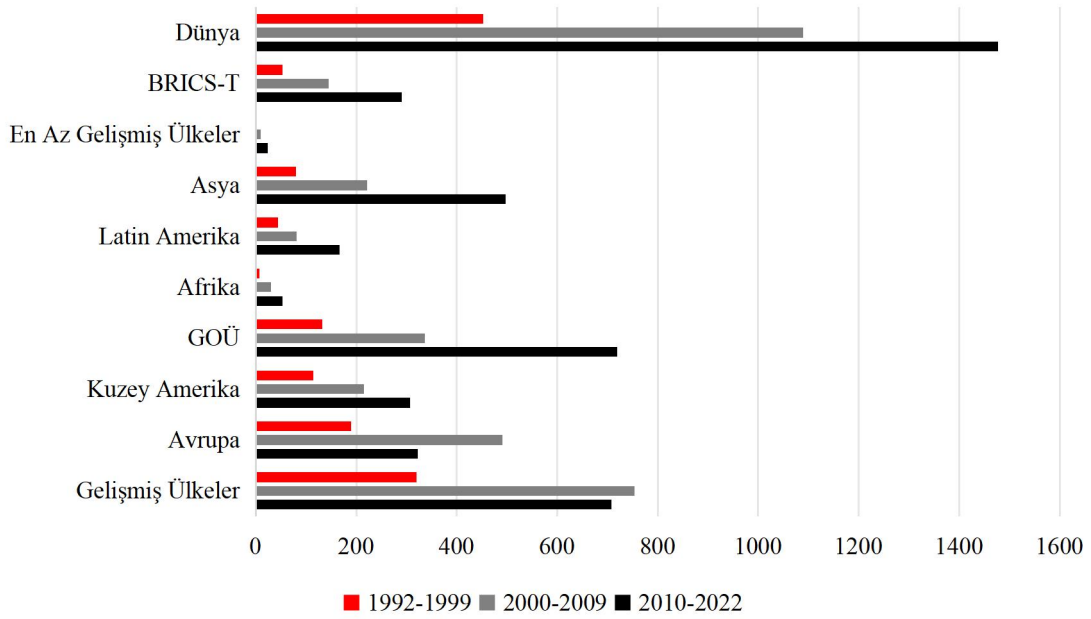
Kaynak: UNCTAD, 2024 yılı verilerine göre yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.1 Gelişmiş, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkelere yönelik DYY girişlerini göstermektedir¹. Grafikte görüldüğü üzere 32 yıllık süreç içerisinde DYY'ler hem miktar hem de tercih yönünden gelişmiş ülkelere daha fazladır. Gelişmekte olan ülkeler ise gelişmiş ülkelerin baz alındığı trende (linear) yakın bir hareket sergilemiştir. 1990 sonrası küreselleşmenin ve sanayileşmenin önemiyle yatırım girişleri, gelişmiş ülkelere artmıştır. Fakat küresel krizlerin ve uluslararası olayların etkileriyle bu yatırımların dönem dönem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında transfer edildiği görülmektedir (ör. 1997 Asya krizi, 2001 terör krizi, 2008 küresel ekonomik kriz, 2020 COVID-19 pandemisi). Süreç boyunca yatırımların çoğunu çeken gelişmiş ülkelere uluslararası dinamikler sebebiyle yatırım girişleri azalmıştır. Örneğin 2019-2020 yıllarında gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere göre 300 milyar \$ fazla yatırım çekmiştir. Az

¹ UNCTAD, Hoffmeister (2020) ve Birleşmiş Milletler En Az Gelişmiş Ülkeler, Denize Kıyısı Olmayan Gelişmekte Olan Ülkeler ve Gelişmekte Olan Küçük Ada Devletleri Yüksek Temsilciliği (UN-OHRLS) tanımlamalarına dayanarak ülkeleri gelişmiş, gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkeler şeklinde kategorize etmektedir.

gelişmiş ülkeler diğer ülkeler karşısında küreselleşme ve sanayileşme konusunda yetersiz kalmış ve sahip oldukları yatırım trendini kıramamışlardır. Bu hususta yatırım konusunda atılmayan adımlar, uygulanan politikalar, demokratikleşme süreci, nitelikli iş gücü, teknolojik gelişmişlik düzeyi, uluslararası pazarlardaki konum ve emperyalist bakış açıları az gelişmiş ülkelerdeki DYY akışlarının yükselmesinin önüne geçmiştir (UNCTAD, 2024).

**Grafik 2.2 Bölgelere Göre Ortalama Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri
(1992-2022) (Milyar \$)**

Kaynak: UNCTAD, 2024 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.2 bölgelere göre DYY girişlerini ele alınan yılların ortalama miktarları olarak göstermektedir. Gelişmiş ülkeler 1992-1999 ve 2000-2009 aralıklarında en yüksek DYY girişini sağlarken, 2010-2022 aralığında en yüksek DYY girişini geliştirmekte olan ülkeler sağlamıştır. En düşük DYY girişleri ise her üç aralıkta da en az gelişmiş ülkelere ve Afrika'ya yapılmıştır. Diğer yandan ele alınan dönemlerde sağlanan küresel toplam DYY girişlerinin %50'sinden fazlası gelişmiş ülkelere aittir. Son 12 yılda sağlanan DYY girişlerinde ilk sırada GOÜ'ler, 2. sırada gelişmiş ülkeler ve 3. sırada Asya bulunmaktadır. Bu bölgeleri Avrupa, Kuzey Amerika ve BRICS-T takip etmektedir. BRICS-T'nin son 12 yılda sağladığı DYY girişi, küresel girişlerin %19,63'ünü oluşturmaktadır.

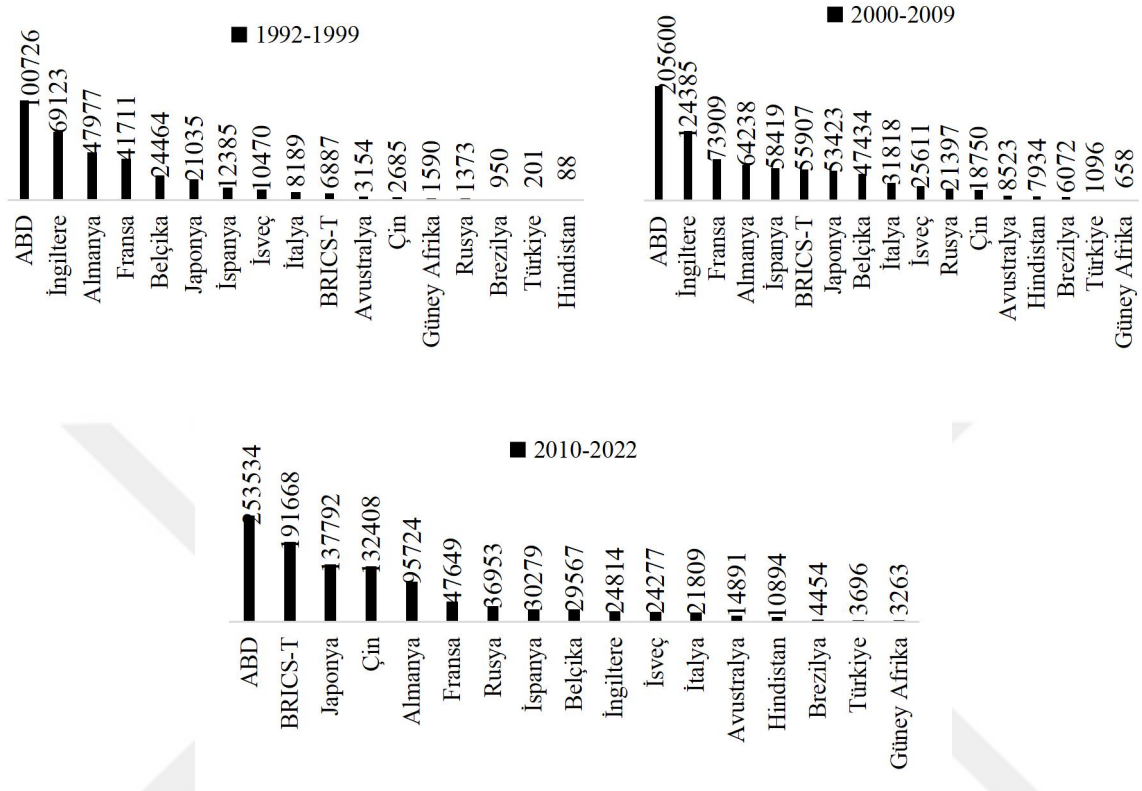
Grafik 2.3 En Büyük DYY Girişine Sahip Ekonomiler (1992-2022) (Ortalama Milyon \$)

Kaynak: UNCTAD, 2024 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.3 1992-2022 yılları arasında en yüksek DYY girişi sağlayan ülkelerin yıllar bazında ortalama miktarlarını göstermektedir. 1992-1999 aralığında en yüksek ortalama DYY girişini 102 milyar \$ ile ABD sağlarken, 35,55 milyar \$ DYY girişi ile İngiltere ikinci sırada yer almaktadır. Çin ise 35,53 milyar \$ ile üçüncü sırada bulunmaktadır. BRICS-T ülkeleri ayrı ayrı sıralamaya dahil edilmiş ve Brezilya'nın diğer ülkelerden daha yüksek DYY girişi sağladığı görülmüştür. BRICS-T, ele alınan aralıkta 22,6 milyar \$ ile 6. sırada yer almıştır. 2000-2009 aralığında en yüksek DYY girişi 174 milyar \$ ile yine ABD'ye yapılmıştır. Önceki döneme göre ilk dört sıra değişmemiş fakat 2000-2009 aralığında beşinci sıraya 41 milyar \$ ile Kanada yükselmiştir. BRICS-T ortalaması 24 milyar \$'a yükselmiş ve 8. sırada yer almıştır. 2010-2022 aralığında BRICS-T 290 milyar \$ DYY ile birinci sıradayken ABD, 266 milyar \$ DYY girişi sağlayarak ikinci sıraya gerilemiştir. Çin 139 milyar \$ DYY ile üçüncü sırada yer alırken BRICS ülkesi Brezilya 64 milyar \$ ile beşinci sırada yer almıştır.

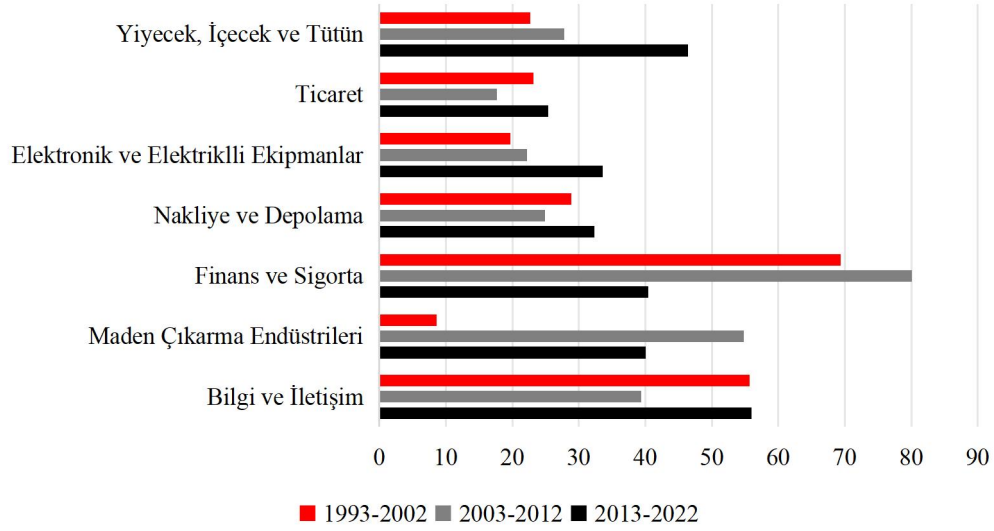
Grafik 2.4 En Büyük DYY Çıkışına Sahip Ekonomiler (1992-2022) (Ortalama Milyon \$)

Kaynak: UNCTAD, 2024 verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.4 1992-2022 yılları arasında en yüksek DYY çıkışının gerçekleştiği ülkelerin yıllar bazında ortalama miktarlarını göstermektedir. 1992-1999 aralığında ortalama en yüksek DYY çıkışı 100 milyar \$ ile ABD’de gerçekleşirken, ABD’yi 69 milyar \$ ile İngiltere ve 48 milyar \$ ile Almanya takip etmiştir. BRICS-T ülkelerinden gerçekleşen DYY çıkış miktarları ele alınan aralıkta son sıralarda yer almaktadır. 2000-2009 aralığında 205 milyar \$ DYY çıkışı ile ABD ilk sırada, 124 milyar \$ DYY çıkışı ile İngiltere ikinci sırada ve 73 milyar \$ DYY çıkışı ile Fransa üçüncü sırada yer almıştır. Bu aralıkta BRICS-T ülkelerinden Rusya 21 milyar \$ ve Çin 18 milyar \$ DYY çıkışı ile diğer üye ülkelere daha önde yer almıştır. 2010-2022 aralığında ise ABD’de 253 milyar \$ DYY çıkışı gerçekleşmiştir. Önceki 2 dönemin aksine BRICS-T 191 milyar \$ DYY çıkışı ile ikinci sıraya yükselirken, BRICS üyesi Çin, 132 milyar \$ DYY çıkışı ile dördüncü sırada yer almıştır. Diğer BRICS ülkelerinden Rusya, 37 milyar \$ DYY çıkışı sağlamış ve 7. sıraya yükselmiştir. Bu aralıkta da en düşük DYY çıkışına sahip ülkeler arasında BRICS-T üyesi ülkeler ve Türkiye yer almaktadır.

Grafik 2.5 Sektörlere ve Başlıca Endüstrilere Göre Küresel Net Sınır Ötesi Birleşme ve Satın Almalar (1993-2022) (Ortalama Milyar \$)

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.5 1993-2022 yılları arasında gerçekleşen sınır ötesi birleşme ve satın almaların ortalama miktarlarını göstermektedir. Satın alma ve birleşmelerin küresel DYY akışları için önemi göz önünde bulundurulduğunda küreselde meydana gelen bu girişimler DYY giriş-çıkışlarının hareketlenmesine de katkı sağlamaktadır. Grafikte ele alınan 1993-2002 aralığında en yüksek miktartlı birleşme ve satın alma ortalama 69,4 milyar \$ ile finans ve sigorta alanında gerçekleşmiştir. Finans ve sigorta alanını 55,7 milyar \$ ile bilgi ve iletişim sektörü takip ederken en az birleşme ve satın almanın gerçekleştiği sektör 8,6 milyar \$ ile maden çıkarma endüstrileridir. 2003-2012 yılları arasında ortalama miktar olarak en yüksek satın alma ve birleşme önceki dönemle aynı biçimde 80,1 milyar \$ ile finans ve sigorta sektöründe gerçekleşmiştir. Finans ve sigorta sektörünü, geçen on yıl içerisinde büyük bir atılımla yatırım hususunda büyük ilerlemeler kaydeden maden çıkarma endüstrisi ortalama 54,8 milyar \$ ile takip etmektedir. Üçüncü sırada ise 39,8 milyar \$ ile bilgi ve iletişim sektörü yer almaktadır. DYY akışlarının önem ve hız kazandığı 2013-2022 aralığında en yüksek satın alma ve birleşme önceki dönemlerden farklı olarak ortalama 56 milyar \$ ile bilgi ve iletişim sektöründe gerçekleşmiştir. Diğer yandan yiyecek, içecek ve tütün sektörü diğer endüstrileri geride bırakarak 46,4 milyar \$'lık satın alma ve birleşme ile ikinci sırada yer almıştır. Üçüncü sırada ise 40,4 milyar \$ ile finans ve sigorta sektörü yer almaktadır. Maden çıkarma endüstrisi ise 40 milyar \$ ile 4. sıraya yerleşmiştir.

2.2. BRICS-T ÜLKELERİ

2.2.1. BRICS'in Kuruluşu ve Küresel Bağlamda Önemi

Gelişmekte olan 5 ülkenin bir araya gelmesiyle oluşan BRICS, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'nın oluşturduğu bir ittifaktır. 2001'de Goldman Sachs ekonomistlerinden Jim O'Neill tarafından "yükselen ekonomiler" olarak tanımlanan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin (BRIC) birliğine Güney Afrika'nın katılımıyla BRICS şeklini almıştır (Lim, 2001, s.120). Güney Afrika'nın küçük bir ekonomiye sahip olmasına rağmen bu ittifak içinde yer almasının sebebi ülkenin Afrika kıtasında sahip olduğu iş birlikleri ve hakimiyettir. Bu katılım ile birlikte BRICS, aslında ekonomik bir ittifak yerine politik bir oluşum olduğunu da kanıtlamıştır. Deniz (2018)'e göre Güney Afrika'nın birliğe dahil edilmesinin politik nedenlerinin olduğu ne kadar zor görünse de sonraki yıllarda bu düşünce üzerinde fikir birliği sağlanacaktır.

BRICS'in asıl amacı uzun süreli iş birliği ortamının kurulmasıdır. Bu amaca yönelik ittifak, küresel iktisat sisteminde daha adil şartların eşitlik prensibiyle bir rekabet ortamı oluşturması ve basit anlamda bir politik ve iktisadi düzenin oluşturulması misyonuna sahiptir (Bozkurt ve Dursun, 2006, s.40).

BRICS üyeleri küresel ekonomide yükselen ve hızla gelişen ülkelerdir. Bu özelliklere sahip BRICS üyeleri dışında ülkeler de bulunmaktadır. Bu yüzden bu ülkelerin de BRICS'e dahil edilmesi gerektiği düşüncesi ortaya atılmıştır. Goldman Sachs'ın, 2005 yılındaki "How Solid are the BRICs?" isimli raporunda dönemin gelişmekte olan ülkeleri için N-11 veya Next Eleven (Gelecek On Bir) ifadesi kullanılmıştır. Bu ülkeler Türkiye, Filipinler, Kore, Vietnam, İran, Pakistan, Mısır, Nijerya, Endonezya, Bangladeş ve Meksika'dır. Fakat raporda sadece Meksika ve Kore'nin BRICS seviyesinde potansiyele ulaşabileceği belirtilmiştir (Goldman Sachs, 2005, s.1).

2008 küresel finans krizinden sonra GOÜ'ler, Batı devletlerinin iktisadi hegemonyaları karşısında çok uluslu bir düzen kurabilme adına bir araya gelmiş ve bu durum yeni dünyada şok etkisi yaratmıştır. Mevcut düzene alternatif bir blok mahiyetinde nitelendirilen Asya devletlerinin hakimiyetindeki BRICS, GOÜ'ler için eşit şartların sağlanmasının beklentisi içerisindedir. Bu beklentiye yönelik BRICS üyeleri 2006 Eylül ayında ilk toplantısını gerçekleştirmiştir. BRICS, özellikle 2009'dan sonra iktisadi ve politik iş birliklerini geliştirip küresel sistemde önemli bir rol oynamaktadır (Lim, 2001, s.121).

2.2.2. BRICS-T Ülkelerinin İktisadi ve Sosyal Yapıları

Tablo 2.1 BRICS-T Ülkelerinde İktisadi ve Sosyal Göstergeler (2023)

	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	Türkiye	Toplam BRICS-T	Dünya	Dünyada BRICS-T
Yüzölçümü (bin km ²)	8510	17100	3287	9597	1220	784	40498	510100	%7,94
Nüfus (milyon)	215	146	1428	1409	60	85	3343	8045	%41,55
İş Gücü (milyon)	101	74	593	779	25	35	1607	3624	%44,34
GSYİH (milyon \$)	1920	2240	3416	17963	405	907	26851	100879	%26,61
Büyüme (%)	2.9	3.6	7.6	5.2	0.6	4.5	-	3	-
Kişi Başı GSYİH (\$)	8831	10030	2089	11560	6022	13110	51642	12687	-
Toplam İthalat (milyar \$)	370	349	903	3.140	127	386	5275	30730	%17,16
Toplam İhracat (milyar \$)	384	631	778	3710	136	350	5.989	31340	%19,10

Kaynak: Dünya Bankası ve IMF verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.1’de görüldüğü üzere BRICS-T ülkeleri, toplamda 40498 km² yüzölçümü ile dünyanın karasal olarak %7,94’ünü kaplamaktadır. 2023 yılında hesaplanan küresel nüfus 8.045 milyar kişidir ve BRICS-T ülkeleri toplam 3,343 milyar kişi ile küresel nüfusun %41,55’ine ev sahipliği yapmaktadır. Bu nüfus miktarının toplamda 1,607 milyarı iş gücüne katılmaktadır ve bu iş gücü oranı küresel iş gücü oranının %44,34’ünü karşılamaktadır. Diğer yandan 2023 yılı için küresel GSYİH miktarı 100,8 trilyon \$ olarak hesaplanmıştır. BRICS-T ülkeleri ise toplamda 26,8 trilyon \$ GSYİH’e sahiptir ki bu miktar küresel GSYİH’in %26,61’ine denk gelmektedir. Diğer yandan 2023 yılında küreselde hesaplanan büyüme oranı %3’tür. BRICS-T ülkeleri ayrı ayrı bu büyüme oranına yakın veya bu orandan büyük oranlarda büyüme sağlamıştır. Öyle ki 2023 yılında Hindistan %7,6 büyüme sağlarken, Çin % 5,2 büyüme sağlamıştır. 2023 yılında en düşük büyüme oranına sahip olan BRICS-T üyesi ülke %0,6 ile Güney Afrika’dır. Dünyada kişi başına düşen GSYİH 12687 \$ olarak hesaplanmışken bu miktar BRICS-T için 2023 yılında 51642 \$ olarak hesaplanmıştır. Ticaret dengesi olarak BRICS-T, 2023 yılı için 5.27 trilyon \$ ithalat, 5.98 trilyon \$ ihracat yapmıştır. İthalat hacmi küresel ithalatın %17,16’sını ve ihracat hacmi de küresel ihracatın %19,10’unu karşılamaktadır.

Tablo 2.2 BRICS-T Ülkelerinin Makro Ekonomi ve Dış Ticaret Göstergeleri

Ülke	İndikatör / Yıl	2018	2019	2020	2021	2022
Brezilya	GSYİH (milyar \$)	1920	1870	1480	1650	1920
	Kişi Başı Gelir (\$)	9121	8845	6923	7696	8917
	GSYİH Büyüme (%)	1,8	1,2	-3,3	5	2,9
	Enflasyon Oranı (%)	3,7	3,7	3,2	8,3	9,3
	İşsizlik Oranı (%)	12,3	11,9	13,7	13,2	9,2
	İhracat (milyar \$)	280,54	264,56	242,87	322,69	384,89
	İthalat (milyar \$)	273,99	276,63	233,94	307,16	370,47
	Cari Denge (milyar \$)	6,55	-12,07	8,93	15,53	14,42
	CİD/GSYİH (%)	-2,9	-3,6	-1,9	-2,8	-2,9
Rusya	GSYİH (milyar \$)	1660	1690	1490	1840	2240
	Kişi Başı Gelir (\$)	11287	11536	10194	12532	15270
	GSYİH Büyüme (%)	2,8	2,2	-2,7	5,6	-2,1
	Enflasyon Oranı (%)	2,9	4,5	3,4	6,7	13,8
	İşsizlik Oranı (%)	4,8	4,5	5,6	4,7	3,9
	İhracat (milyar \$)	510,35	481,41	381,07	549,14	631,55
	İthalat (milyar \$)	344,52	352,09	305,26	379,55	349,17
	Cari Denge (milyar \$)	135,83	129,32	75,81	169,59	282,38
	CİD/GSYİH (%)	6,9	4	2,4	6,8	10,3
Hindistan	GSYİH (milyar \$)	2700	2840	2670	3150	3420
	Kişi Başı Gelir (\$)	1974	2050	1913	2238	2410
	GSYİH Büyüme (%)	6,5	3,9	-5,8	9,1	7,2
	Enflasyon Oranı (%)	3,9	3,7	6,6	5,1	6,7
	İşsizlik Oranı (%)	7,7	6,5	7,9	6,4	4,8
	İhracat (milyar \$)	538,64	529,25	499,73	677,77	778,55
	İthalat (milyar \$)	640,30	602,32	510,24	760,90	903,46
	Cari Denge (milyar \$)	-101,66	-73,07	-10,51	-83,13	-124,91
	CİD/GSYİH (%)	-2,1	-0,9	0,9	-1,2	-2
Çin	GSYİH (milyar \$)	13890	14280	14690	17820	17960
	Kişi Başı Gelir (\$)	9905	10143	10408	12617	12720
	GSYİH Büyüme (%)	6,7	6	2,2	8,4	3
	Enflasyon Oranı (%)	2,1	2,9	2,4	1	2
	İşsizlik Oranı (%)	4,9	5,2	5,6	5,1	5,6
	İhracat (milyar \$)	2420	2630	2730	3550	3710
	İthalat (milyar \$)	2560	2500	2370	3090	3140
	Cari Denge (milyar \$)	-140	130	360	460	570
	CİD/GSYİH (%)	0,2	0,7	1,7	1,8	2,2
Güney Afrika	GSYİH (milyar \$)	405,26	389,33	338,29	420,12	405,27
	Kişi Başı Gelir (\$)	7067	6702	5753	7073	6766
	GSYİH Büyüme (%)	1,6	0,3	-6	4,7	1,9
	Enflasyon Oranı (%)	4,5	4,1	3,2	4,6	7
	İşsizlik Oranı (%)	24,2	25,5	24,3	28,8	32,9
	İhracat (milyar \$)	101,43	105,91	93,120	130,70	135,92
	İthalat (milyar \$)	109,37	103,94	78,350	104,92	127,75
	Cari Denge (milyar \$)	-7,94	1,97	14,77	25,78	8,17
	CİD/GSYİH (%)	-3,5	-2,6	2	3,7	-0,5
Türkiye	GSYİH (milyar \$)	778,97	761,01	720,34	819,87	907,12
	Kişi Başı Gelir (\$)	9568	9215	8638	9743	10674
	GSYİH Büyüme (%)	3	0,8	1,9	11,4	5,5
	Enflasyon Oranı (%)	16,3	15,2	12,3	19,6	72,3
	İşsizlik Oranı (%)	11	13,7	13,1	12	10,4
	İhracat (milyar \$)	243,29	251,70	209,77	293,05	350,00
	İthalat (milyar \$)	244,45	229,21	232,11	289,73	386,30
	Cari Denge (milyar \$)	-1,16	22,49	-22,34	3,32	-36,30
	CİD/GSYİH (%)	-2,5	1,4	-4,5	-0,9	-5,4

Kaynak: Dünya Bankası verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2.2.1. Brezilya’da Makro Ekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret

2022 yılında 1,9 trilyon \$ GSYİH’e ve 8917 \$ kişi başına GSYİH’e sahip olan Brezilya dünyanın en büyük 9. ekonomisi pozisyonundadır. MERCOSUR, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Birleşmiş Milletler (BM), G-20 ve IMF gibi çoğu devletler arası örgütün üyesidir. Küresel pazarda önemli bir yeri olan Brezilya’nın iktisadi profili iç tüketimindeki artış ve yatırımlar nedeniyle istikrarlı görülmektedir. Uzun yıllardır devam eden iktisadi eşitsizlik ve yoksulluk problemleri günümüzde de devam etmektedir. Diğer yandan dış ticaretin farklılaştırılması hususunda özellikle emtia tabanlı ihracatlara bağımlılık türünde ticari sorunlara sahiptir. Ülkede yönetim, mevcut enflasyon riski karşısında mali politikayı güçlendirme ve büyüme oranının sürdürülebilmesine çaba göstermektedir (ITC, 2024a, Brezilya).

Tablo 2.2’de Brezilya’nın 2018-2022 arası makro ekonomik indikatörleri görülmektedir. Tablodan da görüldüğü üzere Brezilya’da GSYİH 2018 yılında 1,9 trilyon \$ seviyesinde iken bu miktar beş yıl içerisinde önce azalıp sonra tekrar 1,9 trilyon \$ seviyesine ulaşmıştır. Beş yıl içinde en düşük seviye 1,48 trilyon \$ ile 2020 yılında ölçülmüştür. Öte yandan kişi başına GSYİH beş yıl içinde azalmıştır. 2018 yılında 9121 \$ olarak hesaplanan kişi başına gelir 2022 yılında 8917 \$’a gerilemiştir. Büyüme hususunda önemli bir çaba sarf eden Brezilya 2018 yılında %1,8 büyüme oranına sahipken bu oran GSYİH’in en düşük olduğu 2020 yılında %-3,3 seviyesine gerilemiştir. Beş yıllık süreçte en yüksek büyüme oranına 2021’de %5 ile ulaşmıştır fakat büyüme oranı 2022’de %2,9’a gerilemiştir. Enflasyon oranı ilk üç yıl belirli bir trendde devam ederken son 2021’de 5 puan yükselmiştir. 2022 yılı itibariyle enflasyon oranı %9,3 olarak hesaplanmıştır. İşsizlik oranı 2022’de 2018’e göre düşüş göstermiştir. 2018’de %12,3 iken bu oran artış ve azalışlarla birlikte 2022 yılında %9,2 seviyesine gerilemiştir.

Brezilya’daki dış ticaret dengesine ait göstergeler Tablo 2.2’de gösterilmiştir. 2018 yılında Brezilya’nın ihracat miktarı 280 milyar \$, ithalat miktarı ise 273 milyar \$’dır. Her iki miktar da beş yıllık süreçte artış göstererek ihracat 384 milyar \$, ithalat ise 370 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. Tablodan da görüleceği üzere beş yıllık sürede sadece 2019 yılında cari açık verilmiştir. Diğer yıllarda dış ticaret fazlası söz konusudur. Dış ticaret fazlasının en yüksek olduğu yıl 2021’dir. Cari İşlemler Dengesi / GSYİH oranı ülkedeki devletler arası rekabet seviyesi hakkında bilgi veren bir göstergedir. Bu göstergeye göre cari fazlası olan ülke ihracat gelirlerine aşırı bağlıdır ve yüksek tasarruf oranlarıyla birlikte

zayıf iç talebe sahiptir. Cari açığa sahip ülke ise ithalatta daha güçlüyken, düşük tasarruf oranları ile kullanılabilir gelire göre daha yüksek kişisel tüketime sahiptir (Trading Economics, 2024).

Dornbusch (2001), Cari İşlemler Dengesi / GSYİH oranı eşliğini %4 olarak kabul etmekte ve eşğin aşılmasının bir krizin habercisi olduğunu belirtmektedir. Brezilya’da bu oran 2018 de %-2,9 seviyesinde ölçülmüştür. En düşük seviye %-3,6 ile 2019 yılındadır. Ele alınan süre içerisinde bu oran tekrar 2022 yılında %-2,9 oranına yükselmiştir.

2022 yılı itibariyle Brezilya’nın gerçekleştirdiği 384 milyar dolarlık ihracatın 103 milyar dolarlık kısmı Çin ile yapılmıştır. Bu miktar 2022 yılında Brezilya ihracatının %26,8’ine tekabül etmektedir. Diğer yandan Çin’i 43,4 milyar \$ ile ABD takip ederken, 3. sırada 17,6 milyar \$ ile Arjantin bulunmaktadır. 2022 yılında Brezilya ihracatının 56 milyar \$’lık kısmı madeni yakıtlardan oluşmakta, onu takip eden yağlı tohum ve meyve ihracatı ise 47 milyar \$ seviyesindedir. En yüksek ihracat potansiyeline sahip ürün 70 milyar \$ potansiyelle soya fasulyesidir. Diğer en büyük potansiyele sahip ürün ise 42 milyar \$’lık hacme sahip aglomere olmayan demir cevherleridir. Brezilya ithalatı 2022 yılı için incelendiğinde ilk sırayı 5 milyar \$ ile böcek ilaçları almaktadır. Bu sırayı 4,7 milyar \$ ile insan ve hayvan kanı, 4,1 milyar \$ ile organik kimyasallar, 3,7 milyar \$ ile telefon setlerinin parçaları ve 3,7 milyar \$ ile gübre olarak potasyum klorür takip etmektedir (ITC, 2024a, Brezilya).

2.2.2.2. Rusya’da Makro Ekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret

Rusya, 2022 yılında 2,240 trilyon \$ GSYİH ve 15270 \$ kişi başı GSYİH ile küresel ekonomi sıralamasında 12. sırada yer almıştır. Avrupa-Kuzey Pasifik Okyanusu arasında toprağa sahip karasal olarak dünyanın en büyük devletidir. Fosil yakıtlara önemli derecede bağımlı olan Rus ekonomisinin ihracatının büyük bir kısmını mineral yakıtlar ve petrol oluşturmaktadır. Hizmet sektörlerinde meydana gelen kaymalar karşısında Rusya’nın doğal kaynaklara olan bağımlılığı ülkede değişen piyasa şartlarını ve petrol fiyatlarında oynaklığı ortaya çıkarmıştır. 2012 yılında DTÖ’ye üyeliği tamamlanan Rusya buna rağmen bölgesel ticaret anlaşmaları ile farklı entegrasyonlara dahil olma fikrini benimsemiştir. Bu bağlamda Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)’na katılmış ve Kazakistan ve Belarus ile kurulan Gümrük Birliği’nde öncülük yapmıştır. Diğer yandan dünyanın en güçlü 20 ülkesi arasında yer alan Rusya, BM ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)’nin daimi üyesi pozisyonundadır. Bunlara ek olarak Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrupa Güvenlik ve

İşbirliği Teşkilatı (AGİT), G-20, Avrasya Ekonomi Topluluğu ve Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği kuruluşlarının ileri gelen üyelerinden biridir. Son yıllarda yaşanan Rusya-Ukrayna arasında gerçekleşen sorunlar Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz yataklarının daha da önem kazanmasına neden olmuştur (ITC, 2024b, Rusya).

2018 yılında GSYİH 1,66 trilyon \$ iken 2019 yılında bir miktar artışla 1,69 trilyon \$'a yükselmiştir. GSYİH, 2020 yılında 1,49 trilyon \$'a gerilemiştir. Bu gerilemede COVID-19 pandemisi gibi birçok sebep rol oynamaktadır. Bu düşüşten 1 yıl sonra GSYİH 1,84 trilyon \$'a yükselirken 2022'de bu miktar 2,24 trilyon \$ olarak hesaplanmıştır. Kişi başı gelir 2018 yılında 11287 \$ olarak kaydedilmiştir. 2019 yılında 249 \$ artış göstererek 11536 \$'a yükselmiştir. GSYİH'teki gerileme ile beraber 2020 yılında 10194 \$ seviyesine gerileyen kişi başı gelir, 2021 yılında 2342 \$ artarak 12532 seviyesine ve 2022 yılında rekor bir miktarla 15270 \$'a yükselmiştir. Rus ekonomisi 2018 yılında %2,8 büyüme sağlarken 2019 yılında çok az bir miktar düşüşle %2,2 daralırken, 2020 yılında %2,7 daralmıştır. Daralmayı takip eden 2021 yılında %5,6 oranında büyüme sağlayan Rus ekonomisi 2022 yılında tekrar %2,1 daralma yaşamıştır. 2018 yılındaki %2,9'luk enflasyon oranı 2019'da neredeyse 2 kat artmış ve %4,5'e ulaşmıştır. 2020 yılında yaşanan daralma karşısında enflasyon mücadelesi olumlu sonuçlanmış ve enflasyon oranı %3,4'e gerilemiştir. COVID-19 pandemisi, Ukrayna Savaşı gibi etmenler etrafında 2022 yılında Rusya'da enflasyon oranı %13,8'e yükselmiştir. İşsizlik oranı Rusya'da bir trend etrafında hareket etmektedir. 2018 yılında %4,8 olarak ölçülen işsizlik oranı beş yıllık süreçte en yüksek 2020 yılında %5,6 olarak ölçülmüştür. Bu yükselişin ardından işsizlik oranlarında düşüş görülmüştür. 2022 yılında ise bu oran %3,9 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 2.2).

Tablo 2.2'de yer alan Rusya'ya ait dış ticaret göstergelerine dikkat edildiğinde, 2018 yılında Rusya'nın ihracat hacmi 510 milyar \$, ithalat hacmi ise 344 milyar \$'dır. Her iki miktar da beş yıllık süreçte artış göstererek ihracat 481 milyar \$, ithalat ise 352 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. Tablodan da görüleceği üzere beş yıllık sürede cari açık verilmemiş, baz alınan yıllarda dış ticaret fazlası olduğu görülmüştür. Dış ticaret fazla en yüksek 2022 yılında sağlanmıştır. Cari İşlemler Dengesi / GSYİH oranı sadece 2020 yılında kritik eşiğin altındadır. 2018 yılında 56,9 olarak ölçülen bu oran dalgalanmalar ile birlikte 2022 yılında %10,3 ile en yüksek seviyede hesaplanmıştır. Bu durum Rusya'nın bir krizin eşiğinde olduğu fikrini akıllara getirebilmektedir.

2022 yılı Rusya ihracatında ilk sırayı 3,6 milyar \$ ile Çin, ikinci sırayı 2,06 milyar

\$ ile ABD ve üçüncü sırayı 1,65 milyar \$ ile Almanya oluşturmaktadır. Rusya ithalatında ise 3,37 milyar \$ ile ABD ilk sırada, 2,71 \$ ile Çin ikinci sırada ve 1,57 milyar \$ ile Almanya üçüncü sırada yer almaktadır. Rusya'nın 2022 yılı toplam ihracatında ilk sırada 8,3 milyar \$ ile işlenmemiş altın, ikinci sırada 6,3 milyar \$ ile buğday, üçüncü sırada 5,5 milyar \$ ile işlenmemiş paladyum tozu, dördüncü sırada 5,3 milyar \$ ile katot bakır ve beşinci sırada 4,9 milyar \$ ile demir veya çelikten yarı mamul ürünler yer almaktadır. 2022 toplam ithalatında ise ilk sırada 7,8 milyar \$ ile motorlu taşıtlar, ikinci sırada 7,2 milyar \$ ile perakende satış için ilaçlar, üçüncü sırada 4,7 milyar \$ ile cep telefonları, dördüncü sırada 2,9 milyar \$ ile insan ve hayvan kanı ve beşinci sırada 2,2 milyar \$ ile 1 kg'den küçük taşınabilir otomatik veri işleme makineleri yer almaktadır (ITC, 2024b, Rusya).

2.2.2.3. Hindistan'da Makro Ekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret

Güney Asya'da yer alan Hindistan, Arap Denizi, Bangladeş, Nepal, Bengal Körfezi, Myanmar, Çin, Pakistan ve Butan'ı çevreleyen bir konuma sahiptir. 2024 yılı itibariyle dünyanın beşinci büyük ekonomisi konumundadır. Sermayenin 1990'dan sonra serbestçe dolaşmasından sonra hızlı bir gelişme içerisine giren Hindistan GOÜ'lerden biri olmuştur. Küreselde satın alma gücü paritesine göre üçüncü sırada yer alması Hindistan'ı en çok ithalat yapan ülkeler arasına sokmuştur. Son yıllarda Hindistan ithalatını tarım ve tekstil ürünleri, petrol ürünleri, mühendislik mamulleri ve mücevher gibi ürünler oluştururken iç-dış kaynak konusunda da önemli bir yere sahiptir. BRICS üyeliği dışında Asya - Pasifik Ticaret Anlaşması (APTA)'ya da üyedir (ITC, 2024c, Hindistan).

2018 yılında 2.7 trilyon \$ olarak hesaplanan GSYİH, 2019 yılında 2,84 trilyon \$'a yükselmiştir. 2020 yılında diğer BRICS ülkeleri gibi GSYİH'te düşüş yaşanmıştır ve 2,67 trilyon \$ olarak ölçülmüştür. 2021 yılında ivmeyle 3,15 trilyon \$'a yükselen Hindistan GSYİH'i 2022 yılında beş yıllık süreçteki en yüksek miktar olan 3,42 trilyon \$ olarak ölçülmüştür. Hindistan'da kişi başı gelir bir trend etrafından hareket etmiştir. 2018 yılında 1974 \$ olarak hesaplanmış, beş yıl içerisinde artış ve azalışlarla 2022 yılında 2410 \$'a yükselmiştir. Hindistan ekonomisi 2018 yılında %6,5 büyümüştür. 2019 yılında daha az miktarla %3,9 oranında büyüme sağlamış fakat 2020 yılında %5,8 daralmıştır. Bu daralmanın tersi olarak 2021 yılında %9,1 büyüme sağlayan Hindistan ekonomisi 2022 yılında ise %7,2 büyümüştür. 2018 yılında %3,9 enflasyon ve %7,7 işsizlik oranına sahip Hindistan'da, sahip olduğu nüfusa karşın beş yıllık sürede enflasyon oranı %6,7'ye yükselirken işsizlik oranı %4,8'e gerilemiştir. 2018 yılında 538 milyar \$ seviyesinde

ihracata sahip Hindistan bu miktarı beş yıllık sürede 778 milyar \$ seviyesine yükseltmiştir. Diğer yandan 2018 yılında 640 milyar \$ olan ithalat seviyesi de 2022 yılında 903 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. Tabloda ele alınan sürede Hindistan ekonomisi sürekli cari açık vermiştir. Bu açığın en yüksek olduğu yıl ithalatın ve ihracatın da en yüksek olduğu 2022 yılıdır. Cari İşlemler Dengesi / GSYİH oranı 2018 yılında -2,1 olarak hesaplanmışken sadece 2020 yılında küçük bir miktar pozitif dönmüştür. Diğer yandan CİD/GSYİH yıllar arasında artış ve azalışla 2022 yılında -2 seviyesine yükselmiştir. Bu durum Hindistan'ın beş yıllık süreçte dışa bağımlılık potansiyelinin artabileceğini göstermektedir (bkz. Tablo 2.2).

2022 yılı Hindistan ihracatında ilk sırada 137,7 milyar \$ ile ABD bulunmaktadır. Bu miktar Hindistan'ın 2022 ihracatının %17,7'lik kısmını oluşturmaktadır. ABD'yi 53,8 milyar \$ ve %6,92'lik payla BAE takip etmektedir. Üçüncü sırada ise 31,1 milyar \$ ve %4'lük payla Hollanda bulunmaktadır. 2022 toplam Hindistan ihracatının ilk sırasında 24 milyar \$ ile işlenmiş elmas, ikinci sırada 16 milyar \$ ile perakende satış için kullanılan ilaçlar, üçüncü sırada değerli metallerden mücevherler, dördüncü sırada 8,2 milyar \$ ile öğütülmüş pirinç ve beşinci sırada 5,8 milyar \$ ile cep telefonları yer almaktadır. 2022 toplam Hindistan ithalatında ilk üç sırayı Çin, BAE ve ABD almıştır. 2022 toplam Hindistan ithalatında ilk sırada 33 milyar \$ ile işlenmemiş altın, ikinci sırada 15 milyar \$ ile işlenmemiş elmas, üçüncü sırada 10 milyar \$ ile cep telefonu parçaları, dördüncü sırada 7,6 milyar \$ ile işlenmiş elmas ve beşinci sırada 3,9 milyar \$ ile elektronik entegre devreler yer almaktadır (ITC, 2024c, Hindistan).

2.2.2.4. Çin'de Makro Ekonomik İndikatörler ve Dış Ticaret

2022 yılında 17,96 trilyon \$ GSYİH ve 12720 \$ kişi başı gelir ile dünyanın ikinci en güçlü ekonomisine sahip olan Çin, Güney Çin Denizi, Sarı Deniz, Kore Körfezi ve Doğu Çin Denizi'ne kıyısı olan ve Doğu Asya'da Kore - Vietnam arasında bulunan bir ülkedir. Günümüzde dünyadaki en büyük ithalatçı ve ihracatçı ülke olarak tanınmaktadır. Çin tüketici pazarı açısından en hızlı büyüyen ve ikinci mal ithal eden ikinci ülkedir. Dünyada emtia tüketiminde ilk sırada olan Çin'in metal tüketimi dünya tüketiminin yarısına karşılık gelmektedir. Hizmet ürünlerinde ise Çin net ithalatçıdır. Çin'in sahip olduğu ihracat artışı Çin ekonomisindeki hızlı büyümeyi destekleyen en önemli unsurlardan biridir. BRICS üyeliği dışında DTÖ, Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), Uluslararası Para Fonu (IMF), BMGK, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) üyelikleri de bulunmaktadır. 1990 sonrasında

özellikle GOÜ'lere yapılmakta olan yatırımlarda ilk sırada gelen Çin, günümüzde yabancı yatırımları çekme konusunda büyük bir başarı elde etmiştir (ITC, 2024d, Çin).

2018 yılında 13,8 trilyon \$ GSYİH'e sahip olan Çin, GSYİH miktarını ele alınan beş yıl içerisinde kademeli olarak artırmıştır. Özellikle 2020 yılında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkıp tüm dünyada etki gösteren COVID-19 pandemisi küreselde GSYİH miktarlarının düşmesine neden olurken Çin'de bu miktar az da olsa artarak 14,7 trilyon \$ seviyesine yükselmiştir. Küresel pandemi önlemleri kapsamında gelişen ekonomik bunalımlar beraberinde yeni olanakları da getirmiş ve ülkelerin ticari faaliyetlerine yeni bir yön vermiştir. Bu durumda Çin, 2021 yılında büyük bir atılımla 17,8 trilyon \$ seviyesinde GSYİH'e ulaşmıştır. 2022 yılında ise küçük bir yükseliş ile GSYİH 17,96 trilyon \$ olarak hesaplanmıştır. Öte yandan kişi başı GSYİH 5 yıllık süreçte sürekli artmıştır. 2018 yılında 9905 \$ olarak ölçülen kişi başı gelir 2022 yılında 12720 \$'a yükselmiştir. 2018'de %6,7'lik büyüme sağlayan Çin ekonomisi, 2020 yılında 5 yıllık süredeki en düşük büyüme oranına (%2,2) sahiptir. GSYİH'in atılımla yükseldiği 2021 yılında ise kişi başı gelir de bu artışa paralel bir şekilde Çin ekonomisi %8,4 büyürken, 2022 yılında ise %3 oranında büyüme sağlamıştır. Çin'de enflasyon oranı 2018 yılında %2,1 olarak hesaplanmıştır. 2019 ve 2020 yıllarında az miktarda artan enflasyon oranı 2021 yılında Çin ekonomisindeki büyüme sebebiyle beş yıllık süreçteki en düşük oranda %1 olarak hesaplanmıştır. 2022 yılında ise enflasyon oranı %2'dir. İşsizlik oranları belirli bir trend etrafında hareket eden Çin'de 2018 yılında işsizlik oranı %4,9'dur. Küçük artış ve azalışlar gösteren işsizlik oranı 2022 yılında %5,6 olarak hesaplanmıştır ve bu oran 77,5 milyon kişiye denk gelmektedir. 2018 yılında 2,42 trilyon \$ ihracata sahip Çin, ihracat hacminin ele alınan beş yıllık sürede sürekli artırmıştır. 2020 yılında pandemi döneminde dahi ihracat geliri artmıştır. Çin ihracatı bu 5 yıllık sürede en yüksek 3,71 trilyon \$ ile 2022 yılında ölçülmüştür. İthalat miktarı 2018 yılında 2,56 trilyon \$ olan Çin'in 2020 yılına kadar ithalat miktarı azalmıştır. Öyle ki 2020 yılında 2,37 trilyon \$'a gerilemiştir. Diğer yandan beş yıllık süreçteki en yüksek ithalat miktarı 3,14 trilyon \$ ile yine 2022 yılında hesaplanmıştır. Çin ekonomisi 2018-2022 yılları arasında sadece 2018 yılında 140 milyar \$ cari açık vermiştir. Takip eden yıllarda dış ticaret fazlasının oluştuğu görülmektedir. Bu bağlamda en yüksek dış ticaret fazlası 570 milyar \$ ile 2022 yılında verilmiştir. CİD / GSYİH oranı 2018'de %0,2 ile başlayarak 2022 yılına kadar kademeli olarak yükselmiştir ve 2022'de %2,2 olarak hesaplanmıştır (bkz. Tablo 2.2).

2022 Çin ihracatında ilk sırada 601 milyar \$ ile ABD bulunmaktadır. Bu miktar 2022 yılında Çin'in toplam ihracatının %16,2'sini oluşturmaktadır. İkinci sırada 307 milyar \$ ve %8,28 oranla Hong Kong bulunurken, üçüncü sırada ise 178 milyar \$ ve % 4,81 oranla Japonya bulunmaktadır. Çin'in 2022 toplam ihracatında ilk sırada 169 milyar \$ ile cep telefonları, ikinci sırada 137 milyar \$ ile otomatik veri işleme makineleri, üçüncü sırada 75 milyar \$ ile cep telefonu parçaları, dördüncü sırada 62 milyar \$ ile veri iletim ve işleme cihazları ve beşinci sırada 55 milyar \$ ile elektronik tümleşik devreler ve bellekler bulunmaktadır. 2022 ithalatında ise ilk üç sırada Kore, Japonya ve ABD yer almaktadır. Diğer yandan 2022 yılında gerçekleşen Çin ithalatında ilk sırada 116 milyar \$ ile aglomere olmayan demir cevherleri ve konsantreleri, ikinci sırada 111 milyar \$ ile işlemci ya da kontrolör olarak kullanılan elektronik entegre devreler, üçüncü sırada 68 milyar \$ ile elektronik entegre bellekler, dördüncü sırada 61 milyar \$ ile diğer elektronik entegre devreler ve beşinci sırada ise 45 milyar \$ ile bakır cevherleri ve konsantreleri yer almaktadır (ITC, 2024d, Çin).

Son yıllarda Çin'in ticari faaliyetlerinde meydana gelen artışın en büyük belirleyicilerinden olan reformlar ve Çin'in DTÖ'ye üyeliği Çin'i küresel ticarete önemli bir konuma getirmiştir. Bu üyelik ile sınır ötesi serbest ticarete başarılı olup ithalat miktarının ihracat miktarının üstüne çıkmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Çin, bilhassa sermaye mallarında ithalata yoğunlaşarak sanayisini geliştirmiştir. Bu amaca yönelik Almanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'dan elektronik, makine, enerji ve hammadde temin etmektedir (Sun ve Heshmati, 2010, s.3).

2.2.2.5. Güney Afrika'da Makro Ekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret

Afrika kıtasındaki en büyük ekonomilerden biri olan Güney Afrika, Rusya, Çin, Hindistan ve Brezilya gibi BRICS'in üyesidir. Ülke Güney Afrika kıtasında ve Esvatini, Botswana, Mozambik, Namibya ve Zimbabve ile sınır komşusudur. Ülkenin güneydoğu tarafında Hint Okyanusu, güney ve güneybatı tarafında ise Atlas Okyanusu yer almaktadır. Ülkede Pretoria (yürütme), Cape Town (yasama) ve Bloemfontein (yargı) şeklinde üç adet başkent yer almaktadır. Güney Afrika, iletişim, ulaştırma, kamu, enerji ve finansal sektörlerde bulunduğu kıtadan daha gelişmiştir (ITC, 2024e, Güney Afrika).

2018 yılında 405 milyar \$ GSYİH'e sahip olan Güney Afrika, bu miktarı ele alınan 5 yıllık sürede artırmaya çalışsa da GSYİH 2019 yılında 389 milyar \$'a, 2020 yılında ise 338 milyar \$'a kadar gerilemiştir. 2021 yılında 420 \$' yükselen GSYİH, 2022 yılında tekrar

405 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Kişi başı gelir bir trend etrafında hareket etmiş, 2018'de 7067 \$ seviyesindeyken 2020 yılında 5753 \$'a kadar gerilemiştir. 2021'deki GSYİH artışı ile beraber 7073 \$'a yükselen kişi başı gelir, 2022 yılında 6766 \$'a gerilemiştir. Güney Afrika ekonomisi 2018 yılında %1,6 büyümüştür. 2019 yılında %0,3 oranında küçük bir oranla büyüyen ülke ekonomisi 2020 yılında küresel etmenlerin de etkisiyle %6 daralmıştır. Bu durumun aksine 2021 yılında %4,7'lik büyüme oranı yakalayan ülke 2022 yılında ise ekonomisini %1,9 oranında büyütmeyi başarmıştır. Enflasyon oranı ülkede 2018 yılında %4,5 seviyesinden 2019 yılında %4,1 seviyesine gerilemiştir. Ekonomik daralmanın yaşandığı 2020 yılında enflasyon oranı %3,2 olarak ölçülmüştür. Bu oran 2020 yılından sonra yükselişe geçmiş ve 2021'de %4,6 olarak ölçülürken 2022 yılında %7 olarak hesaplanmıştır. Güney Afrika'daki en büyük sorunlardan biri işsizliktir. Öyle ki 2018 yılında iş gücünün %24,2'si işsizdir. İşsizlik oranı Güney Afrika'da artış eğilimindedir. 2019 yılında %25,5'e yükselen işsizlik oranı 2020'de %24,3'e, 2021'de %28,8'e ve 2022 yılında %32,9'a yükselmiştir. 2018 yılında 101 milyar \$ ihracat hacmine sahip olan Güney Afrika, ihracat hacmini 5 yıllık sürede artırmayı başarmıştır. 2019'da 105 milyar \$'a yükselen ihracat miktarı, 2020 yılında daralma ile beraber 93 milyar \$'a gerilemiştir. 2020 yılından sonra kademeli olarak yükselen miktar 2022 yılında 135 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında 109 milyar \$ olarak ölçülen ithalat oranı ilk 4 yılda azalmıştır. Özellikle daralmanın yaşandığı 2020 yılında 78 milyar \$'a gerilemiştir. İthalat oranı 2020'den sonra yükselerek 2021'de 104 milyar \$'a, 2022'de 127 milyar \$'a ulaşmıştır. Güney Afrika ekonomisi 2018 yılında 7.94 milyar \$ cari açık vermiştir. Ele alınan diğer yıllarda dış ticaret fazlası söz konusudur. En yüksek dış ticaret fazlası ise daralmayı takip eden 2021 yılında 25 milyar \$ ile verilmiştir. CİD / GSYİH oranı 2018'de %-3,5 olarak hesaplanmıştır. Bu oran 2018 sonrasında yükselişe geçmiş ve 2019'da %-2,6'ya, 2020'de %2'ye ve 2021'de %3,7'ye yükselmiştir. Diğer yandan CİD / GSYİH oranı 2022 yılında %-0,5'e gerilemiştir (bkz. Tablo 2.2).

2022 yılı Güney Afrika ihracatında en büyük paya 13 milyar \$ ile Çin sahiptir. Bu miktar Güney Afrika'nın 2022 yılı ihracat toplamının %9,66'lık kısmını karşılamaktadır. Çin'i 11.9 milyar \$ ve %8,86'lık oranla ABD ve 10,9 milyar \$ ve %8,09'luk payla Almanya takip etmektedir. 2022 yılı Güney Afrika toplam ihracatının ilk sırasında 7,3 milyar \$ ile işlenmemiş rodyum tozu, ikinci sırasında 6.1 milyar \$ ile motorlu taşıtlar, üçüncü sırasında 5,7 milyar \$ ile aglomere olmayan demir cevherleri ve konsantreleri, dördüncü sırasında 3,2 milyar \$ ile manganez cevherleri ve konsantreleri ve beşinci

sırasında 2,6 milyar \$ ile krom cevherleri ve konsantreleri yer almaktadır. 2022 Güney Afrika ithalatında ise ilk üç sıra Çin, Hindistan ve Almanya'ya aittir. 2022 yılı toplam Güney Afrika ithalatında ilk sırada 1,4 milyar \$ ile perakende satış için ilaçlar, ikinci sırada 1,1 milyar \$ ile cep telefonları, üçüncü sırada 900 milyon \$ ile veri işleme cihazları, dördüncü sırada 569 milyon \$ ile böcek ilaçları ve beşinci sırada 510 milyon \$ ile üre yer almaktadır (ITC, 2024e, Güney Afrika).

2.2.2.6. Türkiye’de Makro Ekonomik Göstergeler ve Dış Ticaret

2022 yılında 907,12 milyar \$ GSYİH ve 10674 \$ kişi başı gelir ile dünyanın en güçlü 17. ekonomisi olan Türkiye, Ege Denizi, Akdeniz ve Karadeniz’e kıyısı olan ve İran, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan, Suriye, Bulgaristan, Irak ve Yunanistan ile sınır komşusu bir konumdadır. Dış ticarete büyük oranda Avrupa ihracatına bağımlıdır. Diğer yandan ülkede verilen dış ticaret açıklarının çoğunluğu yüksek katma değere sahip ithalat ve enerji sebebiyle oluşmaktadır. DTÖ üyeliği dışında Avrupa Serbest Ticaret Birliği’yle birlikte birçok oluşuma üye olarak entegrasyonunu geliştirmiştir. Ekonomik anlamda yaşanan mühim gelişmeler karşısında ülkenin ticareti finansal erişimlerdeki zahmet ve sınırlılıklar ve mevcut iş ortamları gibi sebeplerle aksamaktadır. Türkiye’nin BRICS üyeliği henüz gerçekleşmemekle birlikte üyelik görüşmeleri devam etmektedir. Buna ek olarak Türkiye G-20 ve Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) kuruluşlarının kurucu üyelerindendir (ITC, 2024f, Türkiye). 1995 sonrası Türkiye-AB gümrük birliği tarifeleri ile Türkiye’nin liberalleşme süreci hız kazanmış ve bu durum Türkiye’nin dış ticaret politikalarına da olumlu yansımıştır. Örneğin Türkiye merkezli bazı firmalar Avrupa’daki beyaz eşya ve elektronik ihtiyacını karşılayan en büyük şirketlerdendir. Diğer yandan inşaat, madencilik, petrol, demir-çelik, ev aletleri, arıtma, bankacılık, petrokimya ürünleri, makine sanayi, tekstil, gıda ve elektronik Türkiye ekonomisinde önemli iş kollarıdır (Ng ve Kaminski, 2006).

2018 yılında 778 milyar \$ GSYİH’e sahip olan Türkiye, 2020 yılına kadar GSYİH’te düşüş yaşamıştır. 2019 yılında 761 milyar \$ olarak hesaplanan GSYİH, 2020 yılında 720 milyar \$’a kadar gerilemiştir. Küresel pandeminin yaşandığı 2020 yılından sonra 2021 yılında 819 milyar \$’a yükselen GSYİH, 2022 yılında ise 907 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Kişi başı gelir GSYİH ile paralel olarak hareket etmiştir. 2018 yılında 9568 \$ olarak ölçülen kişi başı gelir, 2019’da 9215 \$’a, 2020 yılında 8638 \$’a gerilemiştir. Takip eden 2021 yılında 9743 \$ seviyesinde hesaplanan kişi başı gelir, 2022 yılında 10674 \$’a

yükselmiştir. Türkiye ekonomisi 2018 yılında %3 büyüme sağlamıştır. 2021 yılına gelindiğinde daha küçük bir oranda (%0,8) büyüme gerçekleşmiştir. GSYİH ve kişi başı gelirin en düşük olduğu 2020 yılında Türkiye ekonomisi %1,9 büyümüştür. En yüksek büyüme oranı 2021 yılında %11,4 olarak hesaplanmışken, 2022 yılında Türkiye ekonomisi %5,5 büyüme sağlamıştır. Türkiye'deki en büyük sorunlardan biri yüksek enflasyon oranıdır. Öyle ki 2018 yılında %16,3 olarak hesaplanan enflasyon oranı 2019'da %15,2'ye, 2020 yılında %12,3'e gerilerken, pandeminin getirdiği ekonomik bunalım sebebiyle 2021'de %19,6'ya yükselmiştir. Diğer yandan çeşitli sebeplerle kötü etkilenen Türkiye ekonomisinde 2022 yılında zirve enflasyon oranı %72,3 olarak ölçülmüştür. Nüfusu göz önüne alındığında Türkiye'deki en büyük sorunlardan bir diğeri ise işsizlik oranıdır. 2018 yılında %11 olarak ölçülen işsizlik oranı, 2019'da %13,7'ye yükselmiştir. Diğer yandan 2020'de %13,1'e, 2021'de %12'ye ve 2022 yılında %10,4'e gerilemiştir. 2018 yılında 243 milyar \$ ihracat yapan Türkiye, 2019'da bu miktarı 251 milyar \$'a kadar yükseltmiştir. GSYİH ve kişi başı gelirin en düşük olduğu 2020 yılında, söz konusu durumdan ihracat da etkilenmiş ve ihracat miktarı 209 milyar \$'a gerilemiştir. 2021 yılında 293 milyar \$'a yükselen ihracat miktarı, 2022'de 350 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. İthalat miktarı 2018 yılında 244 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bu miktar 2019'da 229 milyar \$'a gerilemiştir. 2020 yılında ihracattaki düşüş ithalat ile dengelenmeye çalışılmış ve ithalat miktarı 232 milyar \$'a yükselmiştir. Türkiye 2021 ithalatı 289 milyar \$ olarak hesaplanırken bu miktar 2022 yılında 386 milyar \$'a yükselmiştir. Türkiye ekonomisi 2018 yılında 1,16 milyar \$ cari açık vermiştir. Takip eden 2019 yılında 22,49 milyar \$'lık bir dış ticaret fazlası oluşmuştur. 2020 yılında ise ihracattaki düşüş ve ithalattaki artış nedeniyle 22,34 milyar \$'lık cari açık oluşmuştur. İhracat miktarının ithalat miktarından az bir miktar fazla olduğu 2021 yılında 3,32 milyar \$ dış ticaret fazlası veren Türkiye, 2022 yılında ithalatta meydana gelen 100 milyar \$'a yakın yükseliş nedeniyle 36,30 milyar \$ cari açık vermiştir (bkz. Tablo 2.2).

2022 Türkiye toplam ihracatında ilk sırada 29,12 milyar \$ ile Almanya yer almaktadır. Bu miktar 2022 Türkiye toplam ihracatının %8,32'lik kısmını karşılamaktadır. İkinci sırada 23,24 milyar \$ ve %6,64'lük oranla ABD yer alırken, üçüncü sırada 18,9 milyar \$ ve %5,41'lik oranla Irak bulunmaktadır. 2022 Türkiye toplam ihracatında ilk sırada 10 milyar \$ ile binek araçlar, ikinci sırada 5,9 milyar \$ ile değerli metallerden mücevherler, üçüncü sırada 5,1 milyar \$ ile mal taşımacılığı için motorlu araçlar, dördüncü sırada 3,2 milyar \$ ile demir veya alaşımsız çelikten çubuklar ve beşinci sırada 2 milyar

\$ ile konektörlerle donatılmamış 1000 volttan küçük elektrik iletkenleri yer almaktadır. 2022 ithalatında ise ilk üç sırada Rusya, Çin ve Almanya yer almaktadır. 2022 yılı Türkiye toplam ithalatında ilk sırada 14 milyar \$ ile işlenmemiş altın, ikinci sırada 7,8 milyar \$ ile demir-çelik atık ve hurdaları, üçüncü sırada 6,9 milyar \$ ile binek araçlar, dördüncü sırada 2,7 milyar \$ ile alaşımsız işlenmemiş alüminyum ve beşinci sırada 2,5 milyar \$ ile birincil formlarda polipropilen (otomotiv endüstrisinde kullanılan bir çeşit polimer) yer almaktadır (ITC, 2024f, Türkiye).

2.3. BRICS-T ÜLKELERİNDE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

BRICS-T ülkelerine yönelik 30 yıllık DYY net girişleri Tablo 2.3'te gösterilmiştir.

Tablo 2.3 BRICS-T Ülkelerinde DYY Net Girişleri (1992-2022) (Milyon \$)

	Brezilya	Rusya	Hindistan	Çin	Güney Afrika	TR	Toplam	Dünyada BRICS-T
1992	2061	1161	276	11156	3	844	15501	%8,32
1993	1292	1210	550	27515	11	678	31256	%13,37
1994	3072	689	973	33787	374	608	39503	%14,17
1995	4859	2065	2143	35849	1248	885	47049	%12,99
1996	12552	2579	2426	40180	816	722	59275	%14,18
1997	18992	4864	3577	45439	3810	805	77487	%14,50
1998	28855	2761	2634	45644	550	940	81284	%10,21
1999	28385	3256	2168	41014	1503	783	77109	%6,40
2000	32994	2678	3584	42095	968	982	83301	%5,30
2001	23225	2847	5128	47053	7270	3352	88875	%9,92
2002	16586	3473	5209	53073	1479	1082	80902	%10,76
2003	10123	7928	3682	57900	783	1702	82118	%11,14
2004	18161	15403	5429	68117	701	2785	110596	%10,96
2005	15460	15508	7269	104108	6522	10031	158844	%10,22
2006	19418	37594	20029	124082	623	20185	221931	%10,13
2007	44579	55873	25227	156249	6586	22047	310561	%9,97
2008	50716	74782	43406	171534	9885	19851	370174	%15,16
2009	31480	36583	35581	131057	7624	8585	250910	%17,78
2010	82389	43167	27396	243703	3693	9099	409447	%21,51

Tablo 2.3'ün devamı								
2011	102427	55083	36498	280072	4139	16182	494401	%20,92
2012	92568	50587	23995	241213	4626	13744	426733	%20,78
2013	75211	69218	28153	290928	8232	13563	485305	%22,35
2014	87714	22031	34576	268097	5791	13337	431546	%22,35
2015	64738	6853	44009	242489	1521	19263	378873	%13,73
2016	74294	32538	44458	174749	2215	13835	342089	%12,48
2017	68885	28557	39966	166083	2058	11190	316739	%14,42
2018	78162	8784	42117	235365	5569	12450	382447	%42,76
2019	69174	31974	50610	187169	5116	9549	353592	%19,11
2020	38270	9478	64362	253095	3153	7700	376058	%31,03
2021	46440	40450	44727	344075	40658	13325	529675	%23,21
2022	74606	-39799	49940	180166	9194	13094	287165	%16,35

Kaynak: Dünya Bankası - UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.3'ten de görüldüğü üzere BRICS-T ülkeleri 30 yıllık süreç boyunca değişken miktarlarda DYY net girişlerine sahiptir. Kuruluş olarak BRICS-T en yüksek DYY girişini 529,6 milyar \$ ile 2021 yılında sağlamıştır. Küresel DYY net girişlerinin 2,28 trilyon \$ olduğu 2021 yılında bu miktar küresel DYY girişlerinin %23,21'ine karşılık gelmektedir. En düşük DYY girişi ise 15 milyar \$ ile 1992 yılında gerçekleşmiştir. Küresel DYY net girişlerinin 186,2 milyar \$ olduğu 1992 yılında bu miktar dünyada gerçekleşen DYY girişlerinin %8,06'sını karşılamaktadır.

Tablo 2.4 BRICS-T Ülkelerinde DYY Net Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

	Brezilya	Çin	Hindistan	Rusya	Güney Afrika	Türkiye	Toplam	Dünyada BRICS-T
1992	137	4000	24	1566	1937	65	7729	%3,75
1993	492	4400	0	1022	298	14	6227	%2,62
1994	690	2000	82	281	1236	49	4338	%1,51
1995	1096	2000	119	606	2498	113	6431	%1,78
1996	-469	2114	240	923	1043	110	3961	%1,04
1997	1116	2562	113	3184	2350	251	9576	%2,05
1998	2854	2634	47	1210	1780	367	8892	%1,30

Tablo 2.4'ün devamı								
1999	1690	1774	80	2195	1581	645	7966	%0,73
2000	2282	916	514	3152	271	870	8004	%0,68
2001	-2258	6885	1397	2502	-3178	497	5846	%8,57
2002	2482	2518	1678	3484	-398	143	9907	%1,99
2003	249	2855	1876	9550	565	480	15575	%2,95
2004	9807	5498	2175	13663	1350	780	33273	%3,66
2005	2517	12261	2985	16747	930	1064	36504	%4,35
2006	28202	17634	14285	29840	6063	924	96949	%71,23
2007	7067	26506	17234	43849	2966	2106	99728	%4,55
2008	20457	55907	21142	56735	-3134	2549	153657	%8,96
2009	-10084	56529	16058	34450	1151	1553	99657	%84,03
2010	22060	68811	15947	41116	-76	1468	149327	%10,73
2011	11062	74654	12456	48635	-257	2331	148881	%9,14
2012	-8425	87804	8486	28423	2988	4107	123381	%9,57
2013	-478	107844	1679	70685	6649	3534	189912	%13,03
2014	-3261	123120	11783	64203	7669	6682	210196	%15,34
2015	-11643	145667	7572	27090	5744	4809	179239	%10,48
2016	-5901	196149	5072	26951	4474	2954	229701	%150,07
2017	19040	158288	11141	34153	7371	2626	232619	%14,60
2018	-16336	143037	11447	35820	4076	3666	181710	%179,06
2019	19031	136908	13144	22024	3147	2966	197220	%140,79
2020	-12935	153710	11109	6778	-1951	3230	159942	%21,86
2021	20451	178819	17253	64072	22	4966	285583	%16,51
2022	25242	146503	14543	10440	2571	4715	204014	%13,69

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.4'ten de görüldüğü üzere BRICS-T ülkelerinde DYY net çıkışları yıllara göre değişkenlik göstermektedir. Tablodaki negatif miktarlar yükümlülük statüsünde bulunan DYY miktarlarını tanımlamaktadır. Ele alınan 30 yıllık süreçte BRICS-T ülkelerindeki en büyük DYY net çıkışı 285,5 milyar \$ ile 2021 yılında gerçekleşmiştir. Bu miktar 2021 yılında gerçekleşen 1,72 trilyon \$'lık küresel DYY net çıkışının %16,48'lik kısmını karşılamaktadır. En düşük DYY net çıkışı ise 3,9 milyar \$ ile 1996 yılında

gerçekleşmiştir. Bu miktar 1996 yılında gerçekleşen 394 milyar \$'lık küresel DYY net çıkışının %0,98'lik kısmını karşılamaktadır. Küresel DYY net giriş ve çıkışları 1990 sonrası kademeli olarak artmış fakat bazı yıllarda küresel, bölgesel veya ulusal sebepler ile yıllar bazında değişiklik göstermiştir. DYY net giriş ve çıkışları 2000 sonrasında önceki yıllara görece daha fazladır. Bu hususta en önemli pay, sahip olduğu makro ekonomik ve dış ticaret parametreleri ile Çin'e aittir.

2.3.1 Brezilya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Güney Amerika kıtasındaki en güçlü ekonomilerden biri olan Brezilya, nüfusu ile de Güney Amerika'da 18. ülke konumundadır. Tarihinde sömürgeci politikalara maruz kalan ülke, 1960 sonrası ithal ikameci politikaları uygulamaya başlamıştır. Bu politikalar bağlamında sahip olduğu hammaddeleri ihraç etmeye başlamıştır. Koloni sisteminden ithal ikame sistemine dönüşüm yolunda bol iş gücü ve doğal kaynakların varlığı ülke açısından önemli katkılar sağlamıştır. Bu gelişmeler ışığında Brezilya, 1990 sonrasında küresel pazarlarda yer edinmeye başlamıştır (Özsoylu ve Algan, 2011).

BRICS'teki diğer ülkeler ile beraber Brezilya'nın 2050 yıllarında küresel ekonomide güçlü bir konuma sahip olacağı düşünülmektedir. Bu düşüncede Brezilya'daki zengin kaynaklar, petrol rezervleri, tedarikçi ülke durumu ve yaşanan krizler karşısında BRICS üyeliğini koruması etkili olmuştur. Özellikle Brezilya'nın sahip olduğu nüfusun tüketim potansiyelini artırmasıyla ithalatta gerçekleşen artış, ülkeyi cazip bir pazar haline getirmektedir (TETSIAD, 2013, s.40).

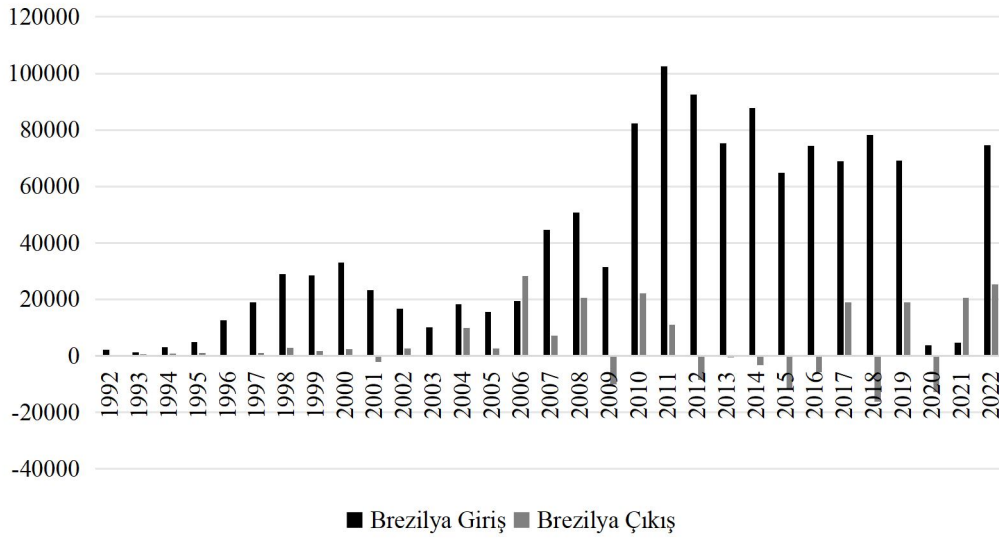
Küresel ticarete Güney-Güney olarak nitelendirilen ticari akımların artış sağlamasında etkin rol oynayan Brezilya, önceden pazar olarak kabul ettiği Amerika ve AB ülkeleri dışında son yıllarda Orta Doğu, Afrika, Körfez bölgeleri ve Doğu Avrupa'yı da yeni pazarlar olarak görmektedir. Bilhassa ihraç mallarını çeşitlendirerek ve yeni ticaret sahalarına giriş yaparak başarı elde eden Brezilya, tarım ürünlerinin yanında uçak, otomotiv, elektronik ve kimyasallar gibi daha farklı alanlarda da ihracat yapabilecek konuma gelmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2023a).

BRICS haricinde Brezilya'nın dahil olduğu çok sayıda devletlerarası kuruluşlar, ticari anlaşmalar ve iktisadi entegrasyonlar ülkenin küresel pazarda ne kadar aktif olduğunu göstermektedir. MERCOSUR, WTO, Rio Grubu, Latin Amerika Entegrasyonu Birliği (ALADI), G20, Güney Afrika Gümrük Birliği (SACU), IMF, BM, SELA, Dünya Bankası gibi devletlerarası kuruluşlar, ticari anlaşmalar ve iktisadi entegrasyonlara olan üyelikleri

Brezilya'nın politik, iktisadi, teknolojik ve ticari aktifliğini ortaya koymaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2023b).

Sahip olduğu makro ekonomik ve dış ticaret parametreleri ile beraber DYY'ler için cazip bir pazar olan Brezilya'da 1992-2022 yılları arasında gerçekleşen DYY net giriş ve çıkışları Grafik 2.6 ile gösterilmiştir.

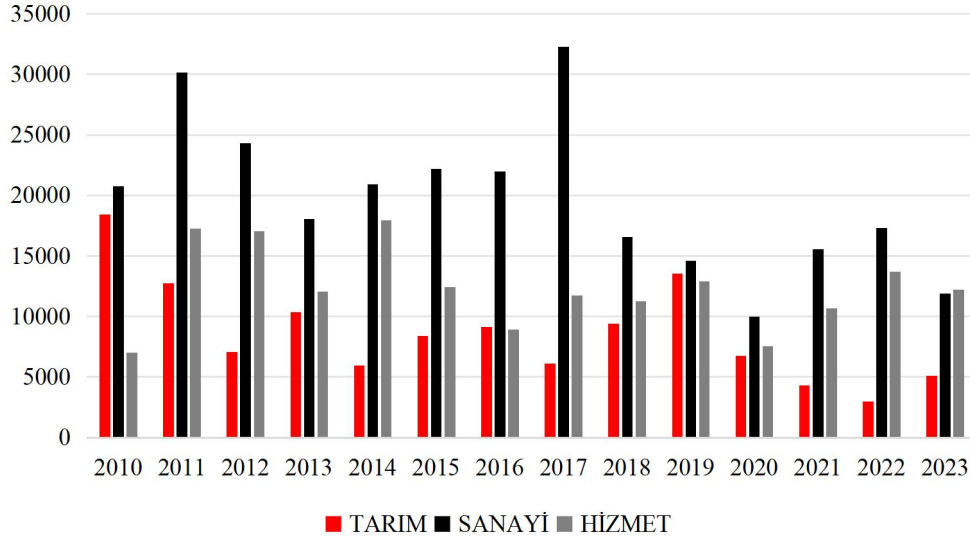
Grafik 2.6 Brezilya'da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.6 Brezilya'ya ait DYY net giriş ve çıkışlarının 1992-2022 yılları arasındaki hareketlerini göstermektedir. 1990 sonrası sürekli bir artış eğilimi gösteren DYY girişleri 2007 itibariyle daha da yükselmiştir. Grafiğe göre en yüksek DYY girişi 2011 yılında 102,4 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. 2000 yılı sonrasında önceki dönemlere göre daha fazla artış gösteren DYY girişleri ile birlikte DYY çıkışlarında da artış gözlenmiştir. Öyle ki 2004 sonrasında DYY çıkışları artmaya başlamış ve ilk kez 2006 yılında DYY girişinden daha yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. En yüksek DYY çıkışı da yine 2006 yılında 28,2 milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

Grafik 2.7 Sektörlere Göre Brezilya’da DYY Girişleri (2010-2023) (Milyon \$)

Kaynak: Brezilya Merkez Bankası, 2024.

Grafik 2.7 Brezilya’da 2010-2023 yılları arasında gerçekleşen sektörel DYY girişlerinden en yüksek yatırım geliri sağlayan sektörleri kapsamaktadır. Tarım sektörüne gelen yatırımlar 2010’da en yüksek seviyede 18,4 milyar \$ olarak ölçülmüştür. En düşük tarım sektörü yatırımı ise 2022 yılında 3 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Sanayi sektörü yatırımları Brezilya ekonomisinde büyük bir yer kaplamaktadır. Öyle ki 2011 yılında ülkeye gelen yatırımların grafikte aktarılan kısmı itibariyle 30 milyar \$’lık bölümü sanayi sektörüne yapılmıştır. En yüksek sanayi sektörü yatırımı 32,2 milyar \$ ile 2017 yılında ölçülürken, en düşük sanayi sektörü yatırımı 9,9 milyar \$ ile 2020 yılında hesaplanmıştır. Hizmet sektörü ise Brezilya’da yatırım hususunda çoğunlukla ikinci sırayı almıştır. En yüksek hizmet sektörü yatırımları 17,9 milyar \$ ile 2014 yılında gerçekleşirken, en düşük hizmet sektörü yatırımları 7 milyar \$ ile 2010 yılında hesaplanmıştır. 14 yıllık toplam olarak incelendiğinde Brezilya’ya yönelik yatırımların çoğunluğu sanayi sektöründe gerçekleşmiştir. 14 yıllık toplam sanayi sektörü yatırımı 276,5 milyar \$ seviyesindedir. Ele alınan süreçte tarım toplam yatırım miktarı 120,3 milyar \$ seviyesindeyken, toplam hizmet yatırımı ise 172,7 milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

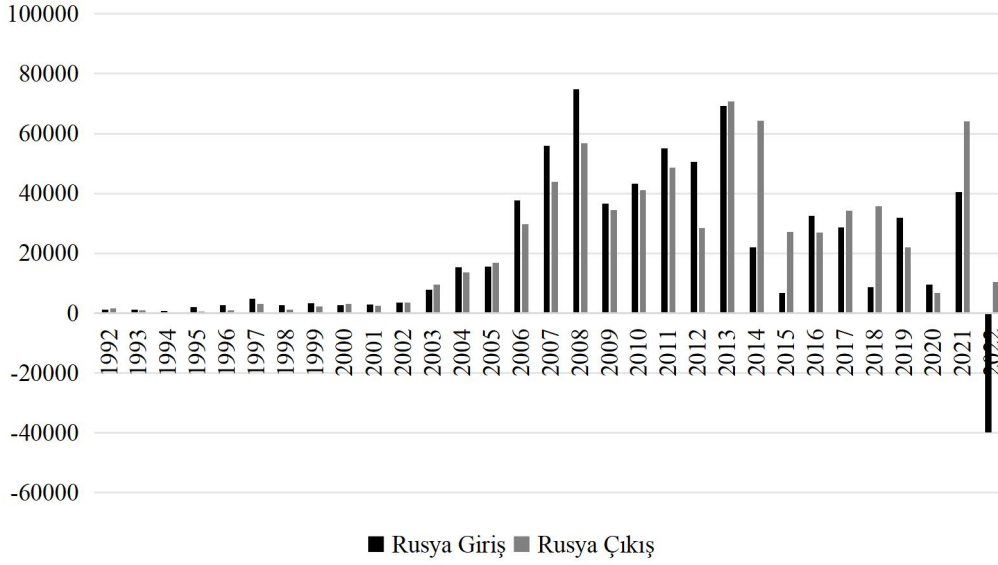
Brezilya Merkez Bankası verilerine göre tarım, hayvancılık ve maden çıkarma sektöründe en yüksek yatırım girişleri 14 yıllık toplam (2010-2023) miktar olarak 63,9 milyar \$ ile petrol ve gaz çıkarma ve 25,8 milyar \$ ile metalik mineral ekstraksiyonunda gerçekleşmiştir. Sanayi sektöründe en yüksek DYY girişleri 31,5 milyar \$ ile kimyasal

ürünler, 29,7 milyar \$ ile temel metalürji, 9,38 milyar \$ ile ametal mineral ürünler ve 8,75 milyar \$ ile kömür, petrol ve biyoyakıtlarda gerçekleşmiştir. Diğer yandan hizmet sektöründe en yüksek DYY girişleri ise 63,77 milyar \$ ile araçlar hariç ticaret, 41,8 milyar \$ ile mali ve yardımcı hizmetler, 22,13 milyar \$ ile gayrimenkul faaliyetleri, 17,52 milyar \$ ile sigorta, reasürans, tamamlayıcı sosyal güvenlik ve sağlık yardımı ve 17,39 milyar \$ ile finansal olmayan varlıklar alanlarında gerçekleşmiştir. 2010-2023 yılları arasında Brezilya'ya yönelik en yüksek DYY girişlerinin geldiği ülkeler Şili (14 yıllık toplam 21,9 milyar \$), İspanya (14 yıllık toplam 48 milyar \$), ABD (13 yıllık toplam 128,5 milyar \$), Japonya (14 yıllık toplam 29,4 milyar \$), Fransa (14 yıllık toplam 31,4 milyar \$), Almanya (14 yıllık toplam 25,2 milyar \$), Lüksemburg (14 yıllık toplam 62,2 milyar \$), Hollanda (14 yıllık toplam 127,5 milyar \$) ve İngiltere (14 yıllık toplam 27,5 milyar \$)'dir (Brezilya Merkez Bankası, 2024).

2.3.2 Rusya'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Rusya, sahibi olduğu toprakların yüzölçümü bağlamında dünyadaki en büyük ülkedir. Soğuk Savaş'ın temel aktörlerinden olan Rusya, SSCB'nin mirasçılığını günümüzde korumaktadır. Özellikle yaşadığı reformlar ve gerçekleştirdiği ileri teknolojik faaliyetler (ör. uzay teknolojisi) küresel bağlamda Rusya'yı önemli bir konuma getirmiştir. Küresel ekonomide iktisadi gücün belirleyicilerinden olan emek gücü ve doğal kaynak faktörleri Rusya'da fazlaca bulunmaktadır. Bu durum ülkenin küreselde önemli bir konuma sahip olmasını sağlamaktadır. SSCB dağılmadan önce katı politikalar yürüten Rusya, SSCB'nin dağılması ile birlikte liberal iktisadi politikalar yürütmeyi benimsemiştir. DYY'ler bağlamında Rusya, 1990-2000 arasında yeterli yatırım geliri sağlayamamış, 2000 sonrasında yatırım gelirlerinin artırmaya başlamıştır. Diğer yandan Rusya'ya yönelik DYY girişleri ülkenin diğer devletler ile yaşadığı politik hadiselerden büyük oranda etkilenmiştir. Özellikle Ukrayna ve diğer Batı ülkeleriyle yaşadığı jeopolitik sorunlar Rusya'da dönem dönem iktisadi krizlere yol açmış ve bu durum da DYY girişlerinin azalmasına neden olmuştur. Rosneft'in (petrol firması) özelleştirilmesi ile 2016 yılından sonra toparlanmaya başlayan DYY'ler 2019'da 32 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. 2023 yılında DYY girişlerinin Rusya GSYİH'indeki payı Dünya Bankası'na göre %-1,8'dir (Ticaret Bakanlığı, 2023c).

Grafik 2.8 Rusya’da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

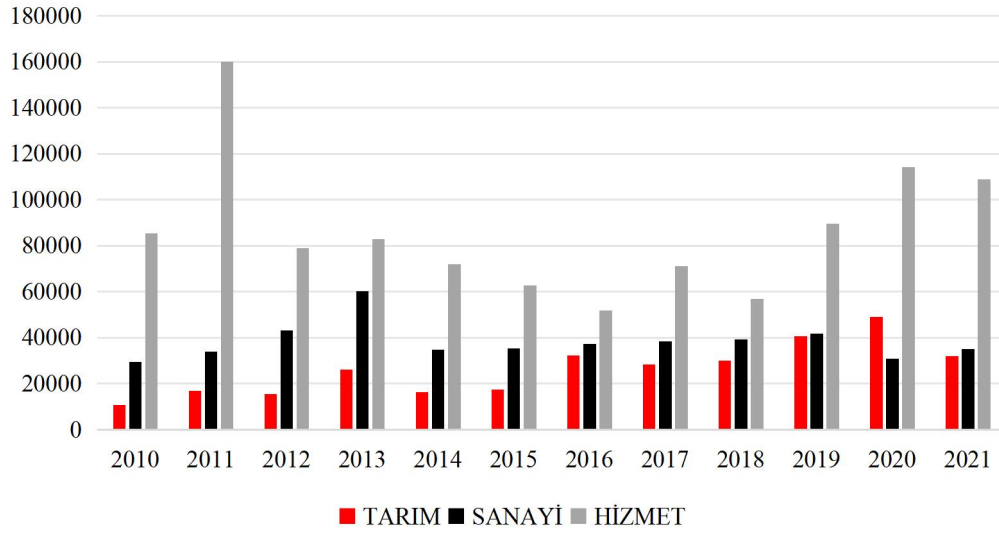

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.8 Rusya’ya ait DYY net giriş ve çıkışlarını kapsamaktadır. Rusya, 2005 yılına kadar 20 milyar \$’ın altında DYY giriş çıkış hacmine sahip olmuştur. Diğer yandan grafikte ele alınan zaman aralığında yatırım girişleri ve çıkışları hemen hemen aynı seviyededir. 2005 yılından sonra kademeleri olarak yükselen DYY girişleri, 2006 yılında 2005 miktarının iki katına ulaşmıştır. Grafikte görüldüğü üzere en yüksek DYY girişi 74,7 milyar \$ ile 2008 yılında gerçekleşmiştir. DYY girişler ilk kez 2022 yılında negatif ölçülmüş ve -39,8 milyar \$ ile yükümlülük² pozisyonuna geçmiştir. DYY girişlerinin artmasıyla çıkışlar da artmaya başlamıştır. 2013, 2014, 2017, 2018, 2021 ve 2022 yıllarında DYY çıkışları DYY girişlerinden fazladır. En yüksek DYY çıkışı ise 70,6 milyar \$ ile 2013 yılında gerçekleşmiştir. 2022 yılında DYY girişleri ile çıkışları arasındaki fark DYY net girişlerinin negatif hesaplanması sebebiyle diğer yıllardan daha büyük olarak hesaplanmıştır.

² TCMB tanımlamasına göre yükümlülük, borç statüsünde bulunan ve finansal sistemlerdeki makrofinansal kırılganlıkları besleme özelliği taşıyan hesap türüdür. (TCMB, 2024).

Grafik 2.9 Sektörlere Göre Rusya’da DYY Girişleri (2010-2021) (Milyon \$)

Kaynak: Rusya Merkez Bankası, 2024.

Grafik 2.9 Rusya’da 2010-2021 yılları arasında gerçekleşen sektörel DYY girişlerinden en yüksek yatırım geliri sağlayan sektörleri kapsamaktadır. Grafikte ele alınan zaman dilimine bakıldığında tarım sektörü diğer sektörlerle göre daha az yatırım alırken hizmet sektörü diğer sektörlerle göre daha fazla yatırım almıştır. Sanayi sektörü ise 2020 yılı dışında ikinci sektör konumundadır. En yüksek tarım sektörü yatırımı 48,9 milyar \$ ile 2020 yılında gerçekleşirken, en düşük tarım sektörü yatırımı 10,6 milyar \$ ile 2010 yılında hesaplanmıştır. Diğer yandan hizmet sektörü incelenen tüm yıllarda en yüksek yatırım miktarlarını alan sektör konumundadır. En yüksek hizmet sektörü yatırımı 159,9 milyar \$ ile 2011 yılında gerçekleşirken, en düşük hizmet sektörü yatırımı 51,7 milyar \$ ile 2016 yılında ölçülmüştür. Buna ek olarak sanayi sektörü yatırımları belirli bir trendde hareket etmiş ve en yüksek sanayi sektörü yatırımları 60,3 milyar \$ ile 2013 yılında gerçekleşirken, en düşük sanayi sektörü yatırımları 29,3 milyar \$ ile 2010 yılında hesaplanmıştır. 12 yıllık toplam miktarlar incelendiğinde en yüksek yatırım 1,034 trilyon \$ ile hizmet sektörüne yönelik gerçekleşmiştir. Öte yandan sanayi sektörü toplam yatırım miktarı 459,4 milyar \$ seviyesinde hesaplanmışken tarım sektörü toplam yatırım miktarı 315,4 milyar \$ olarak hesaplanmıştır.

Rusya Merkez Bankası verilerine göre ele alınan zaman diliminde 12 yıllık toplam miktar olarak en yüksek yatırım girişi 459,17 milyar \$ ile toptan ve perakende ticaret alanında gerçekleşmiştir. Bu miktarı 418,9 milyar \$ ile finans ve sigorta faaliyetleri takip

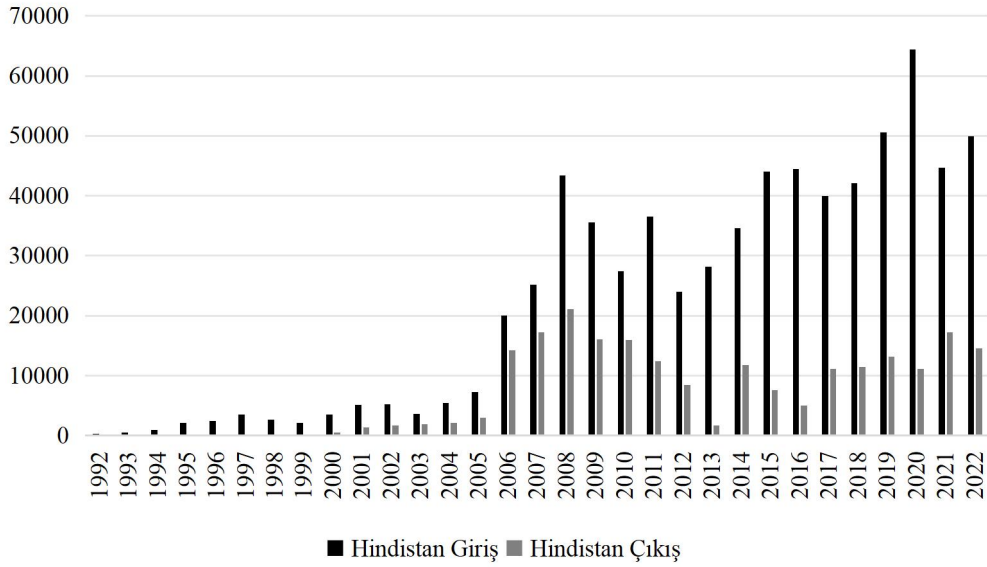
ederken üçüncü sırada ise 390,2 milyar \$ ile üretim faaliyetleri yer almaktadır. Mesleki, teknik ve bilimsel faaliyetler 2016 yılında kadar milyon dolar bazında yatırım alırken 2017 yılından sonra milyar dolar bazında yatırım almaya başlamıştır. 2012’de bu miktar 12 milyar \$ seviyesine ulaşmıştır. 12 yıllık süreçte en yüksek DYY girişi 2011 yılında 109 milyar \$ ile finans ve sigorta alanında, en düşük DYY girişi ise 2015 yılında 151 milyon \$ ile mesleki, teknik ve bilimsel faaliyetler alanında gerçekleşmiştir. 2021’in son çeyreğinde Rusya’da en büyük DYY yapan ülke 182,3 milyar \$ ile Güney Kıbrıs’tır. İkinci sırada özellikle madencilik alanında yaptığı 62,4 milyar \$ ile Bermuda ve üçüncü sırada 53,4 milyar \$ ile İngiltere yer almaktadır (Rusya Merkez Bankası, 2024).

2.3.3 Hindistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Güney Asya’da yer alan en büyük ülke konumundaki Hindistan, küresel anlamda nüfus açısından Çin’in ardından ikinci büyük olarak yer almaktadır. Özellikle 1990 sonrasında hızla gelişen ekonomisi ve iktisadi potansiyeli sebebiyle küresel ekonomi pazarında kendine yer bulabilmiştir. Ülkede gerçekleşen reformlar ile birlikte gelişen ekonomilerin arasında girmeyi başaran Hindistan, BRICS üyeliği ile de ülkede gerçekleşen reformların başarısını ortaya koymuştur. Geçmişte küresel ekonomiden soyutlanmış bir politika izleyen Hindistan, son 20 yıldaki liberalleşme adımlarıyla birlikte istikrarlı büyüme politikaları izlemeye başlamıştır (Haqqani, 2014, s.1).

Katı politikaların etkisinden çıkıp açık dış ticaret politikasını benimsemeye başlayan Hindistan’da genel olarak ihraç mallarını, pirinç, mücevher, petrol yağları, ilaç ve elmas oluştururken; petrol gazı ve gaz galinde hidrokarbonlar, petrol yağları, kömür ve kömür benzeri yakıt maddeleri, altın ve elmas ise ithal mallarını oluşturmaktadır. Ülkenin en büyük ticaret ortakları BAE, Çin, Suudi Arabistan, ABD, Singapur, İsviçre ve Hong Kong’tur. Buna ek olarak 2018’de ASEAN ve Güney Kore ile birlikte ticari anlaşmalar imzalayan Hindistan, Güney Afrika, AB, Avustralya, MERCOSUR ve Yeni Zelanda gibi ortaklarla müzakerelerde bulunmuştur. Diğer yandan Hindistan, küreselde en büyük sekizinci ihracatçı ve en büyük onuncu ithalatçı konumundadır. Bu konumlarına rağmen Hindistan’daki ticaret rejimi ve düzenleyici ortam, bir miktar da olsa kısıtlayıcı özellik taşımaya devam etmektedir. Hindistan’daki dış ticaret dengesi özellikle ülkedeki enerji gereksinimlerinin %80’ine varan kısmının ithal edilmesi sebebiyle dönem dönem cari açık vermektedir (Ticaret Bakanlığı, 2023d).

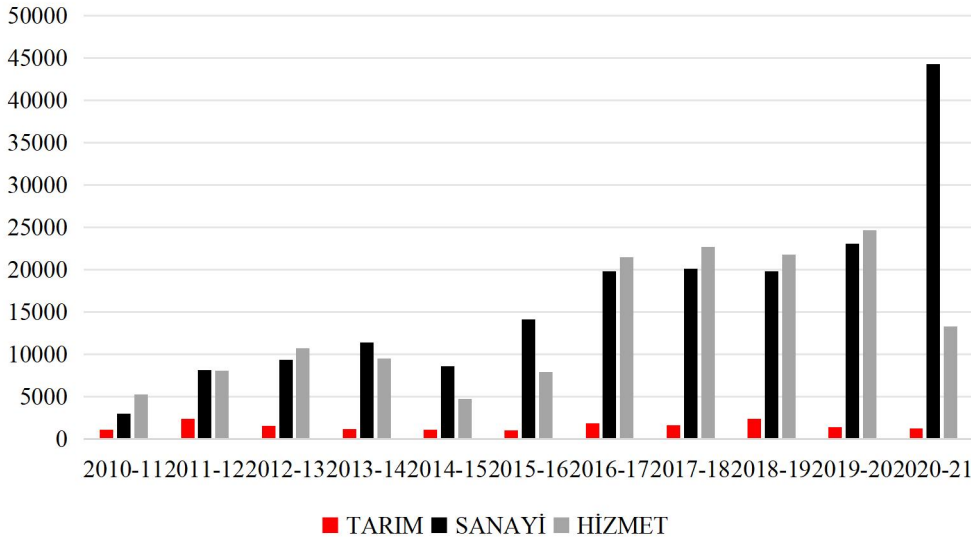
Grafik 2.10 Hindistan’da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.10 Hindistan’a ait DYY net giriş ve çıkışlarını kapsamaktadır. 2000’lerin başına kadar katı politikalar izleyen Hindistan’da DYY net giriş ve çıkışları 2006’dan sonra yükselmeye başlamıştır. 2005 yılındaki 7 milyar \$’lık yatırım karşısında 2006’da yaklaşık 3 kat artan bir DYY girişi görülmektedir. 2008 yılında ise büyük bir atılımla 43 milyar \$’lık bir DYY girişi sağlanmıştır. En yüksek DYY net girişi 2020 yılında 64,3 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. En yüksek DYY net çıkışı ise 2008 yılında 21,1 milyar \$ olarak ölçülmüştür. DYY net giriş ve çıkışları arasındaki farkın en büyük olduğu yıl 63,4 milyar \$ giriş ve 11,1 milyar \$ çıkış ile 2020 yılıdır. En yüksek girişin yaşandığı 2020 yılını takip eden 2021 yılında 44 milyar \$ seviyesine gerilerken, DYY çıkışları 17 milyar \$ seviyesine yükselmiştir. 2022 yılında ise DYY net girişleri 49,9 milyar \$ seviyesine yükselmiş bununla birlikte DYY net çıkışları da 14,5 milyar \$ seviyesine gerilemiştir. Hindistan’a yönelik DYY girişleri 2005 yılının ardından yükselen bir trend içerisinde bir hareket sergilemiştir. DYY girişlerindeki bu yükselen trend karşısında DYY çıkışları ise 2013 yılında düşüş göstermiştir. Öyle ki en DYY çıkışı 2013 yılında 1,6 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bu durum Hindistan’ın DYY akımlarını ülkede tutma isteğini göstermektedir.

**Grafik 2.11 Sektörlere Göre Hindistan’da DYY Girişleri
(2010-2021) (Milyon \$)**

Kaynak: Hindistan Rezerv Bankası, 2024

Grafik 2.11 Hindistan’da 2010-2021 yılları arasında gerçekleşen sektörel DYY girişlerinden en yüksek yatırım geliri sağlayan sektörleri ele almaktadır. Grafiğe göre ele alınan yıllarda en düşük yatırımlar tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Öyle ki tarım sektörü yatırımları, Hindistan Rezerv Bankası’nın seçtiği alt grupların dahil edilmesi ile hesaplandığında ele alınan 12 yıllık süreçte 5 milyar \$’ın üzerine çıkamamıştır. Diğer yandan hizmet sektörü yatırımları yükselen trend içinde hareket etmiştir. Bu yükselen trend hareketi içerisinde en yüksek hizmet sektörü yatırımı 24,6 milyar \$ ile 2019-2020 yıllarında gerçekleşmiştir. Buna ek olarak sanayi sektörü yatırımları 12 yıllık süreçte sürekli artış göstermiş ve en yüksek sanayi sektörü yatırımı 44,3 milyar \$ ile 2020-2021 yıllarında gerçekleşmiştir. 12 yıllık toplam miktar bakımından tarım sektörü 16,7 milyar \$, sanayi sektörü 181,7 milyar \$ ve hizmet sektörü 150,1 milyar \$ DYY girişi sağlamıştır.

Hindistan Merkez Bankası verilerine göre 2023 yılında Hindistan’a en yüksek DYY girişleri 23,3 milyar \$ ile Hong Kong, 17,5 milyar \$ ile Çin, 17 milyar \$ ile Avustralya, 8,3 milyar \$ ile Kanada ve 6 milyar \$ ile Arjantin tarafından gerçekleştirilmiştir (Hindistan Merkez Bankası, 2024).

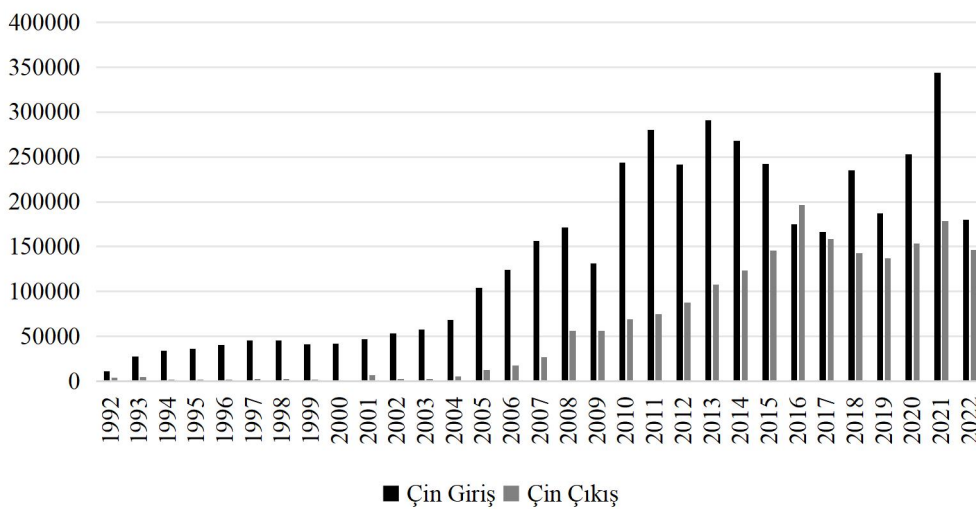
2.3.4 Çin’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar

1979’a kadar merkez planlı iktisadi bir sistemle yönetilen Çin’de devlet tekeli iktisadi sistemi de elinde bulundurmaktaydı. Bu tekel, ekonomi üzerindeki kontrol gücüyle birlikte özel girişimleri kullanarak yatırımları engellemektedir. Dolayısıyla bu durum piyasa mekanizmasının işleyememesine neden olmaktadır. Öyle ki Çin hükûmetinin açıkladığı 1953-1978 arası %6,7 oranındaki reel gelir büyümesi dönem dönem tartışılmıştır. Bu büyüme oranının abartıldığı ve aslında gerçek büyümenin %4,4 olduğu bazı iktisatçılar tarafından dile getirilmiştir. Tüm bu sorunlar minvalinde iktisadi problemler ile mücadele edemeyeceğinin anlayan Çin hükûmeti 1978 yılında önceki merkez planlı iktisadi sistemden vazgeçerek serbest ekonomi politikaları uygulama hususunda karar kılmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1979 yılında tarım reformları ve hükûmet tarafından belirlenen ürünlerin serbest piyasalarda satılmaya başlanmasıyla serbest ekonomi politikalarının uygulanmasındaki ilk adım atılmıştır. Diğer yandan oluşturulan ekonomi bölgeleri, ihracatı yükseltip yabancı sermaye yatırımlarını çekerek, ileri teknolojiyi ülke içine transfer etmeyi amaçlamıştır. Buna ek olarak özel teşebbüslerin desteklenmesi, ticari engelleri kaldırmış ve oluşan rekabet ortamında DYY’ler artarak serbest ticaret genişletilmiştir (Morrison, 2013, s.2). 1980’e kadar ülkedeki politik rejim sebebiyle Çin ekonomisi dışa kapalı ve ülke Sovyet Bloğu dışında kalmış ve gelişmemiş ülke sınıflandırmasına dahil edilmekteydi. 2000’lerin ortalarında ekonomisinde sağladığı büyüme ile küresel pazarlarda yer almak isteyen Çin, 1986’da GATT’ye başvurmuş ve müzakereler neticesinde 2001 yılında üye olarak yer almıştır. Bununla birlikte 1989 yılında IMF’ye katılmıştır. Bu atılımlar ile DYY’ler için gerekli olan şartları sağlayan Çin, düşen gümrük vergileri ile ithalatını artırmış ve ülke pazarlarını yabancı firmalara açarak ticaret konusunda liberal politikalar izlemeye başladığını ilan etmiştir (Şimşek, 2014).

Çin’de uygulanan reformlar yardımıyla ticari faaliyetlerde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. 1980 sonrasında dış ticaret engellerinin ortadan kaldırılması ile birlikte ithalatın ihracatı aştığı görülmüştür. Sermaye mallarını ithal eden Çin, sanayisini geliştirme adımları atmış ve Japonya, ABD ve Almanya’dan hammadde, enerji, elektronik ve makine temin etmeye başlamıştır (Sun ve Heshmati, 2013). Diğer yandan Çin’de bulunan nüfus yoğunluğu DYY’leri çekme hususunda önemli faktör olarak görülmektedir. Bunun nedeni, nüfus yoğun bölgelerde iş gücü maliyetinin ucuz olmasıdır. Çin’deki iş gücü maliyetlerinin önceki dönemlere göre ucuz olmaması görünürde DYY’ler için itici bir faktör olsa da iç

talepteki artış DYY'leri teşvik edici bir faktör olarak görülmektedir. 2010 sonrasında Çin, iktisadi büyüme modelinin değiştirme kararı almıştır. Niceliksel büyümeden ziyade kaliteyi geliştirme politikası izleyen Çin, ev sahipliği yaptığı şirketlerin çeşitli ürün dallarına yatırım yapmalarını sağlamıştır. Diğer yandan Çin'de DYY'lerin yapısı yabancı sermaye yatırımları için izlenen politikalar nedeniyle üç farklı biçime ayrılmıştır. Bu DYY yapıları, *Equity Joint Venture* (sermaye katılımı olan ortak girişim), *Contractual Joint Venture* (sözleşme esaslı ortak girişim) ve *Wholly Foreign Enterprises* (tamamı yabancı yatırım)'tır. Bunlara ek olarak ihracatta genişleme için DYY'leri bir basamak olarak kullanan Çin, küresel arenada Çin ürünlerine olan güvenin artmasını, diğer ülkeler ile rekabet gücünün artmasını, ileri teknoloji mallarda ihracat sürecinin hızlanmasını, dünya markalarının satın alınıp birleştirilmesi gibi yöntemlerle millileşme amacına ulaşmaya çalışmaktadır. Küreselleşme süreci içerisinde Çin'in gerçekleştirdiği bu reformlar hem ulusal hem de uluslararası şartların da değişmesiyle ülkenin dış ticaretinde önemli bir etki göstermiştir. Çin ekonomisindeki olumlu ilerlemeden faydalanmak isteyen uluslararası yatırımcı konumundaki ülkeler ve şirketler Çin'e yatırım konusunda daha istekli hale gelmişlerdir . Bu amaçla gelen yatırımlar, ülkedeki teknoloji, üretim tekniği ve sermaye boşluklarını kapatarak ülke sanayisinde üretim hususunda yeni tekniklerin kullanılmasını sağlamıştır. Bu durum Çin'in dış ticaret konusunda yüksek tempolu olarak ilerlemesine yardımcı olmuştur (Ticaret Bakanlığı, 2023e).

Grafik 2.12 Çin'de DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

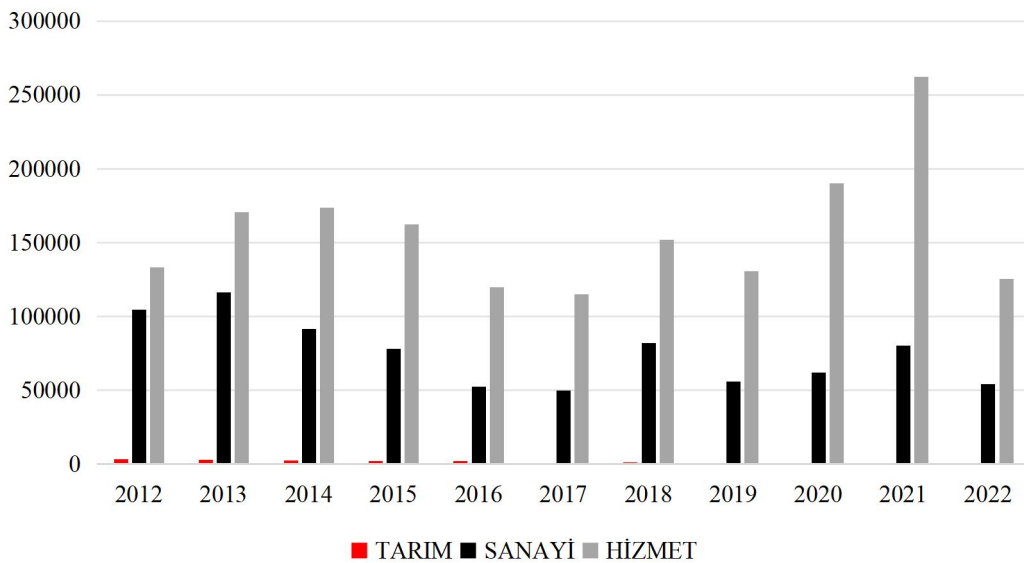

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.12 Çin'e ait DYY net giriş ve çıkışlarını kapsamaktadır. 1980 öncesinde katı politikalar uygulayan Çin'de yeni ekonomik sisteme geçişin DYY'ler üzerindeki etkisi 2000'lerin başında görülmeye başlanmıştır. 2002 öncesinde 50 milyar \$'ın altında DYY hacmine sahip Çin, 2005'te 104 milyar \$ DYY net girişi elde etmiştir. Bu ivme 2013 yılına kadar devam etmiş ve 2013 yılında 290 milyar \$ seviyesinde DYY girişi hesaplanmıştır. Çin merkezli COVID-19 pandemisinin ortaya çıktığı 2020 yılında bu krize rağmen Çin'de 253 milyar \$'lık DYY girişi sağlanmıştır. En yüksek DYY girişi ise 2021 yılında 344 milyar \$ ile hesaplanmıştır. DYY çıkışları ise girişlerin yüksek ivmeyle artmaya başladığı 2005 yılından sonra yükselmeye başlamıştır. En yüksek DYY çıkışı 2016 yılında 196 milyar \$'dır. 2022 yılında ise 180 milyar \$ giriş ve 146 milyar \$ çıkış ile toplam 326 milyar \$'lık bir DYY hacmi söz konusudur.

2021 yılında DYY girişlerinin en yüksek seviyeye ulaşmasında özellikle 2020 yılında dünyada etkisini gösteren COVID-19 pandemisi ve sonrasında gelişen ilaç geliştirme çalışmalarının da etkisi görülmektedir. Pandemi için aşı geliştiren Pfizer - Biontech (Almanya), AstraZeneca (İngiltere), Moderna (ABD), Sputnik V (Rusya) ve Johnson & Johnson (ABD) şirketlerinin yanında Çin merkezli üretilen Sinovac-Coronavac ve Sinopharm aşıları 2021 yılında Çin'e yönelik DYY akışlarında anlamlı bir etkide bulunmuştur (Fang vd., 2021).

Grafik 2.13 Sektörlere Göre Çin'de DYY Girişleri (2012-2022) (Milyon \$)

Kaynak: Çin Halk Bankası verilerine göre yazar tarafından oluşturulmuştur.

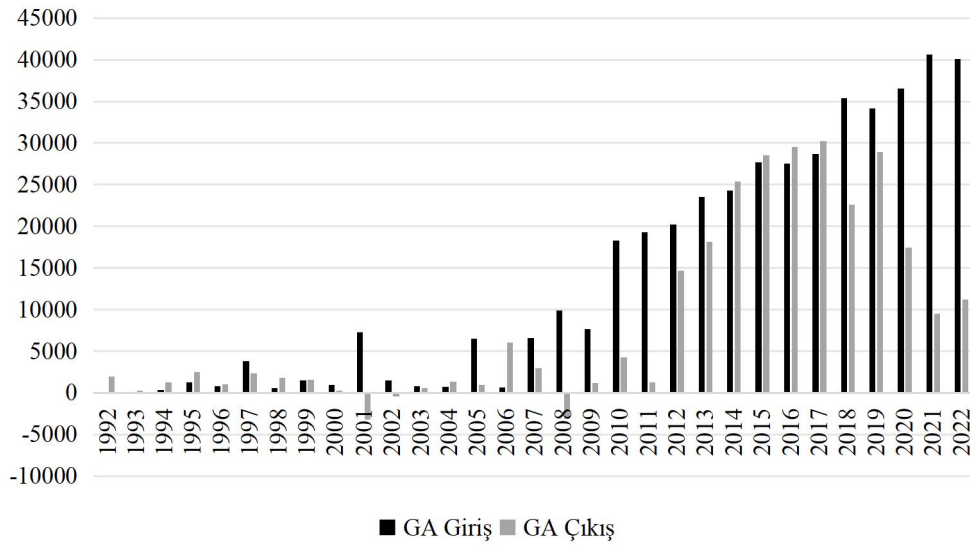
Grafik 2.13 2012-2022 yılları arasında Çin'e yapılan DYY'lerin sektörel dağılımlarının göstermektedir. Sahip olduğu geniş ticaret yelpazesi nedeniyle birçok alanda yatırım alan Çin'in DYY verileri birincil (tarım), ikincil (sanayi) ve üçüncül (hizmet) sektör olarak ayrılmıştır. Grafikte ele alınan 11 yıllık süre için ülkeye giren DYY miktarlarının büyük kısmını hizmet sektörü karşılamaktadır. Öyle ki 2012 yılında gerçekleşen toplam 241,1 milyar \$'lık DYY girişinin (bkz. Grafik 2.13) %55,2'sine tekabül eden 133 milyar \$'lık kısmı hizmet sektörüne yönelik gerçekleşmiştir. 2012 yılında sanayi sektörü 104 milyar \$ ile %43,3'lük yatırım payına sahipken, tarım sektörü 3,6 milyar \$ ile %1,5'lik bir paya sahiptir. 2017 yılı itibarıyla tarım yatırımları iyice azalmış, hizmet yatırımları daha da yükselmiştir. Bu minvalde en yüksek hizmet sektörü DYY girişi 2021 yılında 262,8 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bu miktar 2021 yılı toplam sektörel DYY girişlerinin %76,3'lük kısmını karşılamaktadır. En yüksek sanayi sektörü yatırımı ise 2012 yılında 104 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bu miktar 2012 yılı toplam sektörel DYY girişlerinin %43,3'lük kısmını karşılamaktadır. En düşük sanayi sektörü yatırımı ise 2021 yılında 80 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Bu miktar 2021 yılı toplam sektörel DYY girişlerinin %23,4'lük kısmını karşılamaktadır. 2022 yılında hizmet sektörü yatırımları gerilerken sanayi sektörü yatırımları artış göstermiştir.

2.3.5 Güney Afrika'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Güney Afrika Cumhuriyeti, Afrika kıtasındaki en büyük ekonomiye sahip ülkesidir. Ülkenin ekilebilir tarım arazileri toplam yüz ölçümünün %10'u kadardır ve bu arazilerin ülkenin milli gelirine etkisi azdır. Bu durumun aksine bazı tarım ürünlerinde (ör. şarap) ihracatçı rolünü üstlenmektedir. Diğer yandan ülkenin sanayi sektörü milli gelirin oluşmasında %31'lik paya sahiptir. Buna ek olarak küresel platin, mücevher, altın, krom ve kömür üretiminde önde gelmektedir. Hizmet sektörü ise ülkenin milli gelirin oluşmasında %67'lik paya sahiptir. Gelişmiş bir turizm sektörüne sahip olan Güney Afrika sadece turizm sektöründe değil, enerji, ulaşım, bankacılık ve iletişim alanlarında da gelişimini sürdürmektedir (Cook, 2013, s.13). Diğer yandan serbest piyasa ekonomisi politikasını benimsemiş olan Güney Afrika Cumhuriyeti, ticari ve politik bağlamda küresel entegrasyonun bir parçası olabilmek için çaba göstermektedir. 1970 yılından sonra ithal ikameci anlayıştan uzaklaşan Güney Afrika, 1994 yılından sonra ihracata ağırlık vermeye başlamış ve sanayileşmeye büyük önem vermiştir. Dolayısıyla ithal mallar için ekstra verginin kısıtlanması, sanayi ürünlerinde doğrudan ihracat teşviklerinin uygulanması ve

ihracat için vergi muafiyetinin sağlanması gibi politik ilerlemeler ülke içinde kaydedilmiştir. Bu politikaların yanı sıra ticaret antlaşmaları ve bölgesel birleşmeler de Güney Afrika'nın ticaret dengesinde etkili olmuştur. Diğer yandan BRICS üyeliği ülkenin dış ticaret hacmini olumlu şekilde etkilemiştir. Bu üyelik ile birlikte Hindistan ve Çin, ülkenin dış ticaretinde önemli bir paya sahip olmaya başlamış ve ticaret dengesinin pozitif dönmeye başlaması hususunda katkı sağlamışlardır. (Ticaret Bakanlığı, 2023f).

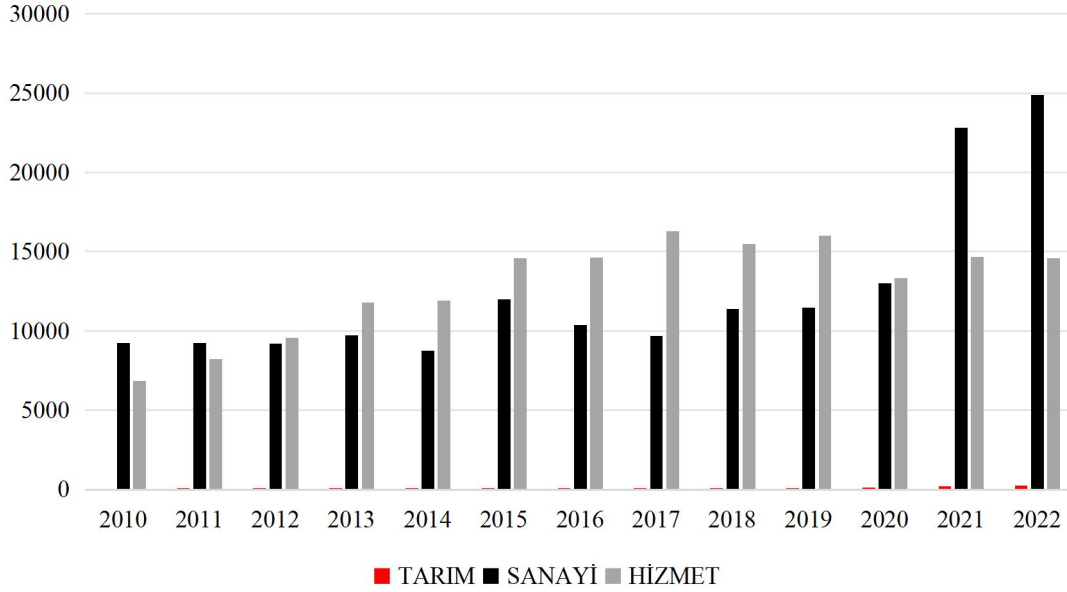
Grafik 2.14 Güney Afrika'da DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

Kaynak: Güney Afrika Ekonomi İstatistiği Departmanı verileri ile oluşturulmuştur.

Grafik 2.14'e göre Güney Afrika, DYY'ler hususunda diğer BRICS-T ülkelerine göre daha az yatırım girişi ve çıkışı sağlayan ülkedir. 2010 yılına kadar 10 milyar \$'ın altında DYY girişi ve çıkışı sağlayan ülke 2021 yılında DYY girişlerini 4 kat artırarak 40.6 milyar \$ yatırım girişi sağlamıştır. 2021 yılı bu yatırım girişi ile en yüksek DYY'nin ülkeye girdiği yıl konumundayken, en yüksek DYY çıkışı 30,2 milyar \$ ile 2017 yılında gerçekleşmiştir. 2021 yılında gerçekleşen 40,6 milyar \$'lık yatırım girişi ve 9,5 milyar \$'lık yatırım çıkışı ülkenin DYY'ler konusunda yatırımları ülke içerisinde tutma politikalarının etkinliği göstermektedir. 1992 sonrası durağan bir trend seyreden Güney Afrika'ya ait DYY stok hareketleri, ülkenin BRICS üyeliği ve Afrika'daki konumu göz önüne alındığında ülke için yeterli durumdadır.

Grafik 2.15 Sektörlere Göre Güney Afrika’da DYY Girişleri (2010-2022) (Milyon \$)

Kaynak: Güney Afrika Ekonomi İstatistiği Departmanı verileri ile oluşturulmuştur.

Grafik 2.15 Güney Afrika’da 2010-2022 yılları arasında gerçekleşen sektörel DYY girişlerini ele almaktadır. Güney Afrika Ekonomi İstatistiği Departmanı verilerine göre 2010-2022 yılları arasında en düşük DYY girişleri tarım sektöründe gerçekleşmiştir. Öyle ki tarım sektörü DYY girişleri ele alınan 13 yıllık süreçte en yüksek 2022 yılında 271 milyon \$ olarak ölçülmüştür. Diğer yandan ülkede 2010-2022 yılları arasında en yüksek DYY girişi hizmet sektörü etrafında şekillenmiştir. En yüksek hizmet sektörü yatırımı 16,3 milyar \$ ile 2013 yılında gerçekleşirken, en düşük hizmet sektörü yatırımı 2010 yılında 6,8 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. Buna ek olarak sanayi sektörü yatırımları 2020 yılına kadar bir trend etrafında stabil hareket ederken 2021 ve 2022 yıllarında büyük bir artış göstermiştir. Bu minvalde en yüksek sanayi sektörü yatırımı 24,8 milyar \$ ile 2022 yılında gerçekleşirken, en düşük sanayi sektörü yatırımı 8,7 milyar \$ ile 2014 yılında hesaplanmıştır. Özellikle 2021 yılında Güney Afrika’ya giren 40,6 milyar \$ seviyesindeki DYY’lerin (bkz. Grafik 2.14) karşısında ülkenin aynı yılda sağladığı 22,8 milyar \$ seviyesindeki sanayi sektörü yatırım girişi, Güney Afrika’da son dönemlerde sanayi sektörünün ve bu sektöre yönelik yatırım girişlerinin artış yönünde eğilim gösterdiğini kanıtlar niteliktedir. 2022 yılında gerçekleşen DYY’lerin büyük bir kısmının sanayi sektöründe gerçekleşmesi bu durumu desteklemektedir.

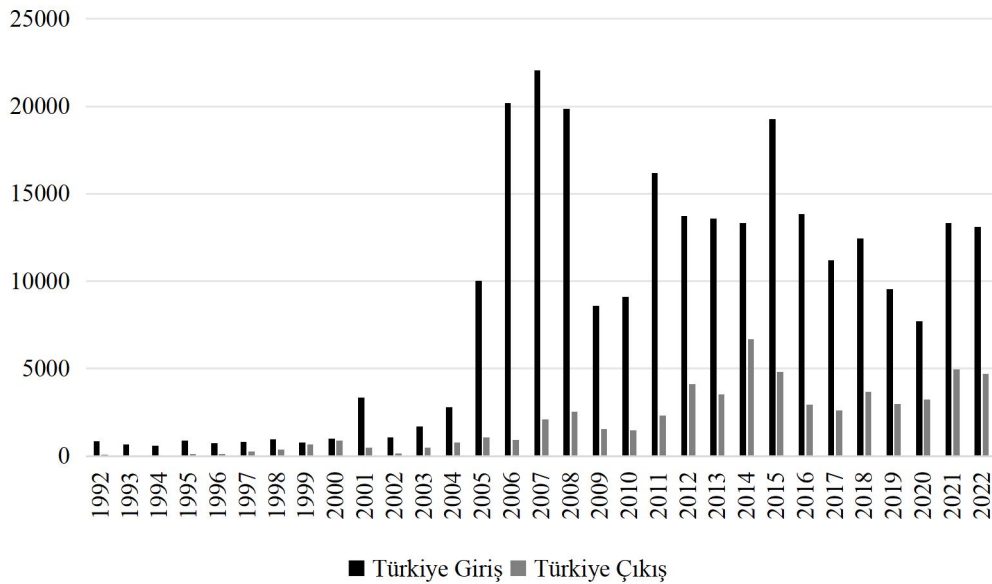
2.3.6 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar

DYY’lerin aktif bir şekilde gerçekleştiği GOÜ’ler karşısında Türkiye, bu yatırım hareketlerine daha geç dahil olmuştur. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri 1980’e kadar Türkiye’de ithal ikameci politikaların uygulanmasıdır. 1980 sonrası dış ticarette serbestleşme politikalarına önem vermeye başlayan Türkiye, 1990’larda AB ilişkilerini güçlendirmeye çalışarak ve 1996 yılında Gümrük Birliği’ne katılarak küresel iş birliği çalışmalarına dahil olmaya başlamıştır. Özellikle 2003 yılında resmîyet kazanan AB adaylığı, ülkenin DYY girişleri için bir yatırım sahası haline geleceği düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişmeler ışığında Türkiye, DYY’ler hususunda iktisadi ve politik zemini hazırlayarak ülkeye giren DYY miktarını zamanla artırabilmiştir. Küresel piyasalarda DYY’lerin ülkelerde artış göstermemesine veya ülkelerden çekilmesine neden olan sebepler kronik enflasyon problemleri, iktisadi istikrarsızlık, yasal uygulamalardaki bozukluklar, elverişsiz altyapı gibi faktörlerden oluşmaktadır. Karagöz (2007)’e göre Türkiye’nin DYY çekme hususundaki gecikmişliğinin nedeni iktisadi problemlerin haricindeki sorunlardır. Söz konusu bu sorunlar iç çatışma, illegal yapılanmalar, politik istikrarsızlık ve DYY teşviklerindeki yetersizlikler olarak belirtilmiştir (Karagöz, 2007). Diğer yandan dış ticaret potansiyeli bir ülkenin iktisadi gelişmişliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda 1980 sonrasında Türkiye, tüm dünyada etki gösteren liberalleşme akımları ile ihracata dayalı sanayileşme politikaları izleyerek küresel piyasalara entegrasyona önem vermiştir. Bu liberalleşme ve ihracata dayalı dış ticaret politikaları ile Türkiye’nin ithalat ve ihracat miktarlarına önemli artışlar gözlenmiştir. Bu politikalar ile Türkiye’nin asıl amacı Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya gibi AB üyesi ülkelere ek olarak Çin, ABD ve Rusya gibi gelişmiş ülkelerle dış ticaret ilişkilerine dahil olarak küresel piyasalarda yer alarak gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmaktır. Bu amacını destekler nitelikte ülke ekonomisinde büyümeyi sağlayacak ve refah seviyesini artıracak birleşme ve ortaklık kurma eylemlerine dahil olmaktadır (Ersungur vd., 2017, s.396).

1970’lerin sonlarında ülkede yaşanan politik, iktisadi ve sosyal sorunlar Türkiye’nin yapısal dönüşümünün zeminini hazırlamıştır. Ülke, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan kararlar sonucunda küresel pazarlara dahil olma isteğiyle dışa açık bir ekonomi halini almıştır. Söz konusu 24 Ocak kararları ile Türkiye, dış ticarette serbesti sağlarken diğer yandan da yabancı sermaye yatırımları konusunda kolaylık sağlayan uygulamaları hayata geçirmiştir. Ülkede 1980 sonrası uygulanan ihracata dayalı endüstrileşme modeli ile yabancı sermaye

yatırımları artmış ve sanayi sektörünün ihracattaki etkisi daha da belirginleşmiştir. 90'lı yıllar ile beraber küresel piyasalarda yaşanan durgunluk, Türkiye'deki enflasyon problemi ve Körfez Savaşı gibi faktörler ülkedeki iktisadi dengeyi tekrar bozmuştur. Bu duruma rağmen 1994 krizinden sonra ülke, ekonomik bunalımdan çıkarak özellikle ihracat oranlarında artış sağlayabilmiştir. 1995 yılında DTÖ'ye üye olan ülke, 1996 yılında Gümrük Birliği'ne dahil olmuştur fakat Acar (2013)'e göre Gümrük Birliği'nden umduğu verimi alamamıştır. Bu durumun sebebi ise Avrupa Birliği'nin sanayi ürünlerinin gümrüksüz bir biçimde Türkiye'ye geçiş yapabilmesidir. Söz konusu bu problem ülkede dış ticaret açığını artırmıştır. Diğer yandan 1999 yılında yaşanan Asya Krizi, Türkiye'den sıcak para çıkışına neden olmuş ve iktisadi dengeyi tekrar bozmuştur. Bu durum IMF ile Türkiye arasında finansal destek (*stand-by*) anlaşmasının imzalanmasına neden olmuştur. 21. yüzyıla 1994, 1999 krizleri ve 1999 depreminin yıkıcı etkileriyle giren Türkiye ekonomisi, 2001 yılında yaşanan politik sorunlar ile birlikte bir iktisadi kriz daha yaşamıştır. Buna ek olarak 2008 yılında ABD merkezli ortaya çıkan mortgage krizinin dünyaya etkisi, Türkiye'nin ihracatında olumsuz etkiler göstermiştir. Tüm bu problemler Türkiye'de yabancı sermaye akışlarının ve uluslararası talebin azalmasına yol açmıştır (Acar, 2013).

Grafik 2.16 Türkiye'de DYY Net Girişleri ve Çıkışları (1992-2022) (Milyon \$)

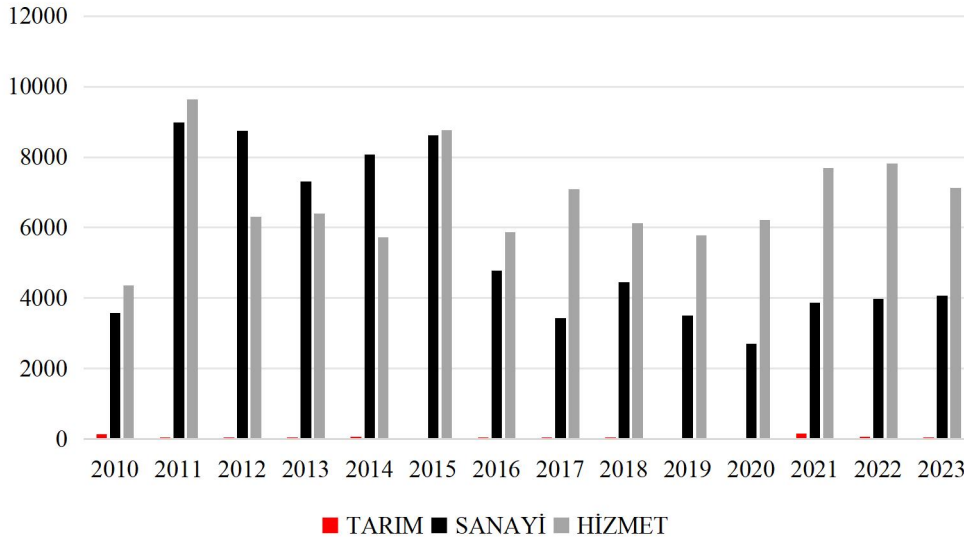

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.16 Türkiye'de 1992-2022 yılları arasında gerçekleşen DYY giriş ve çıkışlarını göstermektedir. Türkiye'nin 2000 öncesi uyguladığı ekonomi politikaları, ülkeye

giren DYY miktarlarını da etkilemiştir. 2000 sonrasında hareketlenen yatırım piyasası Türkiye'ye yönelik DYY girişlerini artırmıştır. Öyle ki grafikte ele alınan 31 yıllık verideki en yüksek DYY girişi, 2007 yılında 22 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Ele alınan süreçte dalgalı bir seyir gösteren DYY girişleri 2007-2020 yılları arasında düşüş gösterse de 2021 ve 2022 yıllarında tekrar yükselişe geçmiştir. Diğer yandan DYY girişleri karşısında DYY çıkışlarının artış göstermemesi Türkiye'nin bu yatırım akımlarını ülke içerisinde tutma hususundaki başarısını göstermektedir. Bu bağlamda en yüksek DYY girişi 2007 yılında 22 milyar \$ olarak, en düşük DYY girişi ise 1994 yılında 608 milyon \$ olarak hesaplanmıştır. Buna ek olarak en yüksek DYY çıkışı 2014 yılında 6,6 milyar \$ olarak, en düşük DYY çıkışı ise 1993 yılında 14 milyon \$ olarak hesaplanmıştır.

Grafik 2.17 Sektörlere Türkiye’de DYY Girişleri (2010-2023) (Milyon \$)

Kaynak: TCMB verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.17 Türkiye’de 2010-2023 yılları arasında gerçekleşen sektörel DYY girişlerini göstermektedir. TCMB yatırım akımları verilerine göre ele alınan 14 yıllık süreçte en düşük yatırımlar tarım sektöründe gerçekleşmiştir. En yüksek tarım sektörü yatırımı 161 milyon \$ ile 2021 yılında ve en düşük tarım sektörü yatırımı 31 milyon \$ ile 2019 yılında hesaplanmıştır. Stok yatırımların haricinde tarım sektörü yatırım akımları diğer sektörlerin gerisinde kalmıştır. Diğer yandan hizmet sektörü 2015 yılından sonra birinci sektör pozisyonuna yükselmiştir fakat en yüksek hizmet sektörü yatırımı 9,6 milyar \$ ile 2011 yılında hesaplanmıştır. Buna ek olarak en düşük hizmet sektörü yatırımı ise 4,3 milyar \$ ile 2010 yılında gerçekleşmiştir. Sanayi sektörü yatırımları 2015 yılına kadar artış

eğilimindeyken 2015 sonrasında azalış göstermiştir. Bu bağlamda en yüksek sanayi sektörü yatırımı 8,9 milyar \$ ile 2011 yılında gerçekleşirken, en düşük sanayi sektörü yatırımı 2,7 milyar \$ ile 2020 yılında hesaplanmıştır.

2. 4. BRICS 2024 YILI GENİŞLEMESİ

2006 yılında Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in bir araya gelerek oluşturduğu BRIC, 2011 yılında Güney Afrika'nın kuruluşu üye olmasıyla BRICS halini almıştır. 2009 sonrası gerçekleşen zirveler, gerekli müzakereler ve ikili anlaşmalar neticesinde 1 Ocak 2024 itibariyle Mısır, Suudi Arabistan, İran, Etiyopya ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) de BRICS'e katılmıştır. Bu genişleme ile birlikte BRICS grubunun adının BRICS⁺ halini³ alacağı düşünülmektedir.

Tablo 2.5 BRICS⁺-T Ülkelerinde İktisadi ve Sosyal Göstergeler (2023)

	Mısır	İran	Suudi Arabistan	Etiyopya	BAE	Genişleme Öncesi	Genişleme Sonrası	Dünya	BRICS ⁺ -T Küresel Payı
Yüzölçümü (bin km ²)	1001	1648	2150	1112	84	40498	46484	510100	%9,11
Nüfus (milyon)	112	89	37	123	10	3343	3714	8045	%46,16
İş Gücü (milyon)	34	29	17	62	6	1607	1755	3624	%48,42
GSYİH (milyon \$)	480	390	1920	310	510	26851	30461	100879	%30,19
Toplam İthalat (milyar \$)	74	60	207	28	249	5275	5893	30730	%19,17
Toplam İhracat (milyar \$)	40	53	320	30	311	5989	6743	31340	%21,51

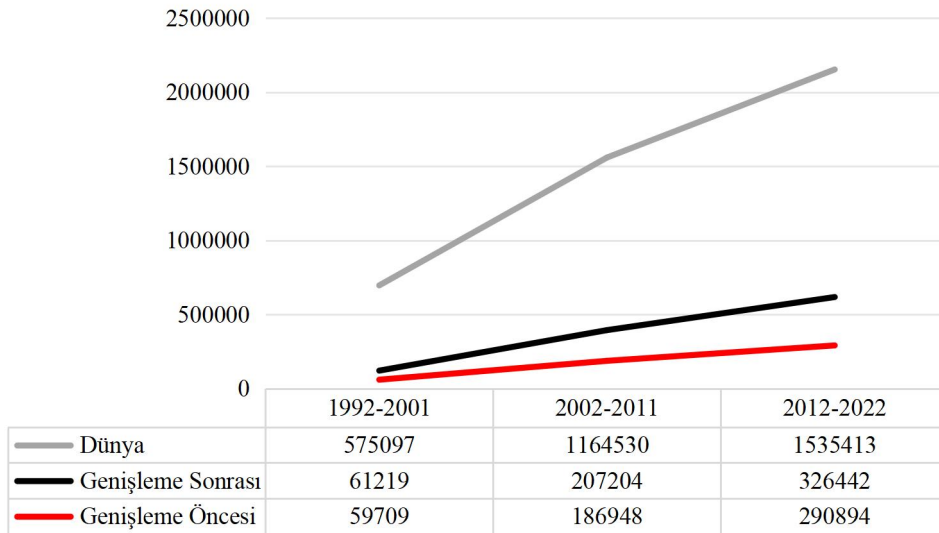
Kaynak: Dünya Bankası ve IMF verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2.5 BRICS-T ile 2024 genişlemesinin ardından oluşan BRICS⁺-T'nin ekonomik ve sosyal göstergelerini kapsamaktadır. Dünya Bankası verilerine göre BRICS⁺-T ülkelerine ait GSYİH verileri sırasıyla Çin 17,96 trilyon \$, Hindistan 3,39 trilyon \$, Rusya 2,24 trilyon \$, Brezilya 1,92 trilyon \$, Suudi Arabistan 1,92 trilyon \$, Türkiye 907 milyar \$, BAE 510 milyar \$, Mısır 480 milyar \$, Güney Afrika 410 milyar \$, İran 390 milyar \$ ve Etiyopya 310 milyar \$ olarak hesaplanmıştır (Dünya Bankası, 2024). Bu

³ BBC News, 2024. Çalışmanın devamında yeni üye devletler ile birlikte toplam 10 üyesi bulunan BRICS grubu BRICS⁺, Türkiye'nin dahil edilmesiyle incelenecek grup ise BRICS⁺-T olarak ele alınacaktır.

durumda BRICS⁺-T'nin 2023 GSYİH toplamı olan 26,8 trilyon \$ (bkz. Tablo 2.5) seviyesinin gruba dahil olan ülkeler ile birlikte 30,41 trilyon \$ seviyesine yükseldiği görülmektedir. Diğer yandan Mısır 111,8 milyon, Suudi Arabistan 37,2 milyon, BAE 9,4 milyon, İran 89,4 milyon ve Etiyopya 124,9 milyon kişilik nüfusa sahiptir. Bu bağlamda BRICS⁺'in genişleme öncesi sahip olduğu 3,34 milyar kişilik nüfus seviyesi gruba dahil olan ülkeler ile birlikte 3,712 milyara yükselmiştir. Buna ek olarak ihracat miktarları Mısır'da 39,67 milyar \$, Suudi Arabistan'da 319,9 milyar \$, BAE'de 311,3 milyar \$, İran'da 53,1 milyar \$ ve Etiyopya'da 30 milyar \$ olarak hesaplanırken; ithalat miktarları Mısır'da 73,81 milyar \$, Suudi Arabistan'da 206,9 milyar \$, BAE'de 248,6 milyar \$, İran'da 60 milyar \$ ve Etiyopya'da 28 milyar \$ olarak hesaplanmış ve toplam ihracat 6,74 trilyon \$, toplam ithalat ise 5,89 trilyon \$ seviyesine yükselmiştir.

Grafik 2.18 BRICS⁺-T DYY Girişleri (1992-2022) (Ortalama Milyar \$)

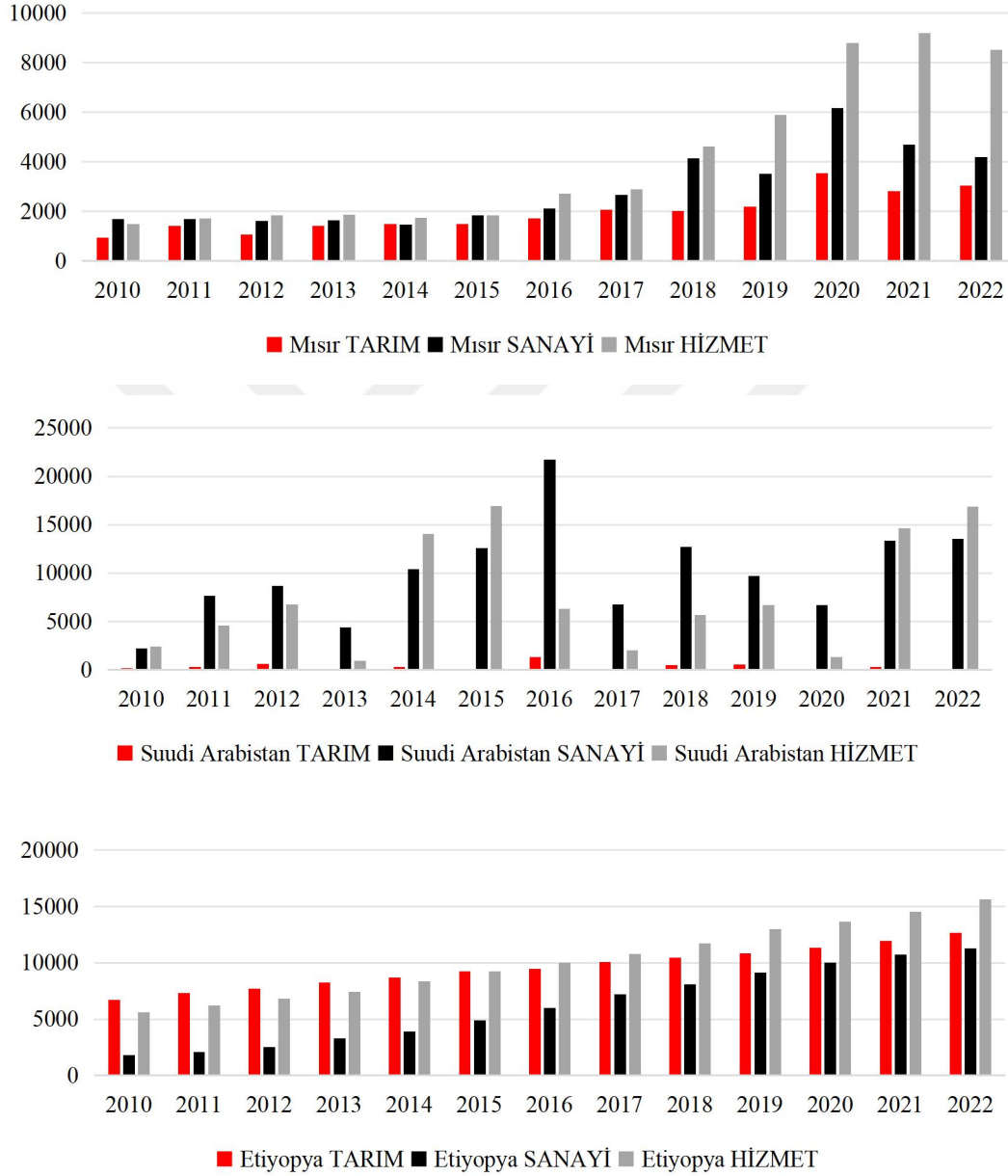

Kaynak: UNCTAD verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.18 göre BRICS⁺-T grubu 2024 genişlemesinden önce küresel DYY akışlarının ortalama %10'luk kısmını karşılamaktaydı. Gruba dahil ülkeler BRICS'in kuruluşundan beri bir arada olsaydı söz konusu DYY akışlarının karşılanma oranı ortalama %25 olacaktı. Öyle ki 1992-2001 aralığında genişleme ile dahil olan ülkeler grupta yer almadan önce ortalama BRICS⁺-T DYY giriş miktarı 59,7 milyar \$, 2002-2011 aralığında 186,9 milyar \$ ve 2012-2022 aralığında 290,8 milyar \$ seviyesindedir. Mısır, İran, Suudi Arabistan, Etiyopya ve BAE gruba daha önce katılsaydı 1992-2001 aralığında ortalama BRICS⁺-T DYY giriş miktarı 61,2 milyar \$, 2002-2011 aralığında 207,2 milyar

\$ ve 2012-2022 aralığında 326,4 milyar \$ olarak gerçekleşecekti. Bu durum da BRICS⁺-T'nin küresel DYY'lerin paylaşılması konusunda daha büyük bir pay sahibi olmasını sağlayacaktı.

Grafik 2.19 BRICS'e Katılan Ülkelerin Sektörel DYY Girişleri (2010-2022) (Milyar \$)

Kaynak: Mısır, Suudi Arabistan ve Etiyopya Merkez Bankaları.

Grafik 2.19 2024 yılında BRICS'e katılan ülkelerin tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik yapılan DYY girişlerini kapsamaktadır. Mısır'da sektörlerle yönelik DYY girişleri büyüklük bakımından hizmet, sanayi ve tarım şeklinde gerçekleşmiştir. Sanayi yatırımları en yüksek 2021 yılında 6,1 milyar \$ olarak hesaplanmıştır. En düşük sanayi

yatırımı ise 2014 yılında 1,4 milyar \$ olarak ölçülmüştür. Suudi Arabistan’da tarım sektörünün ülke GSYİH’inde daha az payı olduğundan ele alınan yıllarda en düşük yatırım girişleri bu sektörde görülmüştür. Sanayi sektörü bazı yıllarda görece daha fazla gerçekleşmiştir. Yine de ele alınan yıllarda en yüksek yatırımlar hizmet sektöründe olduğu gözlenmektedir. En yüksek sanayi sektörü yatırımı 21 milyar \$ ile 2016 yılında, en düşük sanayi sektörü yatırımı ise 2,1 milyar \$ ile 2010 yılında ölçülmüştür. Etiyopya’da ise sektörel DYY girişleri sıralaması büyüklük açısından hizmet, tarım ve sanayi olarak görülmektedir. Ülke GSYİH’inde tarım sektörü payının büyük olması yatırımları da etkilemiştir. Etiyopya’da en yüksek sanayi yatırımı 11,3 milyar \$ ile 2022 yılında gerçekleşirken, en düşük sanayi sektörü yatırımı 1,8 milyar \$ ile 2010 yılında ölçülmüştür.

Grafikten de görüldüğü üzere sanayi sektörü BRICS⁺’e katılan yeni ülkeler için de önem arz etmektedir. Öyle ki BRICS⁺-T’ye katılan yeni ülkeler 2010-2022 yılları arasında toplam 248,8 milyar \$ sanayi sektörü yatırımı elde etmiştir. Ülkelerin dış ticaret hacimleri, konjonktürleri ve diğer göstergeleri göz önünde bulundurulduğunda bu miktar BRICS⁺-T için azımsanamayacak seviyededir.

Veriler araştırılırken ülkelerin merkez bankaları, rezerv bankaları, yatırım kurumları gibi kaynaklar incelenmiş fakat İran ve Birleşik Arap Emirlikleri’ne ait tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik DYY girişi verilerine ulaşılamamıştır. Dolayısıyla çalışmanın devamında BRICS⁺-T kapsamında Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika, Türkiye, Mısır, Suudi Arabistan ve Etiyopya ülkeleri yer almaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER VE LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

3.1. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

Yatırımcıların sınır ötesi ülkelerde yatırım girişimlerinde bulunmalarının en önemli nedeni kâr sağlamaktır. Ancak tek başına kâr güdüsü DYY yapma hususunda yeterli olamamaktadır. Diğer bir deyişle DYY girişiminde bulunacak yatırımcı, yatırımın yapılacağı ülke ile ilgili farklı konularda da bilgi sahibi olmayı arzu etmektedir. Çünkü elde edilecek bilgiler DYY sürecinin yönetilmesinde etkin bir rol oynamaktadır. Bu bilgiler, temel olarak geliri ve gelir aktarımını meydana getiren diğer yandan mevcudiyeti ve devamlılığı sağlandığında yatırımların güvenliğini belirginleştiren faktörler olarak ele alınmaktadır (Bozkurt ve Dursun, 2006).

3.1.1. İktisadi Faktörler

DYY'leri belirleyen iktisadi faktörler temel olarak döviz kuru, altyapı, vergilendirme, iş gücü maliyetleri, pazar büyüklüğü, doğal kaynaklar, ticari açıklık ve makroekonomik istikrardır. Diğer yandan yatırımcılar, yatırımın yapılacağı ülkede gümrük vergilerinden muafiyet, ödemelerin zamana yayılması, ucuz kredi, yatırım indirimleri ve teşvik politikaları gibi çekici faktörlerin bulunmasını da beklemektedir. Buna ek olarak üretim faktörlerinin fazla, ucuz ve kaliteli olması da yatırımcıların beklentileri arasındadır. Yine yatırımcılar, yatırım yapılacak ülkenin dışa açıklığına, dış pazarlarla entegrasyonuna, adalet sistemlerinin modernliğine ve serbest piyasaya sahip olup olmadıklarına da dikkat etmektedir (Hakro ve Ghumro, 2007).

3.1.1.1. Piyasa Büyüklüğü ve Pazar Hacmi

Yatırımcıların DYY'ler konusunda dikkat ettiği önemli faktörlerden biri piyasa büyüklüğüdür. Söz konusu büyüklük somut büyüklük olmamakla birlikte ülke nüfusunu ve ülkenin efektif talebini de kapsamaktadır. Ayrıca yatırımcılar DYY'lerin yapılacağı ülkedeki reel satın alma gücünün ve büyüme potansiyelinin yüksek olmasını arzulamaktadır. Diğer yandan ÇUŞ'ların kâr maksimizasyonunu hedeflemeleri ile satışlarını artırma adına büyük pazarlara yönelme fikirleri paralellik göstermektedir. Örneğin, ABD menşeli ÇUŞ'ların 1982-1988 yılları arasında 42 ülkede gerçekleştirdiği

yatırımlar sonucunda ÇUŞ'ların yatırım hususunda pazar hacminin daha büyük olduğu ülkelere duyarlı olduğu görülmüştür (Wheeler ve Mody, 1992). Çünkü, pazar hacmindeki büyüme beraberinde talep artışını da getirerek DYY'ler üzerinde olumlu bir etki gösterecektir. DYY'ler üzerindeki bu olumlu etki pazar hacminin büyüdüğü ülkeye komşu ülkelerin de bu durumdan olumlu bir şekilde etkilenmesini sağlayarak komşu ülkelerin de DYY'leri çekme konusunda avantaj sahibi olmalarına olanak tanımaktadır. Komşu ülkelerde meydana gelen pazar hacmindeki artış, yatırım alacak ev sahibi ülkenin sahip olduğu DYY akımlarını da artıracaktır. Çünkü komşu ülke piyasalarında gerçekleşen pazar hacmindeki artış bu piyasalarda görülen ithalat ve ihracat hacminin de artmasını sağlayabilmektedir (Bandera ve White, 1968).

3.1.1.2. Döviz Kuru

Dünyada çeşitli bölgelerde sürekli yatırım gerçekleştiren ÇUŞ'lar, bu yatırımları büyük miktarda dövizle gerçekleştirmektedirler. Bu miktarda döviz hacmi göz önünde bulundurulduğunda ülkelerin döviz kurlarında meydana gelecek küçük değişimler toplam miktarlarda büyük değişimlere neden olabilmektedir. Kurlarda meydana gelecek bu değişimler ÇUŞ'lar için önemli bir sorun teşkil edebileceği gibi bu durum şirketler için bir fırsata da dönüşebilmektedir. Bu nedenle ülkelerin döviz kurlarında meydana gelen değişimler yatırım yapacak şirketlerin yatırımlarını yapacakları ülkeler hususunda verecekleri kararları da etkilemektedir. Kur riskinin artması ile şirketlerin bu riski azaltma veya riskten kaçma amacıyla yatırımlarını değiştirdiklerine dair örnekler literatürde mevcuttur (Goldberg ve Kolstad, 1994).

Kurlardaki değişimler, DYY'ler konusunda dikkat edilen en önemli hususlardan biridir. Çünkü yatırım alacak ülkenin para biriminde meydana gelecek değişim, yine ev sahibi ülkedeki satın alma gücünü artırabileceğinden, ülkeye yönelik yerel piyasaya yönelik DYY akışlarını da artırıcı yönde etki edebilmektedir. Diğer yandan reel döviz kurunda meydana gelen değişimler iş gücü maliyetini ve refah seviyesini etkileyen önemli bir parametre olduğundan, yatırım alacak ülke para biriminde görülecek değer kaybı yatırımcı şirketlerin refahını ve yerli mallara yönelik harcamalarını artırabilmektedir. Ayrıca ülke para biriminde meydana gelen değer kaybı, yatırım alacak ülkedeki iş gücü üzerinde bir avantaj yaratarak ülkeye girecek DYY akışlarını artırabilmektedir. Diğer taraftan ülkede aşırı değer kazanan döviz kuru durumlarında ülke dışına kâr transferi de söz konusu olabilmektedir. Örneğin devalüasyon iddialarının olduğu ülkelerde (ör. geçmiş yıllarda

Türkiye) şirketler elde ettikleri kârlarını hızla ülke dışına transfer etme girişiminde bulunmuşlardır. Buna ek olarak literatürde döviz kuru ve yabancı sermaye yatırımları konusunda yapılmış çalışmalar çoğunlukla döviz riskini azaltmaya çalışan veya döviz riskinden kaçınan şirketler üzerine yoğunlaşmıştır (Bénassy-Quéré vd., 2001, s.180).

3.1.1.3. İş Gücü Maliyeti

DYY'lerin belirleyicileri konusunda ücretler tartışmalı bir konudur. Ucuz emek gücünün bu yatırım akışları için çekici bir faktör olduğu genel olarak kabul görse de literatürde görüş ayrılıkları da bulunmaktadır. İş gücü maliyetlerinin artışının ülkeye giren DYY miktarlarını azalttığını ortaya koyan çalışmaların (Schneider ve Frey, 1985) yanında, çeşitli sektörlerde iş gücü maliyetlerinin daha az etkili veya etkisiz olduğunu ortaya koyan çalışmalar (Wheeler ve Mody, 1992) da mevcuttur.

Teori açısından iş gücü maliyetlerinin artması ülkeye gelecek DYY akışlarını azaltmaktadır. Çünkü ücretlerin artması, iç piyasadaki birçok ürünün de fiyatının artmasına neden olarak iç ve dış piyasalardaki rekabeti azaltmaktadır. Buna rağmen iş gücü maliyetlerindeki artış her sektörde DYY akışlarını azaltmamaktadır. Ücretlerin yükselmesi verimliliğin artmasını sağlayarak özellikle emek yoğun olmayan teknoloji yoğun endüstrilerde, iş gücünün verimliliğini yükselterek DYY akışlarını artırabilmektedir. Bu sebeple iş gücü maliyetlerinin DYY'ler üzerindeki etkisi yatırımın yapılacağı sektöre göre şekil almaktadır (Açıkalin vd., 2006, s.272).

3.1.1.4. Hammadde ve Doğal Kaynak

DYY'ler bağlamında yatırımcı firmalar doğal kaynaklar üzerinden iki biçimde avantaj sahibi olabilirler. İlk olarak yatırımcı şirketler, taşıma veya ithalat masraflarını azaltmak için ihtiyaçları olan hammaddenin veya doğal kaynağın bolca bulunduğu ülkelere DYY yapmayı tercih edebilmektedir. İkinci olarak şirketlerin ihtiyaç duyduğu doğal kaynak veya hammaddenin yetersiz teknoloji ve kıt finansal güç sebebiyle çıkarılamaması ya da işlenememesi yatırımcı şirketler için bu bölgelere yeni yatırım fırsatları yaratabilmektedir. Doğal kaynakların diğer bir önemli etkisi ise, bu kaynakların ihraç edilmesiyle oluşan gelirin ülkeye girmesiyle birlikte yerli para biriminde meydana gelen reel değer artışıdır. Çünkü bu durum ticarete konu olan malların fiyatlarını ticarete konu olmayan malların fiyatlarına görece değişmesine neden olmaktadır. Böylece yerli paranın değer kazanması, yurt içi yatırımların ve fiyatların ticarete konu olmayan mallar karşısında değerlendirileceği bir ortam hazırlamaktadır. Buna ek olarak kurun değerli olması sebebiyle

ticarete konu olan mallardaki yüksek talep, çoğunlukla ithal ürünler tarafından karşılanacaktır. Bu bağlamda devletlerarası rekabete açık pozisyonda bulunan ticarete konu mallardaki daralma durumu, ülke ekonomisinin doğal kaynaklardan gelen gelire olan bağımlılığını artırabilmektedir. Bu durum da doğal kaynak fiyatlarındaki değişimlere aşırı duyarlı bir ekonominin oluşmasını sağlayabilmektedir (Ghazali, 2010, s.129).

3.1.1.5. Altyapı Olanakları

Şirketlerin yatırım yapmayı düşündükleri ülkede bulunan gelişmiş altyapı olanakları, üretim odaklı yatırımların ülkeye girişi hususunda önemli bir çekici faktördür. Çünkü gelişmiş bir altyapı, yatırım yapacak şirketin yatırım maliyetlerinde dolaylı etkiler göstererek şirketin kâr seviyesini artırmaktadır. Diğer yandan özellikle gelişmekte olan ülkelerde güçlü altyapı olanakları; ulaşım, dağıtım ve iletişim konusunda büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Bu sebeple ülkeler, daha fazla DYY akışı elde edebilmek için altyapı olanaklarını sürekli geliştirme çabası içindedirler. Bu bağlamda ülkede organize olmuş sanayi sahaları, gelişmiş ulaşım ağları, iletişim ve enerji sektörlerinde yüksek harcama payı gibi faktörlerin yer alması DYY akışları üzerinde pozitif etki yarattığından yatırımcı şirketlerin yatırım kararlarına da etki etmektedir. Özellikle yerel piyasa odaklı sermaye akımları ülkelerdeki insan ve altyapı sermayelerindeki iyileştirmelerden büyük oranda etkilenmektedir (Yılmaz, 2010, s.243).

3.1.1.6. Vergiler

Ülkelerin vergi politikaları ve içerikleri, DYY'lerin ülkeye girmesi ve ülke içinde kalması hususunda önem arz etmektedir. Diğer yandan vergiler, DYY hacimlerini ve yatırımcı davranışlarını da büyük oranda etkilemektedir. Ülkelerde uygulanan yüksek vergiler, yatırımcıların yatırım sonrası kâr oranlarını azaltmaktadır. Dolayısıyla yatırımcılar yatırım hususunda vergi faktörüne önem vermektedir. Vergiler, ülkeler için kamu harcamalarının karşılanmasında kullanılan mali bir araçtır. Bununla birlikte vergiler; tüketim ve üretim teşvik etme, bilanço dengesini düzenleme, yatırımları teşvik etme, iktisadi istikrarı sağlama ve servet-gelir dengesini düzenleme amaçlarına da sahiptir. Ülkeler vergiler aracılığı ile yatırımın gerçekleşeceği alanda yatırımı yapacak şirketlere birtakım avantajlar sağlayarak, yatırım alanındaki maliyetlerin azaltılmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu durumun dışında vergiler, birden fazla ülkede faal olarak yer alan ÇUŞ'lar için büyük bir gider pozisyonundadır. Yatırım konusunda, ülkelerin DYY'leri ülke içine çekmek adına sağladıkları vergi kolaylıkları ve karşılıklı anlaşmalar, hem ülke için

hem de yatırımcı şirket için birçok avantajı da beraberinde getirmektedir. Bu avantaj ortamında şirketler daha az vergi ödediklerinden vergi kaçırma gibi problemlerin önüne geçilmiş ve yatırım alan ülkedeki düzenli kayıtlar aracılığıyla ülkenin yatırım gelirinin düzenli hale gelmesi sağlanmış olacaktır. Bu nedenle ülkeler düşük seviyedeki kurumlar vergisi, şirketlere daha düşük vergi oranlarının sağlanması ve gelir vergisinden ülke içinde yerleşik olmayanların muaf olması gibi politikalar ile DYY akımlarını ülkeye çekmeye çaba göstermektedir (Goodspeed, 2006).

3.1.1.7. Ticari Açıklık

Bir ülkenin ticari açıklığı en basit tanımıyla dış ticaret hacminin gayri safi milli hasılaya oranlanmasıyla ölçülmektedir. Teoride, yatırımlar ticaretinin yapılabileceği sektöre yöneleceğinden, ticari açıklık oranı yüksek ülkeler diğerlerine görece daha fazla DYY akımı sağlayacaktır. Yine teorik açıdan ticari açıklık oranının yüksek olduğu ülkelerde yatırımcılar bağlamında bazı girdileri ithal etmek ve nihai malları ihraç etmek diğer durumlardan daha avantajlıdır. Diğer yandan yatırımcıların sermayelerini herhangi bir ülkeye rahatça transfer edip çekmesi de yatırım kararları konusunda önemli bir etkidir. Diğer bir deyişle, sermaye kontrolü ve kısıtlayıcı ticari politikalar uygulanan ülkelerde bu politikaların uygulanmadığı liberal ekonomilere görece daha az miktarlarda DYY akımı gerçekleşmektedir. Öte yandan dış ticaret politikasının iktisat politikalarının en mühim araçlarından biri olması, ticari açıklığı yüksek olan ekonomileri ithalat ve ihracat konusunda cazip kılmaktadır. Söz konusu ticari açıklık derecesi, ülkedeki ithalat ve ihracat sınırlandırmaları ile hesaplanmaktadır. Ülkeler üzerindeki serbest ticaret görüşü teorisinin çok güçlü olduğu durumlarda dahi sınırlandırmadan tamamen muaf tutulan bir mal veya hizmete rastlanmamaktadır. Bu sebeple ülkeler, birtakım amaçlar doğrultusunda dış ticarete müdahalede bulunmaktadır. Bu müdahale her zaman iktisadi değil, politik veya sosyal amaçlarla da uygulanabilmektedir. Ticari açıklık ile ülkelere yönelik DYY'ler üzerine yapılan çoğu çalışmada ticari açıklık ile DYY'ler arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir (Chakrabarti, 2001).

3.1.2. Politik ve Kurumsal Faktörler

İktisadi faktörler gibi politik ve kurumsal faktörler de DYY akımlarının ülkeye girişinde ve ülkede bulunma sürelerinde etkilidir. Ülkeler bu yatırım türlerinin devamlılığını hususunda ekonomik faktörlerin yanında siyasi ve kurumsal etkenlere de önem vermektedir.

3.1.2.1. Siyasi İstikrar

Yatırımcıların yatırım yapacakları ülkelerde en çok dikkat ettiği faktörlerden biri politik istikrardır. Öyle ki siyasi istikrarın olmadığı ülkelerde yatırımcılar ilk yatırım veya yeniden yatırım yapmak istememektedirler. Ekonomik istikrarın temelinde yer alan politik istikrar, DYY'leri ve şirketlerin bu yatırım kararlarını doğrudan etkilemektedir. Bunun sebebi, yatırımcıların yatırımlar için gereken güven ortamının sağlanmasını beklemeleridir. Bu nedenle politik istikrarsızlığı meydana getiren, ekonomi yönetimindeki başarısızlık, dengelerin sağlanamaması, gerçekleştirilemeyen yapısal reformlar, etkin olmayan para ve maliye politikaları, iktisadi büyümede ve kaynak kullanımında yetersizlik gibi faktörler yabancı yatırımcılar için itici faktör pozisyonunda olduğundan yatırımları ülkeden kaçırabilmektedir. Buna ek olarak ülke iktidarında yaşanan sürekli değişim, ülke yönetiminde farklı siyasi görüşlerin mevcudiyetini ortaya çıkaracağından yabancı yatırımcıların politik belirsizlik fikriyle ülkeden uzaklaşmasına da yol açabilmektedir (Dunning, 1973).

3.1.2.2. Özelleştirmeler

Devletlerarası piyasada 1970 sonrası ortaya çıkan milletlerarası para ve döviz kuru sistemi, ülke ekonomilerinde yapısal değişikliğe gitmeyi gerekli kılmıştır. Bu gereklilik karşısında ülkeler, “özelleştirme” adı altında yeni bir fikrîsel strateji uygulamaya başlamışlardır. 1983 yılında Webster's New Collegiate Dictionary'de “kamudaki mülkiyet ve denetimi özel sektöre aktarma” şeklinde açıklanırken, 1980 sonrasında politik, iktisadi ve sosyal alanlarda yoğunlukla kullanılmaya başlanmıştır.

Teorik olarak özelleştirmelerin amacı, rekabet ortamının gelişmesi, ülkelerin ticari ve sınai aktifliklerinin en aza inmesi yoluyla mali yüklerinin hafifletilmesi, özel yatırımların artması ve atıl kaynakların efektif biçimde kullanılması gibi seçeneklerle ülke ekonomisindeki verimliliğin artırılmasıdır. Bu bağlamda özelleştirmeler, yabancı ve yerli yatırımcıları piyasalara yönlendirerek farklı yeni kaynaklar yaratmakta, öte yandan ülkenin ekonomisini hareketlendirip ülkelerin fon talebini azaltmaktadır. Özelleştirme fikrini benimseyenlere göre, yatırımcıların sahip oldukları yönetme tecrübesi, know-how kabiliyeti ve kamu mülkiyetinin doğası verimsiz bir çalışma ortamı yaratırken, özel sektör çoğu faktörün etkin kullanımı ile yüksek verim ve kârlılık sağlamaktadır (Drucker, 2017).

3.1.2.3. Yolsuzluk

Yolsuzluk, bir ülkedeki kamu mevzuatlarının esnetilmesi ile birlikte ortaya çıkan ve kamu sektöründe etkinliğin azalmasına, kamu harcamalarının artmasına, rekabetin engellenmesine ve ülke riskinin yükselmesine neden olan durumdur. Diğer yandan yolsuzluk kavramı, kamu gücünün kişisel çıkarlar doğrultusunda kullanılmasıdır. Yolsuzluğun oluşması için üç koşul aranmaktadır. İlgili kamu kurumundaki görevlinin takdir yetkisinin bulunması, görevlinin bu yetkiyle kendisine veya bir başkasına rant sağlaması ve görevlinin sahip olduğu yetkinin yolsuzluğa karşı koyamayacak zayıflıkta olması (Özcan ve Arı, 2010).

Yolsuzluk iktisadi büyüme için bir engel niteliğindedir ve ülke içerisinde birçok alanda olduğu gibi DYY'ler üzerinde de olumsuz bir etkisi bulunmaktadır. Bunun nedeni, yolsuzluğun yatırımcılar için işlem maliyetlerini artırmasıdır. Bu sebeple ülkeler, DYY'lerin devamlılığı veya yeni yatırımların gerçekleşmesi için yolsuzlukla mücadele politikaları uygulamalıdır. Çünkü yolsuzluk birden çok etkiyle yatırımcılar için maliyet artışlarına yol açabilmektedir. Örneğin yolsuzluğun organize bir biçimde gerçekleşmediği ülkelerde rüşvet alan bir kamu görevlisi mevcutken bir başka kamu görevlisinin de rüşvet almayacağı veya önceden rüşvet alan kamu görevlisinin tekrar rüşvet talep etmeyeceği belli değildir. Diğer yandan yolsuzluğun organize bir biçimde gerçekleştiği ülkelerde rüşvet alan bürokratların yolsuzluğun daha kolay yapıldığı iktisadi faaliyetleri ön plana çıkarmaları, rüşvetin daha kolay elde edildiği malların ithalatı gerçekleşirken, daha zor elde edildiği malların ithalatının gerçekleşmemesi ve monopol piyasaların mevcudiyeti nedeniyle kazanılan rüşvet gelirlerinin artırılması adına yeni şirketlerin piyasaya girişinin engellenmesi durumları ortaya çıkabilmektedir. Söz konusu rüşvetler veya diğer yolsuzluk ödemeleri yatırımcı şirketlerin maliyetlerini artırmaktadır (Dahlström ve Johnson, 2007).

3.1.2.4. Serbest Bölge

Serbest bölgeler, bir ülkenin toprakları içerisinde yer alan fakat bu bölgelere giren ürünlerin, ithalat vergisi bağlamında gümrük alanı dışı kabul edildiği ve bu ürünlerin rutin gümrük kontrolleriyle karşılaşmadığı yerler olarak kabul edilmektedir. Devletler, dış ticaret faaliyetleri kapsamında uyguladıkları kısıtlama veya mevzuatları bazı bölgelerde kısmen ya da tamamen geçersiz kılarak bu bölgeleri gümrük dışı olarak kabul etmekte ve gümrük yasalarını bu bölgelerde uygulamamaktadır. Bu bölgeler hukuki düzenlemelerin görülmeyeceği, yatırım gibi ticari faaliyetlerin daha büyük teşvikler gördüğü bölgelerdir.

Dolayısıyla DYY'leri gerçekleştirecek şirketler, serbest bölgeler aracılığı ile bazı imtiyazlara sahip olacağından, bu bölgelere yatırımcılar tarafından önem verilmektedir (Öztürk, 2004).

3.1.3. Kültürel Faktörler

Bir ülkenin kültürel yapısı, politik, sosyal ve iktisadi alanlarda birçok etkiye bulunmaktadır. Özellikle kültürel kimlik etrafında şekillenen kişi davranışları, devletlerin ekonomik performanslarına da yansımaktadır. Yazılı olmayan kurallar bütünü olarak kabul gören kültür, kişilerin iş hayatlarına da etki etmektedir. Bireylerin sahip oldukları uzlaşma, tasarruf, girişimcilik, uç milliyetçilik gibi kültürel özellikler ülkelerin iktisadi performansını biçimlendirmektedir. Örneğin, ileri eğitim seviyeleri ve zengin hammaddeye sahip ülkelerin muhafazakar uygulamalar neticesinde ekonomilerinde görülen gerilemeler, söz konusu kültürel özelliklerin ülke ekonomisi üzerindeki etkisini kanıtlar niteliktedir. Bu sebeple yatırımcıların yatırım yapacakları ülkedeki kültürel özelliklere dikkat etmesi şirketin kârlılığı açısından büyük önem taşımaktadır (Slangen ve Hennart, 2002).

3.1.3.1. Kültürel Farklılık

Yabancı yatırımcıların yatırım yapacakları ülkeye ait gelenek, dil ve kanunlar gibi faktörleri dikkate almadan yatırım yaptıkları durumlarda, yerli piyasalarda sunulan ürünlerin ev sahibi ülkeye ait ihtiyaçlara veya zevklere yönelik olmaması şirketlerin yatırım konusunda birtakım olumsuzluklarla ve risklerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Ülkelerde görülen bu kültürel farklılıklar geçmiş dönemlerde yaşanan tecrübelerle gelecek dönem yatırımlardan olumsuz bir beklentinin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu sebeple şirketler yatırımın yapılacağı ülke halkının tepkisini de göz önünde bulundurarak dönem dönem bazı yatırımlarını azaltmış ve hatta ülkeden çekilmişlerdir. Psikolojik rahatlığın hissedildiği piyasalarda yatırımcılar daha yüksek kâr sağlamaktadır (Lee vd., 2008).

3.1.3.2. Ahlaki Değerler

Ülkelerin sahip oldukları ahlaki ve moral değerlerin yabancı yatırımlara negatif etki etmemesi gerekmektedir. Teoride ahlak değerlerinin yatırımlara etki etmemesi, ekonomik rasyonelliğin temelde olması gerektiği vurgulansa da, uygulamada yatırımcılar kendilerini yabancı hissettikleri bölgelerde yatırım gerçekleştirmek istememektedirler. Bu yatırımcılar için halkın alışkanlıklarının, tepkilerinin ve medeniyet seviyelerinin bilindiği bölgeler yatırımı gerçekleştirmek için daha ideal pozisyonadadır. Diğer bir deyişle, iktisadi, politik ve

psikososyal alanlarda sağlanan güvenli ortam, ülkeye yapılacak yatırımların devamlılığında belirleyici niteliktedir (Ak, 2009, s.88).

3.1.3.3. Dini Etkiler

Dinler, ülkelerin ve toplumların kültürlerinde önemli bir yapı taşıdır. Bu sebeple dini inançlar kişi, toplum ve ülke bağlamında toplumların ekonomik, politik ve sosyolojik yaşamlarına etki etmektedir. Bu etki yabancı sermaye yatırımları üzerinde de görülmektedir. DYY'ler ile din arasındaki bağlantı kültürel yakınlık teoremi bağlamında değerlendirilmektedir. Bu teorem gereği yatırımcılar dini inanç olarak kendilerinden farklı gördükleri ülkelere daha az miktarlarda yatırım yapma eğilimindedirler. Çünkü dini farklılıklar, ev sahibi ülke ile menşe ülke arasında kültürel farklılıkların daha da büyümesine yol açmaktadır (Artan ve Hayaloğlu, 2015).

3.2. LİTERATÜR DEĞERLENDİRMESİ

DYY'ler piyasa ekonomisi çerçevesinde ekonomik büyüme ve kalkınmanın temel bileşenlerinden birisidir. Ülkelerin ekonomik büyümelerinde ve teknolojik gelişmişlik seviyelerindeki artışta DYY'lerin büyük bir katkısı bulunmaktadır (Kok ve Ersoy, 2009). Bu derece önem arz eden DYY akışlarının incelenmesi hususunda en önemli unsur bu yatırım akışlarını teşvik eden veya ülkeye girişini kısıtlayan belirleyicilerin tespit edilmesidir (Tocar, 2018).

Literatürde DYY'lerin belirleyicileri üzerine yapılan çalışmalar içerik bakımından birbirinden farklı faktörleri kapsamaktadır. Her ülkenin yatırım tecrübesinin farklı oluşu, önem verdiği faktörlerin değişkenlik göstermesi ve sahip olabileceği avantajların çeşitli olması nedeniyle ilgili literatürdeki çalışmalar farklı belirleyiciler üzerinden sonuca ulaşmıştır. Belirleyicilerin bu derece yoğun olduğu DYY'ler alanında tüm faktörlerin incelenmesi mümkün değildir. Özellikle belirli ülke grupları veya sınırlı bölgeler üzerine yapılmış çalışmaların kapsadığı faktörlerin bu çalışma özelinde ifade ettiği anlamlılık dikkate alınarak çalışma kapsamında, genel belirleyicilerin haricinde spesifik olarak anlam ifade edebilecek faktörler de ele alınmış ve belirleyiciler bu faktörlerin incelendiği çalışmalar ışığında sentezlenmiştir. Diğer yandan literatürde sıklıkla kullanılan faktörler çalışmanın sonraki kısımlarında tahmini yapılacak modelin kontrol değişkenlerini oluşturacağından bazı faktörlere literatür özetinde daha geniş yer verilmiştir. Yine de yüzeysel faktörlerin yanında, küresel bağlamda yüksek kâr getirisi sağlayan DYY'ler hususunda literatürün değinmediği veya ilgili literatürde daha az yer verilmiş değişkenlerin

de incelenmesinde fayda bulunmaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu kısmında ilgili literatür genelden özele doğrultusunda incelenmiş ve elde edilen çalışmalar faktörler bağlamında gruplanarak özetlenmiştir. Çalışmaya konu olan DYY'lerin belirleyicilerine ait geniş literatür özetine çalışmanın Ekler bölümünde yer verilmiştir (bkz. EK-1).

Literatürde DYY'lerin belirleyicilerine yönelik birçok çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların çoğu DYY girişlerinde belirleyici olarak ekonomik göstergeleri ele alsa da ekonomik göstergelerin yanında sosyolojik faktörler, kültürel faktörler, girişimcilik faktörü, yer faktörü, yasal entegrasyon, insan faktörü, spesifik risk, kurumsal ve politik faktörler, teknoloji ve altyapı gibi farklı belirleyicilerin yer aldığı çalışmalar da mevcuttur. Literatür değerlendirmesi sonucunda DYY girişlerini belirleyen en önemli faktörler pazar büyüklüğü, ticari açıklık, ticaret hacmi, döviz kuru, enflasyon oranı, vergi, iş gücü maliyeti, GSYİH, yolsuzluk, demokratikleşme, altyapı olanakları, coğrafi mesafe, faiz oranı, eğitim seviyesi, dil, aglomerasyon, belirsizlik, doğal kaynak ve hammadde, nüfus, özelleştirmeler, risk, teknolojik gelişmişlik, tarifeler şekilde belirtilmektedir.

- ❖ Pazar büyüklüğü, DYY'lerin belirlenmesinde ve ülkeye DYY akışını teşvik etmede dikkat edilen en önemli parametrelerden biridir. Literatürde yapılan çalışmalardan çoğu (Ang, 2008; Artige ve Nicolini, 2005; Asiedu, 2006; Athukorala ve Waglé, 2013; Bende-Nabende, 2002; Cleeve, 2008; Culem, 1988; Demirhan ve Masca, 2008; Gauselmann vd., 2011; Hayakawa vd., 2013; Janicki ve Wunnama, 2004; Jurcau vd., 2011; Kalyoncu vd., 2015; Abd Karim ve Othman, 2005; Kersan - Skabic, 2013; Khachoo ve Khan, 2012; Lim, 2008; Luiz ve Charalambous, 2009; Lunn, 1980; Mateev, 2009; Morisset, 2000; Plikynas ve Akbar, 2006; Reenu ve Sharma, 2015; Riedl, 2010; Saini ve Singhanian, 2018; Sharma ve Bandara, 2010; Singhanian ve Gupta, 2011; Tang, 2012; Voka ve Dauti, 2015; Yi vd., 2019; Zenasni ve Benhabib, 2013) pazar büyüklüğünün DYY akışları üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyarken; Arbatli (2011), Bevan ve Estrin (2000) ve Wafure ve Nurudeen (2010) pazar büyüklüğünün DYY akışları üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin bulunduğunu gözlemlemiştir. Diğer yandan Asiedu (2002) çalışmasında pazar büyüklüğünün DYY akışları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmadığını belirtmiştir.
- ❖ Ticari açıklık, bir ülkenin küresel dünya ile entegrasyon derecesini ifade eder. Genellikle bir ülkede belirli bir dönemdeki ithalat ve ihracat miktarlarının

toplamının o dönemdeki GSYİH miktarına bölümü ((Dış Ticaret Hacmi) / GSYİH) ile hesaplanır. İhracattaki artış ticari açıklığı artırırken, ithalattaki artış ticari açıklığı azaltmaktadır (Tri vd., 2019, s.295). Literatürde ticari açıklığın DYY akışları üzerinde pozitif etkisin bulunduğu dair birçok çalışma (Addison ve Heshmati, 2003; Ang, 2008; Asiedu, 2002; Awan vd., 2011; Balasubramanyam vd., 1996; Bhatt, 2008; Chantasasawat vd., 2010; Culem, 1988; Demirhan ve Masca, 2008; Galego, 2004; Helpman, 2014; Ismail ve Yussof, 2003; Janicki ve Wunnama, 2004; Kariuki, 2015; Kaur ve Sharma, 2013; Khachoo ve Khan, 2012; Kolstad ve Villanger, 2008; Kravis ve Lipsey, 1982; Liargovas ve Skandalis, 2012; Mina, 2007; Moosa ve Cardak, 2006; Ngendakumana ve Kaseke, 2015; Rohra ve Chawla, 2015; Srinivasan vd., 2011; Suleiman vd., 2015; Tintin, 2013; Wahid vd., 2009; Xaypanya vd., 2015; Yi vd., 2019) mevcuttur. Diğer taraftan Busse ve Hefeker (2007), Hintošová vd. (2018) ve Tri vd. (2019) ticari açıklığın DYY akışları üzerindeki etkisini negatif olarak tespit etmişlerdir. Kolstad ve Villanger (2008) DYY akışlarında ticari açıklığın bir öneminin bulunmadığını belirtmiştir.

- ❖ Ticari açıklık kadar ülkelerin ticaret hacmi de DYY girişler için önemlidir. Fakat ticaret hacimleri her durumda DYY'ler üzerinde pozitif etki etmemektedir. Literatürde pozitif etkinin bulunduğu çalışmalar (Kersan-Škabić, 2013; Kok ve Ersoy, 2009; Noorbakhsh, 2001) ile etkinin önemsiz olduğu çalışmalar (Arbatli, 2011; Khachoo ve Khan, 2012; Mateev, 2009) hemen hemen yakın sayıdadır. Ticaret hacmi etkisinin negatif olduğu bir çalışmaya incelenen literatürde rastlanılmamıştır.
- ❖ Döviz kuru, ülkelerarası ticarete hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla döviz kuru, yatırım yapılacak mal veya hizmetin değerini etkilemede büyük rol oynamaktadır (Yi vd., 2019, s.82). Literatürde Bende-Nabende (2002) ve Saini ve Singhanian (2018), çalışmalarında döviz kurunun DYY akışlarında pozitif bir etkiye sahip olduğunu savunmuşlardır. Arbatli (2011) ve Jurcau vd. (2011) ise döviz kurunun DYY akışlarını belirlemede herhangi bir önemli etkisinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca literatürde yer alan bir çok çalışmada (Asiamah vd., 2019; Chen vd., 2006; El Bejaoui, 2013; Gorbunova, 2012; Kandiero ve Chitiga, 2014; Kaur ve Sharma, 2013; Kyereboah-Coleman ve Agyire-Tettey, 2008; Koutmos ve Martin, 2007; Lily vd., 2014; McKenzie, 2002;

Melku, 2012; Muller ve Verschoor, 2006; Ogunleye, 2009; Osinubi ve Amaghionyeodiwe, 2009; Parsley ve Popper, 2006; Suardi, 2008; Tan ve Chong, 2008; Xing ve Wan, 2006; Di Iorio vd., 2000; Koutmos ve Martin, 2003; Yi vd., 2019) döviz kuru ile DYY girişleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

- ❖ Enflasyon oranı, bir ülkedeki iç ekonomik istikrarın göstergelerinden birisidir. Düşük enflasyon oranlarında iç ekonomik istikrar sağlanmışken, yüksek enflasyon oranlarında hükûmet tarafından bütçenin dengelenemediği ve merkez bankası tarafından uygun para politikasının uygulanamadığı sonuçları ortaya çıkmaktadır (Ajayi, 2008). Dolayısıyla normal şartlarda düşük enflasyon oranının DYY girişlerini teşvik etmesi beklenmektedir. Literatürde enflasyon oranı ile DYY girişleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki gözlemleyen çalışmalar (Ajayi, 2008; Asiamah vd., 2019; Chanegriha vd., 2017; Coşkun, 2001; Demirhan ve Masca, 2008; Glaister ve Atanasova, 1998; Gorbunova, 2012; Kaur ve Sharma, 2013; Kok ve Ersoy, 2009; Plikynas, 2006; Reinhart ve Rogoff, 2002; Saini ve Singhania, 2017; Wint ve Williams, 2002; Yi vd., 2019) yoğunluktadır. Bununla birlikte, farklı dinamiklere sahip coğrafyalar üzerinde DYY akışlarını inceleyen çalışmalarda, Kersan - Skabic (2013) ve Singhania ve Gupta (2011), enflasyon oranı ile DYY girişleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin varlığı da tespit edilmiştir. Ayrıca Arbatli (2011) ve Riedl (2010) ise enflasyon oranının DYY girişleri üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi olmadığını savunmuşlardır.
- ❖ Vergi, devletler tarafından ekonomik birimlerden dolayı ve dolaysız şekilde alınan zorunlu ve karşılıksız bir para kaynağıdır (Tocar, 2018). Dolayısıyla yatırım yapacak ekonomik birimler, yatırım yapacakları ülkedeki vergi oranlarını bir belirleyici olarak kabul edebilmektedirler. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde vergilerin DYY girişleri ile pozitif ve anlamlı bir ilişki gösterdiği çalışmaya rastlanılmazken; vergiler ile DYY girişleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki gözlemleyen çalışmalar (Arbatli, 2011; Beck ve Chaves, 2011; Chanegriha vd., 2017; Demirhan ve Masca, 2008; Desai vd., 2001; Hayakawa vd., 2013; Hintošová vd., 2018; Plikynas, 2006; Tang, 2011; Yi vd., 2019) literatürde mevcuttur. Ayrıca bazı çalışmalarda (Devereux ve Freeman, 1995; Gorter and Parikh, 2003; Riedl, 2010) vergilerin DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı da savunulmuştur.

- ❖ İş gücü maliyeti, DYY girişlerinde dikkat edilen diğer önemli faktörlerden birisidir. Düşük ücretlerin olduğu ülkelerde üretim maliyetlerinin azalması bu bölgelere yatırım yapacak şirketleri teşvik edici niteliktedir (Tocar, 2018, s.169). Literatürde; ortalama ücret, iş gücü maliyetindeki toplam değişimin yüzdelik ifadesi, ücretlerin doğal logaritması ve reel birim iş gücü maliyetleri iş gücü maliyeti değişkeni olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Bu değişkenleri dikkate alan çalışmaların büyük bir kısmı (Bevan ve Estrin, 2000; Galego, 2004; Gorbunova, 2012; Janicki, 2004; Plikynas, 2006; Riedl, 2010; Tri vd., 2019) iş gücü maliyeti ile DYY girişleri arasında negatif ve anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Diğer yandan sektörel bazda ya da iş gücü maliyetinin yüksek olduğu bölgelere yapılan yatırımları konu alan bazı çalışmalarda (Cuyvers vd., 2011; Hoang ve Goujon, 2014; Khachoo ve Khan, 2012; Noorbakhsh vd., 2001) DYY girişleri ile iş gücü maliyetleri arasında pozitif ve anlamlı bir ilişkinin söz konusu olduğu da gözlenmiştir. Her iki durumun aksine, Gauselmann vd. (2011) çalışmalarında iş gücü maliyetlerinin DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varmıştır.
- ❖ GSYİH, DYY'lerin ülkeye girişinde en çok etki gösteren parametrelerden birisidir. Öyle ki ticari açıklık gibi bazı faktörler GSYİH üzerinden hesaplanmakta ve yatırım kararlarına yön vermektedir. Tek başına yüksek GSYİH miktarları ülke için gelişmişlik göstergesi olabileceğinden DYY akımları için de önem arz etmektedir. GSYİH ile DYY girişleri arasında pozitif ilişki saptayan çalışmalar (Ali vd., 2022; Arbatli, 2011; Asiamah vd., 2019; Kaur ve Sharma, 2013; Riedl, 2010; Saini ve Singhania, 2018; Singhania ve Gupta, 2011; Thangavelu ve Norjoko, 2014; Tri vd., 2019) literatürde çoğunluktadır. Buna rağmen Pearson vd., (2012) DYY girişleri ile GSYİH arasında negatif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. İncelenen literatürde GSYİH'in DYY girişleri üzerinde anlamsız bir etkiye sahip olduğu herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır.
- ❖ Yolsuzluk, yatırımcıların yatırım maliyetlerinin artmasına neden olan durumlardan biridir. Özellikle yolsuzluğun organize şekilde uygulandığı ülkelerde DYY'ler bu durumdan olumsuz bir şekilde etkilenmektedir. Literatürde yolsuzluk ile DYY girişleri arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğunu ortaya koyan çalışmaların (Barassi ve Zhou, 2012; Du vd., 2012; Jimenez vd., 2011) yanında

bazı ülkelerde yolsuzluğun DYY girişleri üzerinde pozitif etki ettiğini savunan çalışmalar (Kersan-Škabić, 2013; Mateev, 2009) da mevcuttur.

- ❖ Demokratikleşme, yatırımcıların yatırımlara ev sahipliği yapacak ülkelere bekledikleri önemli parametrelerden biridir. Demokratik olmayan ülkelere yaşanacak iktisadi, sosyal ve politik problemler yatırımların devamlılığı açısından yatırımcılar nezdinde bir engel olarak dikkate alınmaktadır. Literatürde demokratikleşmenin DYY akışları üzerinde pozitif etki gösterdiğini belirten çalışmalar (Bhardwaj vd., 2007; Du vd., 2012) ile negatif etki gösterdiğini belirten çalışmalar (Jimenez vd. 2011) mevcuttur. Ayrıca demokratikleşmenin DYY akışları üzerindeki etkisinin önemsiz olduğunu savunan çalışmalar da (Holmes vd., 2013; Kersan-Škabić, 2013; Siegel vd., 2013) söz konusudur.
- ❖ Altyapı olanakları, yatırımların devamlılığı için gereken ulaşım, iletişim ve enerji kaynaklarının mevcudiyetini karşılamakta ve altyapı olanaklarının gelişmiş olduğu ülkelere DYY girişlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda literatürde altyapı olanakları ile DYY girişleri arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu savunan çalışmalar (Kok ve Ersoy, 2009; Asiedu, 2002; Demirhan ve Masca, 2008; Du vd., 2012; Gorbunova vd., 2012; Khachoo ve Khan, 2012; Reenu ve Sharma, 2015; Tri vd., 2019) çoğunluktadır. İncelenen literatürde altyapı olanakları ile DYY girişleri arasında negatif bir ilişkinin varlığını işaret eden çalışmaya rastlanılmazken, Mateev (2009), altyapı olanaklarının DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığına dair bulguya ulaşmıştır.
- ❖ DYY'lerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi ve güvenliğinin sağlanması için gereken önemli faktörlerden biri de yatırım yapacak ülke ile yatırımı alacak ülke arasındaki coğrafi mesafedir. Coğrafi olarak yatırımcı ülkeye uzak ülkelere yatırım yapan yatırımcılar yatırımları hususunda çoğu zaman olumsuzluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu doğrultuda incelenen literatürde, coğrafi mesafenin DYY girişleri üzerinde pozitif etki gösterdiği çalışmalara rastlanmazken negatif etkinin söz konusu olduğu çalışmalar (Bevan ve Estrin, 2000; Drogendijk ve Martin, 2015; Hayakawa vd., 2013; Mateev, 2009; Siegel vd., 2013; Tan ve Chong, 2008) mevcuttur. İlaveten, Riedl (2010) ile Crespo ve Fontoura (2007) coğrafi mesafenin DYY akışları üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.
- ❖ Faiz oranı, yatırım kararlarını doğrudan etkileyen önemli bir faktördür.

Sermayelerini ülke dışında değerlendirmek isteyen yatırımcıların kârlılık seviyeleri, yatırım alacak ülkenin faiz oranları ile doğrudan ilişkilidir. Bu sebeple yatırımcılar yatırım kararı verirken faiz oranı düşük ülkelere yönelmektedir. Çünkü faiz oranları yüksek ülkelerde kâr etmek için DYY'ler yerine portföy yatırımlar tercih edilebilmektedir. Bu durum desteklenir nitelikte, faiz oranları ile DYY girişleri arasındaki ilişkinin negatif olduğunu ileri süren, bir çok çalışma (Asiamah vd., 2019; Cuyvers vd., 2011; Hoang ve Goujon, 2014; Tri vd., 2019; Zebua ve Nasrudin, 2016) literatürde yer almaktadır. Ayrıca Saini ve Singhanian (2018) ile Singhanian ve Gupta (2011), ilişkinin pozitif olduğu bulgusunu farklı örneklemeler üzerinde tespit etmişlerdir.

- ❖ Eğitim seviyesi DYY'leri çeken ve devamlılığını sağlayan önemli faktörlerden biridir. Eğitim seviyesinin yüksek olduğu ülkelere yönelik DYY akışları daha fazladır. Mateev (2009), eğitim seviyesinin DYY'ler üzerindeki etkisinin önemsiz olduğu bulgusuna ulaşırken, eğitim seviyesinin DYY girişleri üzerinde pozitif etkisinin bulunduğunu savunan çalışmalar da (Arbatli, 2011; Chanegriha vd., 2017; Du vd., 2012; Hintošová vd., 2018; Noorbakhsh vd., 2001) literatürde yer almaktadır.
- ❖ Kültürel faktörlerin ülkeler bağlamında ayrıştığı en önemli kollarından biri dildir. Dilin aynı veya benzer olduğu ülkeler dış ticarete daha dinamik ilişkilere sahiptirler. Bu sebeple dilin aynı veya benzer olduğu bölgeler arasında daha yüksek DYY girişi sağlanmaktadır. Vidal-Suárez ve López-Duarte (2013), dilin DYY girişleri üzerinde negatif bir etki gösterdiğini, Mateev (2009), dilin DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını savunurken; dil etkisinin pozitif olduğunu savunan çalışmalar da (Sharma ve Bandara, 2010; Siegel vd., 2013; Tang, 2012) literatürde mevcuttur.
- ❖ Aglomerasyon; tarım alanları, sanayi sahaları ve şehirleri kapsayan iktisadi faaliyetlerin coğrafi bakımdan yakın bölgelerde gerçekleşmesini ifade etmektedir. Coğrafi mesafeden farklı olarak aglomerasyonda özellikle iş gücü havuzunun oluşması verimliliği artıran temel faktör olarak benimsenmektedir (Du vd., 2008). Literatürde aglomerasyon kavramına coğrafi mesafe ile benzerliği sebebiyle yeterli önem verilmemektedir. Fakat aglomerasyonun DYY girişleri üzerinde pozitif etki gösterdiğini belirten az sayıda çalışmaya da (Riedl, 2010; Du vd.,

2012) literatürde rastlamak mümkündür.

- ❖ Belirsizlik, ülkelerde uygulanan ekonomi politikalarında ortaya çıkan boşluk durumudur. Ülkeler belirli dönemlerde yaşadıkları iktisadi problemler ile nasıl başa çıkmaları gerektiği hususunda karar verirken mevcut politikaların aksaması piyasada belirsizliklere yol açmaktadır. Bu durum yatırımcıların da karar mekanizmalarına etki etmektedir (Sum, 2013). Spesifik ülke veya ülke grupları ya da spesifik sektörler haricinde belirsizliğin DYY girişleri üzerindeki etkisinin teorik olarak negatif olması beklenmektedir. Literatürde, DYY girişleri ile belirsizlik arasında pozitif ilişki saptayan çalışmaların (Fang vd., 2017; Türkmen ve Yarbaşı, 2023) yanı sıra belirsizlikle DYY girişleri arasındaki ilişkinin negatif olduğunu savunan çalışmalar (Sum, 2013; Ko ve Lee, 2015; Arouri ve Roubaud, 2016; Busse ve Hefeker, 2007; Tang, 2012) yer almaktadır.
- ❖ Doğal kaynak ve hammadde, DYY girişleri konusunda şirketlerin yatırım avantajlarını artıran önemli unsurlardandır. Fakat bu husus her ülke için geçerli değildir. Zengin hammadde ve doğal kaynaklara sahip ülkeler yatırım konusunda daha yüksek avantaja sahipken, hammadde ve doğal kaynak yönünden yetersiz ülkelerde yatırımlar bazı dönemlerde bu yetersizlikten etkilenmemektedir. Literatürde doğal kaynakların değişken olarak dikkate alındığı çalışmalardan Asiedu (2006) ve Morisset (2002)'in çalışmaları, doğal kaynakların DYY üzerinde pozitif bir etki gösterdiğini ortaya koymuştur. Diğer taraftan Gauselmann vd. (2011) ve Arbatli (2011), doğal kaynakların DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını savunmuşlardır.
- ❖ Nüfus bir ülke için potansiyel iş gücü anlamına gelmekte ve dolayısıyla yüksek nüfusa sahip ülkelerde iş gücü arzının bol ve ücretlerin düşük olması beklenilmektedir. Bu nedenle yatırımcılar, emek maliyetini azaltabilmek için yüksek nüfusa sahip ülkeleri tercih edebilmektedirler. Fakat bazı ülkeler sahip oldukları ileri avantajlar nedeniyle nüfus miktarları az olsa da yüksek yatırım miktarları sağlamayı başarmışlardır. Literatürde nüfusun DYY girişleri üzerindeki etkisinin pozitif olduğunu ortaya koyan çalışmaların (Altomonte, 2000; Jimenez vd., 2011; Mateev, 2009) yanında, nüfusun DYY akışları üzerindeki etkisinin önemsiz olduğunu vurgulayan çalışmalar (Tang, 2012) da mevcuttur.
- ❖ DYY kararı veren yatırımcıları cezbeden faktörlerden biri olan özelleştirmeler,

özellikle 1980 sonrası iktisat teorisinde incelenir olduğu için etkileri çoğunlukla yeterince irdelenmemiştir. Yine de Kersan-Škabić (2013), özelleştirmelerin DYY üzerinde pozitif etki gösterdiğini, Mateev (2009) ve Riedl (2010) ise özelleştirmelerin DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etki göstermediğini savunmuşlardır.

- ❖ Risk; politik, iktisadi ve sosyolojik bir kavram olduğundan uluslararası pazarda birçok alanı etkilemektedir. Dolayısıyla yatırımcılar yatırım kararı verirken ülkelerde yer alabilecek risk faktörlerine dikkat etmek zorundadırlar. Bu hususu dikkate alan çalışmalardan Mateev (2009) risk faktörünün DYY girişleri ile pozitif bir ilişki gösterdiğini tespit ederken; Arbatli (2011), Bevan ve Estrin (2000) ile Riedl (2010) risk faktörü ile DYY girişleri arasında negatif bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur.
- ❖ Teknolojik gelişmişlik çağdaş ekonomik faaliyetlerin yanında yatırımların ülkeye girişi hususunda da önem arz etmektedir. Yatırımcılar yatırımlarını teknolojik gelişmişliğin belirli seviyelere ulaştığı ülkelere kaydırmaktadır. Bu bağlamda ileri teknoloji daha fazla yatırım girişi anlamına da gelmektedir. Crespo ve Fontoura (2007), Gauselmann vd. (2011) ile Kok ve Ersoy (2009) ileri teknolojinin DYY girişlerinde pozitif etki gösterdiğini; diğer taraftan Sharma ve Bandara (2010) ise negatif etki gösterdiğini tespit etmişlerdir.
- ❖ Tarifelerin DYY girişleri üzerindeki etkisinin hangi yönde olduğu tartışma konusudur. Yatırımlar hususunda uygulanan tarifeler bölgelere ve sektörler göre DYY girişleri üzerinde farklı etkiler göstermektedir. Bu bağlamda ilgili literatürde Sharma ve Bandara (2010), tarifeler ile DYY girişleri arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu; Hayakawa vd., (2013) ve Arbatli (2011) bu ilişkinin negatif olduğunu ve Riedl (2010) tarifelerin DYY girişleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığını savunmuşlardır.

Literatürde DYY girişlerinin belirleyicileri bağlamında yapılan çalışmaların çoğu yüzeysel veya belirli coğrafyaları içerecek şekilde yapılmıştır. Özellikle sektörel DYY girişlerinin belirleyicileri hususunda yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Sektörel DYY girişleri konusunda yapılan çalışmalar analiz yöntemleri çerçevesinde sınıflandırıldığında, zaman serisi analizi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmalarda ele alınan yatırım sektörünün belirli bir ülkedeki belirleyicileri üzerinde durulurken; panel veri analizi

yöntemi ile yapılan çalışmalarda ele alınan yatırım sektörünün farklı ülke gruplarındaki belirleyicileri üzerinde durulmuştur.

Zaman serisi yöntemi ile yapılan sektörel DYY girişlerinin belirleyicileri konusuna yoğunlaşan çalışmalarda; Rahman (2023), Bangladeş tekstil sektöründe iş gücü verimliliği ve iş gücü maliyetinin etkisini; Ali vd. (2022), Pakistan telekomünikasyon sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Amire (2022), Nijerya sanayi sektörü büyümesine etki eden faktörleri; Aalipour vd. (2022), İran sağlık sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Ogbanje ve Salami (2022), Nijerya tarım sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Iddrisu vd. (2015), Gana sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Grenier ve Tavakoli (2006), Kanada imalat sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Lee vd. (2016), Koreli firmalardan Çin'in hizmet sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Keorite ve Moubarak (2016), Çin'den Tayland sanayi sektörüne yapılan DYY girişlerinin istihdam düzeyindeki etkisini; Danmola vd. (2017), Nijerya imalat sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Mkonyi (2022), kurumlar vergisinin Tanzanya madencilik sektörüne yönelik DYY girişlerine etkisini ve Medhi (2017), Hindistan tarım sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini ele almışlardır.

Panel veri analizi yöntemi ile yapılan sektörel DYY girişlerinin belirleyicileri konusuna yoğunlaşan çalışmalarda; Ranjan ve Agrawal (2011), BRICS ülkelerinde toplam DYY girişlerinin belirleyicilerini; Zeytoonnejad Mousavian vd. (2021), gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Falk ve Hake (2008), 7 AB ülkesinin sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Hadi vd. (2018), 6 ASEAN ülkesinin maden, imalat, montaj, altyapı ve hizmet sektörlerine yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Sinha ve Sengupta (2018), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Pazienza (2014), 30 OECD ülkesinin ulaşım sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Bekhet ve Mugableh (2016), Malezya'nın tarım, sanayi ve hizmet sektörlerine yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini ele almışlardır. Diğer yandan geçiş ekonomileri bağlamında Gow ve Swinnen (2000), tarım sektörüne; Riedl (2008), imalat ve hizmet sektörüne; Bevan ve Estrin (2000), toplam DYY girişlerinin belirleyicilerine ve Shepotylo (2012) mekansal tamamlayıcılığın DYY üzerindeki etkisine yönelik panel veri analizi yöntemiyle çalışmalar yapmışlardır.

Literatürde Türkiye üzerine yapılan çalışmalar da mevcuttur. Akcoraoglu ve Acikgoz (2011), istihdam, uluslararası ticaret ve DYY girişleri ilişkisini; Temiz ve Gökmen (2011), ihracatın DYY girişleri üzerindeki etkisini; Algan ve Bal (2021), yoksulluğun DYY girişleri üzerindeki etkisini; Türkmen ve Yarbaşı (2023), belirsizliğin sektörel DYY girişleri üzerindeki etkisini; Akbulut ve Yereli (2017), dolaylı vergilerin DYY girişleri üzerindeki etkisini zaman serisi yöntemiyle araştırmışlardır. Diğer yandan Qabaja ve Tenekeci (2022), inşaat sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Esiyok (2011), DYY girişlerinin belirleyicilerini; Sirin (2017), Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir ülke gurubunda enerji sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini; Ebghaei ve Akkoyunlu Wigley (2018), ihracatın imalat sektörüne yönelik DYY girişlerindeki etkisini ve Filiz (2014) toplam faktör verimliliğinin DYY girişleri üzerindeki etkisini panel veri analizi yöntemi ile araştırmışlardır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. METODOLOJİ

Bu çalışma, BRICS⁺T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerinin belirleyicilerini araştırmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, çalışmanın bu bölümünde öncelikle analiz yöntemi olarak seçilen panel veri analizi tanıtılarak devamında tahmini yapılacak modele, veri setine, hipotezlere ve bulgulara yer verilecektir.

4.1. PANEL VERİ ANALİZİ

İktisadi ilişkilerdeki zaman serileri ve yatay kesit verilerinin birleştirilmesiyle elde edilen zaman boyutundaki yatay kesit verilerinin, spesifik panel veri modelleri ile tahmin edilmesi “panel veri analizi” olarak tanımlanmaktadır. Genel anlamda panel veri modelleri şu şekildedir:

$$Y_{it} = \partial_{it} + \alpha_{kit}\theta_{kit}u_{it} \quad i = 1, \dots, N \text{ ve } t = 1, \dots, T \quad 4.1$$

Bu modelde, Y , bağımlı değişkeni; θ_k , bağımsız değişkenleri; ∂ , model sabitini; α , eğim katsayılarını ve u , hata terimlerini karşılamaktadır. Modeldeki i , birimleri; t ise periyotları (zaman) karşılamaktadır. Modele dahil edilen tüm göstergeler ile hata teriminin birim ve zaman indisine sahip olmaları modelin panel veri seti özelliği taşıdığını göstermektedir. Eşitlikte model sabiti ve eğim katsayıları zamanlara ve birimlere göre farklı değerler almaktadırlar (Tatoğlu, 2013, s.4).

Panel veri analizi, yatay kesit veya zaman serisi analizlerine göre daha fazla avantaj sağlamaktadır. Örneğin, gözlem ve birimler arası sabit olmayan etkiler olabileceğinden panel veri analizi bu etkileri inceleyerek bireysel heterojenliği ön planda tutar. Yine panel veri analizinde her gözlem için ele alınan zaman diliminin farklı periyotlarından veriler kullanılarak zaman serisi veya yatay kesitten daha çok veri kullanılmış olur. Diğer yandan, gecikmiş bağımlılık ve geri bildirim döngüsü gibi dinamik etkilerin modellemede kullanılması, yatay kesit veya zaman serisi analizlerinin imkân tanımadığı karmaşık ilişkilerin incelenmesine olanak tanımaktadır. Panel veri analizi, model tahmin yöntemlerinin ve teori sonuçlarının geliştirilmesi hususunda bir ortam hazırlamaktadır. Araştırmacılar, yatay kesit veya zaman serisi analizlerinin tek başına yeterli olmadığı durumlarda bu iki yöntemi de bünyesinde barındıran panel veri analizini tercih edebilmektedirler (Baltagi, 2008).

4.1.1. Panel Veri Analizinde Kullanılan Modeller

4.1.1.1. Klasik Model

Klasik modelde, tüm gözlemler homojen kabul edilmektedir. Diğer bir ifadeyle model sabiti ve eğim katsayıları, hem zamana hem de birimlere göre sabittir. Bu sebeple genel olarak panel veri modeli Denklem 4.2'deki gibidir (Tatoğlu, 2013, s. 40):

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad 4.2$$

4.1.1.2. Sabit Etkiler Modeli (*Fixed Effects Model*)

Sabit katsayılar modelinin, klasik modelden farkı bu modelde model sabit katsayısı birimler arası değişkenlik gösterirken, eğim parametreleri sabit kalmaktadır. Diğer bir ifadeyle verilerdeki değişimlerden model sabiti etkilenirken eğim parametreleri etkilenmemektedir. Sabit katsayılar modeli Denklem 4.3'teki gibidir (Güriş, 2018, s.15):

$$Y_{it} = \beta_{0i} + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + u_{it} \quad 4.3$$

4.1.1.3. Rassal Etkiler Modeli (*Random Effects Model*)

Bu modelde birim etki, yatay kesit birimlerine tesadüfi bir şekilde dağılmaktadır. Yani ele alınan verilerde birimler tesadüfi olarak seçilmektedir. Rassal etkiler modeli, yatay kesit birimlerinin tesadüfi ana kütlelerden elde edildiği durumlarda tercih edilmektedir. Rassal etkiler Modeli Denklem 4.4'te gösterilmiştir:

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{1it} + \beta_2 X_{2it} + \dots + \beta_k X_{kit} + v_{it} \quad 4.4$$

$$v_{it} = u_{it} + \mu_i$$

$$Y_{it} = \beta_0 + \sum_{k=1}^K \beta_k X_{kit} + (u_{it} + \mu_i)$$

$$\sigma_v^2 = \sigma_u^2 + \sigma_\mu^2 \quad (Y_{it}'nin X_{it}'ye koşullu varyansı)$$

Bu modelde birim etkinin sabit olmaması, model sabitinin parametrelerde değil tesadüfi olması nedeniyle hata payında bulunmasını sağlamaktadır. Denklem (4.4)'te yer alan u_{it} , artık hataları; μ_i ise birim hatayı temsil etmektedir. Denklemdeki σ_u^2 ve σ_μ^2 ; σ_v^2 koşullu varyansının bileşenleridir. (Tatoğlu, 2013, s.104).

4.1.2. Panel Veri Modelleri Tahmincisini Seçmek İçin Uygulanan Testler

Panel veri modelleri arasında bulunan farklılıklar, uygun veri modelinin seçilmesi ve incelenecek veri grubunun seçilecek modele uygun olma durumuna karar verilebilmesi için birtakım testlerin uygulanmasını gerektirmektedir. Klasik modelde veri grubunun model uyumluluğunu test etmek için F Testi, Olabilirlik Testi, Breusch-Pagan ve Düzeltilmiş Lagrange Çarpanı Testi, Score Testi gibi testler uygulanmaktadır. Diğer yandan klasik ve sabit etki modelinde F Testi; klasik ve tesadüfi etki modelinde ise Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı Testi tercih edilmektedir. Bu testler sonucunda klasik modelin reddedilmesi halinde sabit veya tesadüfi etki modelinin kullanılmasını sağlayan Hausman Testi ile devam edilmektedir (Karaca ve Alsu, 2017, s.155-156).

4.1.2.1. F Testi

F Testi, klasik modelin tutarlılığına karar vermek için kullanılmaktadır. Test içeriğinde kısıtlı ve kısıtsız olmak üzere iki model bulunmaktadır. Kısıtlı modelde birim farklılıkları önemli değilken; kısıtsız modelde değişken verileri birimler boyunca değer almaktadır. Kısıtlı model klasik modelin karşılığıdır. Model Denklem 4.5'teki şekilde tanımlanmaktadır (Tatoğlu, 2013, s. 164):

$H_0 : \beta_i = \beta$ Birim etki yoktur. Klasik model uygundur.

$H_1 : \beta_i \neq \beta$ Birim etki vardır. Klasik model uygun değildir.

$$F = \frac{(RRSS - URSS)/(N - 1)}{URSS/(NT - N - K)} F_{\alpha; N-1; NT-N-K} \quad 4.5$$

RRSS: Toplam Kısıtlı Kalıntı Kareler

URSS: Toplam Kısıtsız Kareler

N : Grup Sayısı

T : Zaman

K : Açıklayıcı Değişken Miktarı

F Testi neticesinde, H_0 hipotezi reddedilemediğinde birim etkinin bulunmadığını ileri süren $\beta_i = \beta$ hipotezi kabul edilmekte ve klasik modelin uygun olduğuna karar verilmektedir. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda ise $\beta_i \neq \beta$ hipotezi kabul edilerek klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir (Tatoğlu, 2013, s.166).

4.1.2.2. Olabilirlik Oranı (LR) Testi

LR Testi, F Testinde olduğu gibi klasik modelin uygunluğunu incelemektedir. Olabilirlik oranı testinde de kısıtlı-kısıtsız olmak üzere iki model bulunmaktadır. Model Denklem 4.6'da gösterilmiştir:

$H_0 = \sigma_\mu^2 = 0$ Birim etki yoktur. Klasik model uygundur.

$H_1 = \sigma_\mu^2 \neq 0$ Birim etki vardır. Klasik model uygun değildir.

$$LR = -2[l(\text{kısıtlı}) - l(\text{kısıtsız})] \quad 4.6$$

$l(\text{kısıtlı})$: Klasik modelde logaritmik olabilirlik oranı

$l(\text{kısıtsız})$: Klasik olmayan modelde logaritmik olabilirlik oranı

LR Testi neticesinde H_0 hipotezi reddedilemediğinde birim etkinin bulunmadığını ileri süren $\sigma_\mu^2 = 0$ hipotezi kabul edilmekte ve klasik modelin uygun olduğuna karar verilmektedir. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda ise $\sigma_\mu^2 \neq 0$ hipotezi kabul edilerek klasik modelin uygun olmadığına karar verilmektedir (Tatoğlu, 2013, s.168).

4.1.2.3. Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi

LM Testi, klasik modelin tesadüfî etki modeli karşısında sınanmasını sağlamak için kullanılmaktadır. Teste ait hipotezler ve model Denklem 4.7'de gösterilmiştir:

LM Testi hipotezleri:

$H_0 = \sigma_\mu^2 = 0$ Birim etki yoktur. Klasik model uygundur.

$H_1 = \sigma_\mu^2 \neq 0$ Birim etki vardır. Rassal etki modeli uygundur.

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \left[\frac{\sum_{i=1}^n \left[\sum_{t=1}^T e_{it} \right]}{\sum_{i=1}^n \sum_{t=1}^T e_{it}^2} - 1 \right]^2 \quad 4.7$$

Denklem 4.7'de e_{it} klasik modelin tahmin edilmesiyle sağlanan kalıntıları tanımlamaktadır. LM Testi neticesinde H_0 hipotezi reddedilemediğinde birim etkinin bulunmadığını ileri süren $\sigma_\mu^2 = 0$ hipotezi kabul edilmekte ve klasik modelin uygun olduğuna karar verilmektedir. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda ise birim etkinin bulunduğunu ileri süren $\sigma_\mu^2 \neq 0$ hipotezi kabul edilerek rassal etki modelinin uygun olduğuna karar verilmektedir (Tatoğlu, 2013, s.168).

4.1.2.4. Score Testi

Score Testi, rassal etki modeli ile klasik model arasında seçim yapmak için uygulanan testlerden biridir. Testin hipotezleri şu şekildedir:

$H_0 = \sigma_\mu^2 = 0$ Birim etki yoktur. Klasik model uygundur.

$H_1 = \sigma_\mu^2 \neq 0$ Birim etki vardır. Rassal etki modeli uygundur.

Score Testi neticesinde H_0 hipotezi reddedilemediğinde birim etkinin bulunmadığını ileri süren $\sigma_\mu^2 = 0$ hipotezi kabul edilmekte ve klasik modelin uygun olduğuna karar verilmektedir. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda ise birim etkinin bulunduğunu ileri süren $\sigma_\mu^2 \neq 0$ hipotezi kabul edilerek rassal etki modelinin uygun olduğuna karar verilmektedir (Tatoğlu, 2013, s.176).

4.1.2.5 Hausman Testi

Bu teste kadar uygulanan testlerin sonucunda zaman, birim veya her iki faktörün de etkisinin bulunduğu durumlarda, söz konusu etkilerin sabit ya da tesadüfi olup olmadığına karar vermek için Hausman testi uygulanmaktadır. Sabit veya rassal etki tahminlerinin farkını temel alan Hausman testi, bağımsız değişkenler ve birim etkiler arasındaki korelasyonun varlığına önem vermektedir. Testin temel hipotezi, birim etkinin bulunduğu modelin, bağımsız değişkenler ile korelasyon içermediğini ileri sürmektedir (Güriş, 2018 s.73). Bu faktörler arasında korelasyonun bulunmaması ise, sabit etkinin bilgi kaybına yol açtığı düşüncesiyle rassal etki modelinin uygun görülmesini sağlamaktadır. Model, Denklem 4.8’de gösterilmiştir (Tatoğlu, 2013, s.179):

$H_0 = E(X_{it}u_{it}) = 0$ Hata terimleri ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon vardır. Rassal etki modeli uygundur.

$H_0 = E(X_{it}u_{it}) \neq 0$ Hata terimleri ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon yoktur. Sabit etki modeli uygundur.

$$H = (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE})' [Avar(\hat{\beta}_{SE}) - Avar(\hat{\beta}_{TE})]^{-1} (\hat{\beta}_{SE} - \hat{\beta}_{TE}) \quad 4.8$$

TE : Rassal etki modelinde tahminci

SE : Sabit etki modelinde tahminci

$Avar(\hat{\beta}_{SE})$: Sabit etki modelinde asimptotik varyans kovaryans matrisi.

$Avar(\hat{\beta}_{TE})$: Rassal etki modelinde asimptotik varyans kovaryans matrisi

Hausman Testi neticesinde H_0 hipotezi reddedilemediğinde hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon bulunduğunu ileri süren $E(X_{it}u_{it}) = 0$ hipotezi kabul edilmekte ve rassal etki modelinin uygun olduğuna karar verilmektedir. H_0 hipotezinin reddedildiği durumda ise hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasında korelasyon bulunmadığını ileri süren $E(X_{it}u_{it}) \neq 0$ hipotezi kabul edilerek sabit etki modelinin uygun olduğuna karar verilmektedir (Tatoğlu, 2013, s.180-181).

4.1.3. Panel Veri Modellerinde Temel Varsayım Testleri

Panel veri analizinde uygun modelin belirlenmesinin ardından temel varsayımlar olarak kabul edilen değişen varyans (heteroskedasite), ardışık korelasyon (otokorelasyon) ve yatay kesit bağımlılığı (birimler arası korelasyon) faktörlerinin varlığının sınanması gerekmektedir. Çünkü modelde bu faktörlerin bulunması sapmalı standart hatalara neden olarak model etkinliğini büyük ölçüde etkilemektedir (Tatoğlu, 2013).

4.1.3.1. Değişen Varyans (Heteroskedasite)

Ekonometri analizlerinde değişen varyans sorunu genellikle yatay kesit verileri üzerin çalışılan durumlarda görülmektedir. Modelde değişen varyansın bulunması regresyon katsayılarının bazı tutarlı tahminler aracılığıyla sonuçlanmasını sağlamaktadır fakat bu tahmin sonuçları etkili olmamaktadır. Diğer yandan model tahminine ait standart hatalar ön yargılı tahminler oluşturacağından, değişen varyansın olabilirliği için dirençli standart hataların hesaplanmasını gerektirmektedir (Baltagi, 2008).

Sabit etki modelinde değişen varyansın bulunup bulunmadığını sınamak için Değiştirilmiş Wald Testi uygulanmaktadır. Diğer yandan rassal etki modelinde ise değişen varyansın tespit edilebilmesi için Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi ile Levene, Brown ve Forsythe'nin Testi uygulanmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.208).

4.1.3.2. Ardışık Korelasyon (Otokorelasyon)

Ardışık korelasyon, regresyona dahil edilen gecikmiş bağımlılığa sahip değişkenin mevcudiyetinden ve bireysel heterojenlikten dolayı ortaya çıkmaktadır. Otokorelasyonun önemsenmemesi, regresyona ait katsayıların ve standart hataların verimsiz bir şekilde tahmin edilmesine yol açmaktadır. Ardışık korelasyon sabit ve tesadüfi etki modellerinde Yerel En İyi Değişmez Testi (Baltagi Wu) ve Durbin-Watson Testi (Bhargava, Franzini ve Narendranathan) ile tahmin edilmektedir. Otokorelasyonun ortadan kalkması modelin tutarlı ve verimli şekilde yorumlanmasını sağlamaktadır (Tatoğlu, 2013, s.210).

4.1.3.3. Yatay Kesit Bağımlılığı (Birimler Arası Korelasyon)

Kurulan panel veri modellerindeki serilerde görülen şokların bütün yatay kesit birimlerini aynı seviyede etkileyip etkilemediği yatay kesit bağımlılığı ile sınanmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının olabilirliği hususunda sabit ve rassal etkiler modelinin her ikisinde de Frees Testi, Pesaran Testi ve Friedman Testi uygulanmaktadır. Sabit etki modelinde bunlara ek olarak Breusch-Pagan Lagrange Çarpanı (LM) Testi de uygulanmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.214).

4.1.3.4. Rassal Etki Modelinde Değişen Varyans (Heteroskedasite) Testi

Rassal etkiler modelinde değişen varyansın varlığının sınanması için Levene, Brown ve Forsythe'nin Testi kullanılmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.222). Teste ait model Denklem 4.9'da gösterilmiştir:

$$Z = (N - k) \cdot \left[\left(\sum (\theta_{ij} - \theta_j)^2 \right) / \sum \left(\sum (\theta_{ij} - \theta_j)^2 \right) / (N - k) \right]^{0.5} \quad 4.9$$

N : Toplam örneklem büyüklüğü

k : Birim sayısı

θ_{ij} : j. birimden i. gözlem

θ_j : j. birimin ortalaması

Bu test için geçerli hipotezler şu şekildedir:

H_0 : Bütün birimlerin varyansları eşittir

H_1 : En az bir birimin varyansı ötekilerden farklıdır

4.1.3.5. Rassal Etki Modelinde Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi

Kalıntıların bağımsız dağılım sergilediği varsayımının esneklik gösterdiği durumlarda uygulanan ve Arellano (1987), Froot (1989) ve Rogers (1993) tarafından geliştirilen bu tahminci, incelenecek modelde değişen varyans ve otokorelasyonun aynı anda bulunduğu dönemlerde dirençli standart hataları tahmin etmek için kullanılmaktadır. Model, Denklem 4.10'da gösterilmiştir (Tatoğlu, 2013, s.246):

$$\text{Var}(\hat{\beta}) = \frac{N - 1}{N - k} \frac{M}{M - 1} (X'X)^2 \left(\sum_{i=1}^N X_i' \hat{u}_i \hat{u}_i' X_i \right) (X'X)^{-1} \quad 4.10$$

Denklem 4.11'de yer alan modelde M, küme sayısını; N, her bir kümedeki birim sayısını ve $\hat{u}_i$, j. kümenin i. kalıntısını karşılamaktadır.

4.2. MODEL

Panel veri analizlerinde ele alınan zamanlar tüm birimler için mevcut ise dengeli panelin geçerli olduğu bilinmektedir. Dengeli panelde her birim eşit sayıda gözlem sayısına sahiptir. Buna ek olarak panel veri analizinde birim etkisine dikkat etmek gerekmektedir. Modeldeki birimlerin özelliklerini açıklayan değişkenler birim etki olarak adlandırılmaktadır. Birim etki, birimler arasında değişim yaşarken, zaman boyutunda sabittir (Tatoğlu, 2013, s.5).

Bu tez çalışmasında BRICS⁺-T grubuna üye 9 ülke panelin yatay kesit boyutunu; 2010-2022 yılları ise panelin zaman boyutunu temsil etmektedir. Bu sebeple çalışma için panel veri analiz yöntemlerinin uygulanması gerekmektedir. Çünkü çalışma hem zaman hem de birim boyutuna sahiptir. Çalışmada incelenecek yarı logaritmik model Denklem 4.11’de gösterilmiştir:

$$\begin{aligned} \ln \text{san}_{it} = & \beta_0 + \beta_1 \ln \text{isgucu}_{it} + \beta_2 \ln \text{syih}_{it} + \beta_3 \text{açıklık}_{it} + \beta_4 \text{belirsizlik}_{it} + \beta_5 \text{döviz}_{it} + \\ & \beta_6 \ln \text{ham}_{it} + u_{it} \end{aligned} \quad 4.11$$

$i = 1, \dots, 9 \text{ ve } t = 2010, \dots, 2022$

Denklem 4.11’deki modelde β_0 , sabit katsayısını; $\beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4, \beta_5$ ve β_6 eğim katsayılarını; u indisi ise hata terimlerini temsil etmektedir. Diğer yandan i indisi BRICS⁺T’ye üye olan 9 ülkeyi; t indisi ise modelin zaman boyutunu ifade etmektedir.

4.3. VERİ SETİ

Çalışmaya dahil edilen veriler ülkelerin merkez bankaları ile Dünya Bankası, UNCTAD, Uluslararası Şeffaflık Örgütü (Transparency International), St. Louis Federal Rezerv Bankası (FRED), Küresel Değişim Veri Laboratuvarı (Oxford Üniversitesi) - Our World in Data, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), TÜİK, Afrika Ekonomik Monitörü, McKinsey Global Enstitü, Oxford Economics ve Trading Economics veri bankalarından alınmıştır.

Çalışmada 2010-2022 aralığının kullanılmasının sebebi, modele dahil edilen değişkenlere ait verilerin tüm birimler için bu aralıkta mevcut olması dolayısıyla analizlerin dengeli panel veri kullanılarak yapılabilmesinin sağlanmasıdır. Çalışmaya dahil edilen ülkeler Tablo 4.1’de gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Çalışmaya Dahil Edilen Ülkeler

BRA	Brezilya	TUR	Türkiye
RUS	Rusya Federasyonu	EGY	Mısır
IND	Hindistan	KSA	Suudi Arabistan
CHI	Çin Halk Cumhuriyeti	ETH	Etiyopya
ZAF	Güney Afrika		

Tablo 4.1’de görüldüğü üzere çalışmada ele alınan ülkeler, seçilen zaman aralığında modele dahil edilen bağımsız değişkenlere ait verilere sahip BRICS⁺-T üyesi ülkelere aittir. İran ve BAE, model için gerekli bağımsız değişkenlere ait yeterli veriye sahip olmadığından çalışmaya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla 2024 öncesi üyeler Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ile 2024 yılında üye olan Mısır, Suudi Arabistan ve Etiyopya’nın yanında Türkiye, çalışmanın birim boyutunu oluşturmaktadır.

Tablo 4.2. Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Değişken	Değişken Kodu	Açıklama	Veri Kaynağı
Sanayi Sektörü DYY Girişi	lnsan	Ülkelere yönelik yıllık sanayi sektörü DYY girişleri Milyon\$ (logaritmik)	Ülkelere ait merkez bankalarının veri tabanları
İş Gücü Maliyeti	lnişgücü	Birim iş gücü maliyetleri \$ (logaritmik)	ILO, TÜİK, Africa Economic Monitor, McKinsey Global Institute, Oxford Economics, Trading Economics
GSYİH	lngsyih	Ülkelere ait GSYİH Milyar\$ (logaritmik)	Dünya Bankası
Ticari Açıklık	açıklık	Dış Ticaret Hacmi /GSYİH	Our World in Data
Ekonomi Politikası Belirsizliği	belirsizlik	Ekonomi Politikası Belirsizlik Endeksi	FRED
Reel Efektif Döviz Kuru	döviz	Reel Efektif Döviz Kuru \$	FRED
Hammadde ve Doğal Kaynak Geliri	lnham	Hammadde ve Doğal Kaynakların GSYİH içindeki payı (%) (logaritmik)	Dünya Bankası

Çalışmada bağımlı değişken olarak, BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik yıllık DYY girişleri kullanılmıştır. Yatırım miktarlarının yüksek oluşu nedeniyle bu miktarlar milyon \$ cinsinden sadeleştirilmiş ve model için logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur.

Modelin ilk bağımsız değişkeni iş gücü maliyetidir. Ülkelere ait iş gücü maliyetleri cari dönemde ödenen toplam ücretlerin o dönem için geçerli üretim miktarına

oranlanmasıyla elde edilmiş birim iş gücü maliyeti olarak ele alınmıştır. Veri setinde normal dağılıma uymayan miktarlar bulunduğundan değişken için logaritmik dönüşüm uygulanmıştır (Baltagi, 2008). İş gücü maliyetlerindeki artışın literatürle paralel olarak bağımlı değişken üzerinde negatif bir etki göstereceği düşünülmektedir .

Çalışmadaki ikinci bağımsız değişken GSYİH'tir. Ülkelere ait GSYİH değerleri yüksek seviyelerde olduğundan değişken için logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. GSYİH büyümesinin DYY'ler üzerinde pozitif etki göstereceği teorik olarak beklenmektedir (Riedl, 2010; Saini ve Singhanian, 2018; Singhanian ve Gupta, 2011; Thangavelu ve Norjoko, 2014).

Üçüncü bağımsız değişken ticari açıklıktır. Dış ticaret hacminin GSYİH'e oranı şeklinde hesaplanan ticari açıklık verisi modelde oran değişkeni olarak kullanılmıştır. İncelenen literatürde ticari açıklık ile DYY'ler arasında pozitif bir ilişkinin varlığını savunan çalışmaların (Addison ve Heshmati, 2003; Ang, 2008; Asiedu, 2002; Awan vd., 2011; Balasubramanyam vd., 1996; Bhatt, 2008; Chantasasawat vd., 2010; Culem, 1988; Demirhan ve Masca, 2008; Galego, 2004) yanı sıra ilişkinin negatif olduğunu ileri süren çalışmalar da mevcuttur (Busse ve Hefeker, 2007; Hintošová vd., 2018; Tri vd., 2019)..

Çalışmadaki dördüncü bağımsız değişken ekonomi politikası belirsizliğidir. Ülkelerdeki belirsizlik seviyeleri oran değişkeni olarak ele alındığı için değişkende logaritmik dönüşüm uygulanmamıştır. Ülkenin iktisadi politikalarında meydana belirsizlik durumlarının söz konusu DYY girişlerinde negatif bir etki göstereceği teorik olarak beklenmektedir (Sum, 2013; Ko ve Lee, 2015; Arouri ve Roubaud, 2016).

Modeldeki beşinci ve altıncı bağımsız değişkenler dolar bazında reel efektif döviz kuru ve GSYİH'in yüzdesi biçiminde hammadde ve doğal kaynak gelirleridir. Hammadde ve doğal kaynak gelirleri normal dağılıma uymadığından logaritmik dönüşüm uygulanmıştır. REDK'nın DYY'ler üzerinde negatif (Asiamah vd., 2019; Chen vd., 2006; El Bejaoui, 2013; Gorbunova, 2012); hammadde ve doğal kaynak gelirlerinin ise pozitif (Asiedu, 2006; Morisset, 2002) bir etki gösterdiği çalışmalar literatürde ağırlıktadır.

4.4. BULGULAR

Değişkenlere ait veriler yıllık gözlem olarak ele alınmış ve değişkenlere ait minimum, maksimum, standart sapma, gözlem ve ortalama değerler Tablo 4.3'te verilmiştir. BRICS+T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri (İnsan), iş gücü maliyeti (İnişgücü), GSYİH (İngsyih), ticari açıklık (açıklık), ekonomi politikası belirsizliği

(belirsizlik), reel efektif döviz kuru (döviz), hammadde ve doğal kaynak geliri (lnham) değişkenlerine ait maksimum değerler sırasıyla 11.998, 5.228, 9.796, 85, 0.418, 163.31, 3.916 olarak belirlenmiştir. Değişkenlere ait minimum değerler ise sırasıyla 7.3, -1.386, 3.399, 22, 0.005, 47.61 ve -1.349 olarak hesaplanmıştır. Diğer yandan BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri (lnsan), iş gücü maliyeti (lnışgücü), GSYİH (lngsyih), ticari açıklık (açıklık), ekonomi politikası belirsizliği (belirsizlik), reel efektif döviz kuru (döviz), hammadde ve doğal kaynak geliri (lnham) değişkenlerine ait ortalama değerler sırasıyla 9.409, 1.377, 6.826, 46,333, 0.092, 108.579, 1.577 olarak belirlenirken; değişkenlere ait standart sapma değerleri sırasıyla 1.106, 1.325, 1.405, 13,675, 0.078, 22.385, 1.165 olarak hesaplanmıştır. Çalışmanın gözlem sayısı 117 olarak belirlenmiştir.

Tablo 4.3. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

Değişken	Gözlem	Ortalama	Std. Sapma	Minimum	Maksimum
lnsan	117	9.409	1.106	7.3	11.998
lnışgücü	117	1.377	1.325	-1.386	5.228
lngsyih	117	6.826	1.405	3.399	9.796
açıklık	117	46.333	13.675	22	85
belirsizlik	117	0.092	0.078	0.005	0.418
döviz	117	108.579	22.385	47.61	163.31
lnham	117	1.577	1.165	-1.349	3.916

4.4.1. Panel Veri Modelinin Tahmin Yönteminin Seçimi

Panel veri analizinde modeller, çalışmaya dahil edilen dönemlere göre mikro ve makro olarak değişmektedir. Dönem sayısının 20'den büyük olduğu modeller makro; 20'den küçük olduğu modeller mikro model olarak adlandırılmaktadır. Makro modellerle çalışıldığı durumlarda serilerin durağanlık koşulunun sağlanması gerekirken, mikro modellerde bu koşulun sağlanması zorunlu değildir. Çünkü dönem sayısının az oluşunun mikro modellerdeki birimlerin durağanlık durumunu ortadan kaldırabileceği bilinmektedir (Baltagi, 2008). Çalışmada ele alınan 13 yıllık dönem boyutu çalışma modelinin mikro model olmasına neden olmaktadır. Bu sebeple çalışmada durağanlık analizine gerek duyulmamıştır. Çalışmada analiz için dengeli panel seçilmiş ve model seçiminin yapılabilmesi için öncelikle klasik model testlerinden F Testi, Olabilirlik Testi, Score Testi ve Breusch-Pagan Testi uygulanacaktır.

Uygulanacak klasik model testlerinden F Testi ve Olabilirlik Testi klasik model ile sabit etki modeli arasında seçim yapılırken kullanılmaktadır. Diğer yandan Breusch ve Pagan (1980)'ın geliştirdiği LM testi ve Score Testi klasik model ile rassal etki modeli arasında seçim yapılırken kullanılmaktadır. Uygun modelin belirlenmesinde son olarak sabit etki modeli veya rassal etki modelin seçilebilmesi için Hausman (1978) Testi uygulanmaktadır (Demirtaş ve Çiçek, 2023).

4.5.1.1. F Testi, Olabilirlik, Breusch-Pagan LM ve Score Testi Bulguları

❖ F Testi ve Olabilirlik Testi için geçerli hipotezler şu şekildedir:

$H_0 : \beta_i = \beta$ Birim etki yoktur. Klasik model uygundur.

$H_1 : \beta_i \neq \beta$ Birim etki vardır. Sabit etki modeli uygundur.

❖ Breusch-Pagan ve Score Testi için geçerli hipotezler şu şekildedir:

$H_0 = \sigma_\mu^2 = 0$ Birim etki yoktur. Klasik model uygundur.

$H_1 = \sigma_\mu^2 \neq 0$ Birim etki vardır. Rassal etki modeli uygundur.

Tablo 4.4. F Testi, Olabilirlik, Breusch-Pagan LM ve Score Testi Sonuçları

	F Testi	Olabilirlik Testi	Breusch-Pagan LM Testi	Score Testi
chibar2(01)	-	82.93	218.63	4040.01
Prob > chibar2	0.000	0.000	0.000	0.000
rho	0.80633719	-	-	-
F (6, 102)	8.93	-	-	-

Klasik modelin varlığı için yapılan F Testi ve Olabilirlik Testi test istatistiklerine ait olasılık değerleri %5 önem düzeyinde anlamlı olduğundan (Prob.=0.000<0.05) birim etkinin bulunmadığını ileri süren H_0 hipotezi reddedilerek birim etkinin bulunduğu, klasik modelin uygun olmadığına, sabit etki modelinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Diğer yandan Breusch-Pagan LM Testi ile Score Testine ait olasılık değerleri %5 önem düzeyinde anlamlı olduğundan (Prob.=0.000<0.05) birim etkinin bulunmadığını ileri süren H_0 hipotezi reddedilerek, birim etkinin bulunduğu, klasik modelin uygun olmadığına, rassal etkiler modelinin uygun olduğuna karar verilmiştir. Diğer yandan modeldeki panel etkilerin araştırılması gerekmektedir.

4.4.1.2. Hausman Testi Bulguları

Araştırmanın klasik model olmadığı yapılan F Testi, Olabilirlik Testi, Score Testi ve Breusch-Pagan Testi ile anlaşılmıştır. Dolayısıyla çalışmada sabit veya rassal etki modellerinden hangisinin kullanılacağına Hausman Testi sonucunda karar verilecektir.

Hausman Testi için geçerli hipotezler şu şekildedir:

$H_0 = E(X_{it}u_{it}) = 0$ Hata terimleri ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon vardır. Rassal etki modeli uygundur.

$H_1 = E(X_{it}u_{it}) \neq 0$ Hata terimleri ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon yoktur. Sabit etki modeli uygundur.

Tablo 4.5. Hausman Testi Sonuçları

Hausman Testi-1		Hausman Testi-2		Hausman Testi-3	
Chi2 (6)	1.667	Chi2 (6)	2.36	Chi2 (6)	2.28
Prob > chi2	0.948	Prob > chi2	0.8834	Prob > chi2	0.8918

İncelenen model için uygulanan Hausman Testleri neticesinde olasılık değerleri istatistiki olarak anlamlı bulunamamıştır. Test istatistiklerine ait olasılık değerleri %1, %5 ve %10 önem düzeylerinde anlamsız olduğundan (Prob. > 0.1, 0.05, 0.01) hata terimleri ve bağımsız değişkenler arasında korelasyon bulunduğunu ileri süren H_0 hipotezi reddedilememektedir. Dolayısıyla rassal etkiler modelinin tutarlı olduğuna karar verilmiştir.

4.4.2. Rassal Etki Modeli Tahmincisinin Seçimi

Tablo 4.6. Levene, Brown ve Forsythe Testi Sonuçları

$W_0 = 4.4480414$	df(8, 108)	Prob.>F	0.01781564
$W_{50} = 2.7545285$	df(8, 108)	Prob.>F	0.06653824
$W_{10} = 3.8901374$	df(8, 108)	Prob.>F	0.02302433

Tablo 4.6’da ele alınan 9 birim için standart sapmalar ile kalıntı ortalamaları yer almaktadır. Levene, Brown ve Forsythe testine ait istatistikler (W_0 , W_{50} , W_{10}) serbestlik dereceli Snedecor F tablosu ile karşılaştırıldığında (Prob.<0.10) bütün birimler arasında varyansın eşit olduğunu ileri süren H_0 hipotezi reddedilerek, modelde değişen varyansın bulunduğu görülmüştür.

4.4.2.1. Rassal Etki Modelinde Otokorelasyon Testi

Rassal etkiler modelinde otokorelasyonun mevcudiyetini sınamak için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi ile Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi uygulanmaktadır. Test istatistiğinin 2'den küçük olduğu durumlarda modelde otokorelasyonun varlığı söz konusu olmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.225-226). Söz konusu test için geçerli hipotezler şu şekildedir:

$H_0 : \rho = 0$ Modelde otokorelasyon yoktur

$H_1 : \rho > 0$ veya $\rho < 0$ Modelde otokorelasyon vardır

Tablo 4.7. Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi ile Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi Sonuçları

Test	Test İstatistiği
Durbin-Watson	0.87442573
Baltagi-Wu LBI	1.21943810

Uygulanan iki teste ait istatistik değerleri (0.87 ve 1.22) 2'den küçük olduğu için modelde birinci mertebeden otokorelasyonun bulunduğu görülmüştür.

4.4.2.2. Rassal Etki Modelinde Birimler Arası Korelasyon Testi

Rassal etki modelinde yatay kesit bağımlılığının sınanması için Pesaran, Friedman ve Frees Testleri uygulanmaktadır (Tatoğlu, 2013, s.228-229).

Tablo 4.8. Pesaran, Friedman ve Frees Testi Sonuçları

	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Pesaran Testi	0.2550	0.7987
Friedman Testi	10.168	0.2534
Frees Testi	0.9000	0.1984 (0.10) - 0.2620 (0.05) - 0.3901 (0.01)

Tablo 4.8'de yer alan bilgiler ışığında, Pesaran Testi test istatistiği 0.2550 ve olasılık değeri 0.7987 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla H_0 hipotezinin reddedilemediği ve birimler arası otokorelasyonun bulunmadığı görülmüştür. Friedman Testi test istatistiği 10.168 ve olasılık değeri 0.2534 olarak hesaplanmıştır ve H_0 hipotezinin reddedilemediği ve birimler arası otokorelasyonun bulunmadığı görülmüştür. Diğer yandan Frees Testi test istatistiği 0.9000 ve olasılık değerleri %1 için 0.3901; %5 için 0.2620 ve %10 için 0.1984 olarak hesaplanmıştır. Frees Testi test istatistiği tüm kritik değerlerden büyük olduğu için H_0 hipotezinin reddedilemediği ve birimler arası otokorelasyonun bulunduğu görülmüştür. Kullanılan bu üç testin ikisinde birimler arası otokorelasyonun bulunmadığını ileri süren H_0

hipotezinin reddedilememesi sebebiyle modelde birimler arası korelasyonun (yatay kesit bağımlılığının) bulunmadığı kabul edilmiştir.

4.4.3. Rassal Etki Modelinde Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi

Tablo 4.9. Arellano, Froot ve Rogers Testi Sonuçları

İnsan	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Prob.
İnişgücü	-0.159	0.092	-1.72	0.086*
İngsyih	0.830	0.176	4.71	0.000***
açıklık	-0.026	0.014	-1.92	0.055*
belirsizlik	-0.394	0.692	-0.57	0.569
döviz	-0.007	0.004	-1.93	0.054*
İnham	0.164	0.237	0.69	0.489
SABİT	5.724	1.673	3.42	0.001***
R²	0.689	Gözlem	117	
Chi2	1366.73	Prob > chi2	0.000	

*%10, **%5, ***%1'de anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 4.9'da Arellano, Froot ve Rogers Testine ait istatistikler görülmektedir. Analiz neticesinde, modelde bağımlı değişken olarak kabul edilen BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri (İnsan) üzerinde, iş gücü maliyeti (İnişgücü), GSYİH (İngsyih), ticari açıklık (açıklık) ve reel efektif döviz kuru (döviz) değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı etkisi görülmüştür. Bu değişkenlerden GSYİH (İngsyih) ile bağımlı değişken arasında pozitif bir ilişki gözlenirken; iş gücü maliyeti (İnişgücü), ticari açıklık (açıklık) ve reel efektif döviz kuru (döviz) değişkenleri ile bağımlı değişken arasında negatif bir ilişki söz konusudur. Modeldeki ekonomi politikası belirsizliği (belirsizlik) ile hammadde ve doğal kaynak geliri (İnham) değişkenlerine ait istatistik değerleri tüm önem düzeyleri için anlamsız olarak tespit edilmiştir. Diğer yandan modelin F istatistiği %5 önem düzeyinde (Prob_F= 0.000 < 0.05) istatistiki olarak anlamlıdır. Buna ek olarak modele dahil edilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü %68.9 (R²=0.689) olarak hesaplanmıştır. Bu çerçevede elde edilen yeni ekonometrik model Denklem 4.12'de gösterilmiştir.

$$İnsan = 5.724 - 0.159İnişgücü + 0.83İngsyih - 0.026açıklık - 0.007döviz \quad 4.12$$

Model genel olarak incelendiğinde, İnsan bağımlı değişkeni üzerinde İnişgücü, açıklık ve döviz değişkenleri %10; İngsyih değişkeni ise %1 önem düzeyinde anlamlı bir etkide bulunmaktadır. Bu bağlamda, iş gücü maliyetlerinde meydana gelen %1'lik artış, BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY'leri %0.159 azaltmaktadır. Bu

yönüyle iş gücü maliyetlerinin bağımlı değişken üzerindeki etkisi literatürde iş gücü maliyetlerinin DYY girişleri üzerindeki etkisini negatif olarak gözlemleyen çalışmalarla (Bevan ve Estrin, 2000; Galego, 2004; Gorbunova, 2012; Janicki, 2004; Plikynas, 2006; Riedl, 2010; Tri vd., 2019) paralellik göstermektedir. Modele dahil edilen GSYİH değişkeninde meydana gelen %1'lik artış ise BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY'leri %0.83 artırmaktadır. Böylece GSYİH değişkenin bağımlı değişken üzerindeki etkisi literatürde GSYİH değişkeni ile DYY girişleri arasında pozitif ilişki saptayan çalışmalar ile (Ali vd., 2022; Arbatli, 2011; Asiamah vd., 2019; Kaur ve Sharma, 2013; Riedl, 2010; Saini ve Singhania, 2018; Singhania ve Gupta, 2011; Thangavelu ve Norjoko, 2014; Tri vd., 2019) aynı doğrultudadır. Buna ek olarak ticari açıklıkta meydana gelecek 1 birimlik artış, BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY'leri 0.026 birim azaltmaktadır. Literatürde ticari açıklık ile DYY girişleri arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu çalışmalara sıklıkla rastlanmaktadır. Fakat ticari açıklığın bu çalışmada anlamlı ve negatif bir etki göstermesi Busse ve Hefeker (2007), Hintošová vd. (2018) ve Tri vd. (2019) ile paralellik göstermektedir. Son olarak reel efektif döviz kurunda meydana gelen 1 birimlik artış BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY'leri 0.007 birim azaltmaktadır. Bu yönüyle reel efektif döviz kurunun bağımlı değişken üzerindeki etkisi literatür ile (Asiamah vd., 2019; Chen vd., 2006; El Bejaoui, 2013; Gorbunova, 2012; Kandiero ve Chitiga, 2014; Kaur ve Sharma, 2013; Kyereboah-Coleman ve Agyire-Tettey, 2008; Koutmos ve Martin, 2007; Lily vd., 2014; McKenzie, 2002; Melku, 2012) aynı doğrultudadır. Diğer yandan modelde en büyük pozitif etkiyi GSYİH'teki artışın oluşturduğu görülürken; en yüksek negatif etkiyi iş gücü maliyetlerindeki artışın oluşturduğu görülmektedir. Belirsizlik, ülke içi ekonomi politikası belirsizliğini temsil etmektedir. Belirsizliğe ait parametrenin tüm önem düzeylerinde anlamsız olarak gözlenmesinin yanında parametre katsayısının negatif oluşu belirsizliğin yatırımlar hususunda negatif etki gösterdiğini kanıtlar niteliktedir. Parametre anlamlılığı dikkate alınmaksızın ilişkinin yönü açısından ekonomi politikası belirsizliğinin BRICS⁺-T ülkelerinde negatif bir etki yaratabileceği söylenebilir. Bununla birlikte bu çalışmada belirsizlik ile DYY akışları arasındaki ilişkinin yönü literatürdeki diğer çalışmalar (Sum, 2013; Ko ve Lee, 2015; Arouri ve Roubaud, 2016; Busse ve Hefeker, 2007; Tang, 2012) ile paralellik göstermektedir. Son olarak hammadde ve doğal kaynak geliri incelenen modelde tüm önem düzeylerinde anlamsız olarak gözlenmiştir. Yine de analiz sonucunda Gauselmann vd. (2011) ve Arbatli (2011) ile paralel olarak doğal kaynak ve hammadde

gelirinin DYY girişi üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı saptanmıştır. Parametre anlamlılığı dikkate alınmadığında hammadde ve doğal kaynak geliri değişkeninin katsayısının pozitif oluşu, literatürü destekler nitelikte ve ele alınan ülke grubunda DYY girişlerini artırabilme potansiyeline sahip olarak görölmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Küresel piyasalarda ülkelerin ticari faaliyetleri dışında önem verdiği faktörlerden biri de DYY'lerdir. Sahip oldukları avantajlar ile bu yatırımları çeken ülkelerin söz konusu yatırımları ülke içinde tutmaya çalışması veya daha az yatırım girişine sahip ülkelerin bu yatırımları çekmek için yeni fırsatlar yaratması, DYY'lerin uluslararası pazarlarda önemli hale gelmesini sağlamıştır. Diğer yandan yatırımı yapacak şirketler, söz konusu yatırımlar hususunda seçici davranmaktadırlar. Küresel bağlamda ülkelerin sahip oldukları avantajların farklı oluşu, şirketlerin yatırım kararı sürecini büyük oranda etkilemektedir. Bu sebeple ülkelerin gelişmişlik seviyeleri, sahip oldukları ekonomik ve sosyal göstergeler ve dahil oldukları kuruluşlar şirketlerin yatırım konusunda dikkat ettikleri faktörleri oluşturmaktadır. Buna ek olarak ülkelere ait GSYİH, enflasyon oranı, döviz kuru, ticari açıklık, vergi, coğrafi mesafe, hammadde, eğitim düzeyi, piyasa büyüklüğü, iş gücü maliyeti gibi etkenler DYY girişlerinin belirlenmesinde rol oynayan faktörler olarak tanımlanmaktadır.

Bu çalışma, BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY'lerin belirleyicilerini tespit etme hususunda önem taşımaktadır. Çalışmada, BRICS grubuna üye 8 ülkenin ve Türkiye'nin 2010-2022 yılları arasındaki iş gücü maliyeti, GSYİH, ticari açıklık, iç ekonomi politikası belirsizliği, reel efektif döviz kuru ile hammadde ve doğal kaynak geliri değişkenlerinin sanayi sektörüne yönelik DYY akışları üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle uygun analiz yöntemi olarak mikro modellenli dengeli panel veri analizi seçilmiştir. Kurulan modeldeki değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler görüldükten sonra uygun panel veri modelinin tahmin yönteminin seçilmesi için F Testi, Olabilirlik Testi, Breusch-Pagan LM Testi ve Score Testi uygulanmıştır. F Testi ve Olabilirlik Testi sonuçlarına göre sabit etkiler modelinin; Breusch-Pagan LM Testi ve Score Testi sonuçlarına göre ise rassal etkiler modelinin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında seçim yapmak için Hausman Testi uygulanmış ve test sonucunda rassal etkiler modelinin geçerli olduğu görülmüştür. Çalışmada kullanılacak rassal etkiler modeli tahmincisinin seçilmesi aşamasında değişen varyansın kontrolü için Levene, Brown ve Forsythe Testi uygulanmış ve test sonucunda modelde değişen varyansın bulunduğu gözlenmiştir. Modelde otokorelasyonun varlığını test etmek için Bhargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi ile Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmez Testi uygulanmış ve test

sonucunda modelde birinci mertebeden otokorelasyon bulunduğu görölmüştür. Son olarak modelde birimler arası korelasyonun varlığını test etmek için Pesaran, Friedman ve Frees Testleri uygulanmış ve yapılan testler sonucunda modelde birimler arası korelasyonun bulunmadığı kabul edilmiştir. Rassal etkiler modeli tahmincisi olarak, modelde otokorelasyon ve değişen varyansın aynı anda bulunduğu, birimler arası korelasyonun bulunmadığı durumlarda kullanılan Arellano, Froot ve Rogers Tahmincisi kullanılmıştır. Analiz neticesinde, BRICS⁺-T ülkelerinde sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri üzerinde, iş gücü maliyeti, GSYİH, ticari açıklık ve reel efektif döviz kuru değişkenlerinin istatistiki olarak anlamlı etkisi görölmüştür. Buna ek olarak modelde en büyük pozitif etkiyi GSYİH'teki artış sağlarken; en yüksek negatif etkiyi iş gücü maliyetlerindeki artış sağlamaktadır.

Yapılan analizler neticesinde iş gücü maliyetlerinin sanayi sektörüne yönelik DYY'ler üzerinde negatif etkisi olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgu hem teorik hem de ampirik literatürle uyushmaktadır. Ucuz iş gücü DYY'ler açısından çekici bir faktördür. Özellikle BRICS⁺-T ülkelerinden Çin ve Hindistan yüksek nüfusları dolayısıyla küresel pazarlarda iş gücü maliyetinin oldukça rekabetçi olduğu yapılara sahiptirler. Bu da analiz bulgularını destekler niteliktedir. BRICS üyesi ülkeler ve Türkiye açısından iş gücü maliyetlerini küresel pazar açısından düşük tutmak DYY girişlerinin bu ülkelere kaymasına neden olacaktır. Diğer taraftan bu husus sadece nüfus büyüklüğüyle sağlanması gereken bir durum değildir. Ayrıca nüfus büyüklüğü sadece vasıfsız iş gücü sağlamakta ve bu durum da çekilen DYY'lerin kalitesini düşürmektedir. Bu ülkelerde nitelikli iş gücünün miktarı ve maliyetinin de düşürülmesi ile nitelikli iş gücüne ihtiyaç duyan yatırımların bu ülkelere doğru kaymasına neden olacaktır. Bu hususta hükümetlerin, yatırımların ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücü ve spesifik beceriler konusunda ülke içinde planlamalar yapmasının, asgari ücret politikalarını değiştirmelerinin, esnek çalışma modellerini benimsemelerinin veya iş gücü maliyetleri dışında şirketlere diğer girdilerde teşvikler sağlanmasının DYY girişlerini artıracakı düşünülmektedir.

Çalışmada tahmini yapılan modelde GSYİH'in sanayi sektörüne yönelik DYY girişlerine pozitif etki ettiği görölmüştür. Bu sonuç ampirik ve teorik literatür ile aynı doğrultudadır. Yüksek GSYİH miktarlarına sahip ülkeler geniş pazarlara sahip olacağından bu durum yatırımcılar için büyük müşteri kaynağı olarak görülecektir. Diğer yandan geniş pazarların getirdiği yüksek talep bu ülkelere daha yüksek yatırımların yapılmasını

sağlayacaktır. Bu hususta BRICS⁺-T üyesi Çin, Hindistan ve Rusya yüksek GSYİH miktarlarına sahip olduklarından bulundukları geniş pazarlar vasıtasıyla aldıkları yatırım miktarları da bu doğrultuda yüksektir. BRICS⁺-T üyesi ülkelerin GSYİH'lerini artırma hususunda attıkları adımlar yatırımların bu ülkelere yönelmesini sağlamaktadır. Bu durum da analiz bulgularının desteklemektedir. GSYİH'in artırılması hususunda devletlerin, yatırım ortamını geliştirecek adımlar atması, yatırımcılara vergi indirimi veya muafiyet sağlaması, teknoloji ve inovasyon teşvikleri uygulaması, serbest ticaret anlaşmalarına dahil olması, yatırımcılara destek amacıyla örneğin tüm yatırım izin ve lisansları için tek durak ofis oluşturulması gibi gelişmeleri hayata geçirmesi DYY'lerin devamlılığını sağlayacak aynı zamanda yeni yatırım alanlarının oluşmasına da zemin hazırlayacaktır.

Analiz sonuçlarına göre ticari açıklığın sanayi sektörüne yönelik DYY girişleri üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır. Bu bulgu teorik ve ampirik literatürle ters doğrultudadır. Teorik literatürde genellikle ticari açıklığın DYY'ler üzerinde pozitif etki göstereceği düşünülürken, ampirik literatür de bu düşüncüyü desteklemektedir. Ticari açıklığın yüksek olması yerel pazarlara daha fazla yabancı yatırımcının girmesini sağlamaktadır. Yerli pazarlarda oluşabilecek bir yabancı yatırımcı hakimiyeti yerli yatırımcının pazar payını daraltacağından yeni yatırımcılar için cazip bir yatırım ortamı bırakmayabilir. Bununla birlikte yüksek ticari açıklığın neden olduğu uluslararası rekabet, fiyat baskısı oluşturacağından yerli yatırımcılar fiyatlarda indirimle giderek kâr marjlarını daraltabilmektedir. Yabancı yatırımcılar ise düşük kâr marjının olduğu sektörleri tercih etmemektedir. BRICS⁺-T ülkelerinde hesaplanan yüksek ticari açıklık seviyeleri ülkede yabancı yatırımcı hakimiyetinin bir belirtisi olarak görülebileceğinden yeni yatırımcıların farklı ülkelere yatırım yapmalarını sağlamaktadır. Bu bağlamda belirli sektörlerde yerli yatırımcıyı korumak için tarife ve kota sistemlerinin uygulanması, yerli üretimin teşvik edilmesi, sanayi ve teknoloji bölgelerinin oluşturulması, dış ticaret açığının azaltılması için stratejiler geliştirilmesi ticari açıklığın DYY'ler üzerindeki negatif etkisini azaltacağı düşünülmektedir.

Çalışmada son olarak reel efektif döviz kurunun sanayi sektörüne yönelik DYY'ler üzerinde negatif bir etkisinin bulunduğu görülmüştür. Bu bulgu ampirik ve teorik literatürle aynı doğrultudadır. Reel efektif döviz kurunda meydana gelen artış, yerli para biriminin yabancı para birimleri karşısında değer kazandığını göstermektedir. Bu da ülkelerin ihraç ettikleri malların fiyatının artmasına neden olmaktadır. Diğer yandan reel efektif döviz

kurundaki artış yerli üretici için maliyet artışına neden olmaktadır. Bu durum kâr marjını daralttığından yatırımlara negatif etki etmektedir. BRICS⁺-T ülkelerinde yerli paranın değerli tutulmaya çalışılması bu ülkelere gelen DYY'leri farklı ülkelere kaydırmaktadır. Bu durum analiz sonuçlarını desteklemektedir. Bu yüzden ülkelerin döviz rezervlerini etkin bir şekilde yönetmesi, esnek döviz kuru sistemini benimsemeleri, enflasyon hedeflerinde merkez bankalarının uygun para politikalarını uygulaması, ihracat teşvikleri sunması reel efektif döviz kuru artışının DYY'lere negatif etki etmesinin önüne geçebilir.

Çalışmada BRICS⁺-T ülkeleri için elde edilen verilerin yıllık gözlem olması sebebiyle analizin zaman boyutunun dar olması ve BRICS⁺-T üyesi ülkelere İran ve BAE'nin çalışmada incelenecek değişkenlere ait verilere sahip olmaması bu tez çalışmasının kısıtlarını oluşturmaktadır. Bu kısıtların sonraki çalışmalarda yazarlar tarafından tamamlanması BRICS⁺-T ülkeleri ve sanayi sektörüne yönelik DYY akımları çerçevesinde yapılacak yeni çalışmalarla literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Aalipour, A., Hassanvand, D., Zahed Gharavi, M., & Behzadifar, M. (2022). Short-term and Long-term Impacts of Foreign Direct Investment on the Development of Iran's Health Sector. *Health Technology Assessment in Action*.
- Abd Karim, M. Z., & Othman, Y. (2005). Does AFTA and China's entry into WTO affect FDI in ASEAN countries?. *Asian Academy of Management Journal*, 10(1), 37-58.
- Acar, F. (2013). Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001-2013). *Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2).
- Açıkalın, S., Gül, E., & Yaşar, E. (2006). Ücretler ve Büyüme ile Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 271-282.
- Addison, T., & Heshmati, A. (2003). The New Global Determinants of FDI Flows to Developing Countries. *World Institute for Development Economics Research WIDER*, Discussion Paper, (2003/45).
- Aga, A. A. K. (2014). The Impact of Foreign Direct Investment on Economic Growth: A Case Study of Turkey 1980–2012. *International Journal of Economics and Finance*, 6(7), 71-84.
- Ajayi, S. I. (2008). *Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa: Origins, Targets, Impact and Potential*.
- Ak, M. Z. (2009). Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Doğrudan Yabancı Yatırımların Temel Belirleyicileri (*Doctoral dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)*).
- Akbulut, H., & Yereli, A.B. (2017). FDI and Indirect Taxes - Sector Approach: The Case of Turkey. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 7, 112-118.
- Akcoraoglu, A., & Acikgoz, S. (2011). Employment, International Trade and Foreign Direct Investment: Time Series Evidence from Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 76(11), 89-101.
- Akıncı, M. (2010). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi (1980-2008). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Alfaro, L., Chanda, A., Kalemli-Ozcan, S., & Sayek, S. (2006). How Does Foreign Direct

Investment Promote Economic Growth?. *Weatherhead Center for International Affairs*, Harvard University.

- Algan, N., & Bal, H. (2021). The Impact of Foreign Direct Investment on Poverty Reduction in Turkey: A Time Series Analysis. *On Eurasian Economies*. 2021, 165.
- Ali, B., Gul, N., & Aziz, S. (2022). Foreign Direct Investment in Telecommunications Sector of Pakistan: A Determinative Approach. *Global Regional Review*.
- Alpar, C. (1980). Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma. *Turhan Kitabevi Yayınları*.
- Altın, S. (2003). Türkiye Ekonomisinin Gelişimi Açısından Dış Kaynakların Değerlendirilmesi (*Doctoral dissertation, Sosyal Bilimler*).
- Altomonte, C. (2000). Economic Determinants and Institutional Frameworks: FDI in Economies in Transition. *Transnational Corporations*, 9(2), 75-106.
- Amire, C.M. (2022). Foreign Direct Investment and Industrial Sector Growth in Nigeria: Autoregressive Distribution Lag (ARDL) Approach. *Caleb International Journal of Development Studies*.
- Ang, J. B. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment in Malaysia. *Journal of Policy Modeling*, 30(1), 185-189.
- Arbatli, E. (2011), Economic Policies and FDI Inflows to Emerging Market Economies. *International Monetary Fund Working Paper*.
- Arouri, M., & Roubaud, D. (2016). On the Determinants of Stock Market Dynamics in Emerging Countries: The Role of Economic Policy Uncertainty in China and India. *Economics Bulletin*, 36(2), 760-770.
- Artan, S., & Hayaloğlu, P. (2015). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumsal Belirleyicileri: OECD Ülkeleri Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 15(4), 551-564.
- Artige, L., & Nicolini, R. (2006). Evidence on the Determinants of Foreign Direct Investment: The Case of Three European Regions.
- Asiamah, M., Ofori, D., & Afful, J. (2019). Analysis of the Determinants of Foreign Direct Investment in Ghana. *Journal of Asian Business and Economic Studies*, 26(1), 56-75.

- Asiedu, E. (2002). On the Determinants of Foreign Direct Investment to Developing Countries: is Africa Different?. *World Development*, 30(1), 107-119.
- Asiedu, E. (2006). Foreign Direct Investment in Africa: The Role of Natural Resources, Market Size, Government Policy, Institutions and Political Instability. *World Economy*, 29(1), 63-77.
- Aşıkoğlu, R. (1991). Uluslararası Yatırım Kararlarında Etkili Olan Faktörler, *İ.İ.B.F. Yıllığı*, Kütahya: 47-59.
- Athukorala, P. C., & Waglé, S. (2011). Foreign Direct Investment in Southeast Asia: Is Malaysia Falling Behind. *ASEAN Economic Bulletin*, 115-133.
- Awan, M. Z., Khan, B., & uz Zaman, K. (2011). Economic Determinants of Foreign Direct Investment (FDI) in Commodity Producing Sector: A Case Study of Pakistan. *African Journal of Business Management*, 5(2), 537.
- Aydın, N. (1997). Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Ortak Girişimler. *Anadolu Üniversitesi Yayınları*, (1002).
- Bal, H., & Göz, D. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 450-467.
- Balasubramanyam, V. N., Salisu, M., & Sapsford, D. (1996). Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries. *The Economic Journal*, 106(434), 92-105.
- Baltagi, B. H. (2008). Econometric analysis of panel data. New Jersey, USA: John Wiley & Sons.
- Bandera, V. N., & White, J. T. (1968). US Direct Investments and Domestic Markets in Europe. *Economia Internazionale*, 21(1), 117-233.
- Bangash, G.R., & Flath, P.W. (2019). The Effect of Infrastructure Availability on FDI Inflow in D8 Countries.
- Barassi, M., & Zhou, Y. (2012), The Effect of Corruption on FDI: A Parametric and Non-Parametric Analysis. *European Journal of Political Economy*, Vol. 28, pp. 302-312.
- Barry, F., & Bradley, J. (1997). FDI and Trade: The Irish Host-Country Experience. *The Economic Journal*, 107(445), 1798-1811.

- Bayar, İ. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırımların Bir Belirleyicisi Olarak Politik İstikrar: D-8 Ülkeleri için Bir Analiz. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 9(21), 1-14.
- Beck, S., & Chaves, A. (2012). The Impacts of Various Taxes on Foreign Direct Investment. *US Bureau of Economic Analysis or the US Department of Commerce*.
- Bekhet, H.A., & Mugableh, M.I. (2016). Blueprinting the Equilibrium Relationships between Inward FDI and Employment in the Malaysian Economic Sectors: Time Series Models Approach. *Global Business and Economics Review*, 18, 136-150.
- Beloscova, L. (2012). Avrupa Birliğinin Rusya ile İlişkilerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Açısından Değerlendirilmesi (*Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Bénassy-Quéré, A., Fontagné, L., & Lahrière-Révil, A. (2001). Foreign Direct Investment and Company Taxation in Europe (No. 004).
- Bende-Nabende, A. (2002). Foreign Direct Investment Determinants in Sub-Sahara Africa: A co-integration Analysis. *Economics Bulletin*, 6(4), 1-19.
- Bengoa, M., & Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3), 529-545.
- Bevan, A. A., & Estrin, S. (2000). The Determinants of Foreign Direct Investment in Transition Economies. Available at SSRN 258070.
- Bevan, A. A., & Estrin, S. (2004). The Determinants of Foreign Direct Investment into European Transition Economies. *Journal of Comparative Economics*, 32(4), 775-787.
- Bhardwaj, A., Dietz, J., & Beamish, P. W. (2007). Host Country Cultural Influences on Foreign Direct Investment. *Management International Review*, 47, 29-50.
- Bhatt, P. R. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment in ASEAN. *Foreign Trade Review*, 43(3), 21-51.
- Borensztein, E., De Gregorio, J., & Lee, J. W. (1998). How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?. *Journal of International Economics*, 45(1), 115-135.

- Bozkurt, H. ve Dursun, G. (2006). Bilgi ve İletişim Teknolojileri ile Yabancı Doğrudan Yatırım Akımları Arasındaki Etkileşim. Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi, 1980-2004. *Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management*, (2), 37-49.
- Breusch, T.S., & Pagan A.R. (1980): “The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics,” *Review of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Buckley, A., (2000), *Multinational Finance*, Fourth Edition, Prentice Hall, New Jersey
- Buckley, P. J., & Casson, M. C. (1976). The Future of the Multinational Enterprise. Homes & Meier, London. *Business & Economics*, 102-116.
- Busse, M., & Hefeker, C. (2007). Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment. *European Journal of Political Economy*, 23(2), 397-415.
- Carkovic, M., & Levine, R. (2005). Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth. Does Foreign Direct Investment Promote Development, 195, 220.
- Chakrabarti, A. (2001). The Determinants of Foreign Direct Investments: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions. *Kyklos*, 54(1), 89-114.
- Chanegriha, M., Stewart, C., & Tsoukis, C. (2017). Identifying the Robust Economic, Geographical and Political Determinants of FDI: An Extreme Bounds Analysis. *Empirical Economics*, 52, 759-776.
- Chantasawat, B., Fung, K. C., Iizaka, H., & Siu, A. (2010). FDI flows to Latin America, East and Southeast Asia, and China: Substitutes or Complements?. *Review of Development Economics*, 14(3), 533-546.
- Chen, K. M., Rau, H. H., & Lin, C. C. (2006). The Impact of Exchange Rate Movements on Foreign Direct Investment: Market-Oriented Versus Cost-Oriented. *The Developing Economies*, 44(3), 269-287.
- Cleeve, E. (2008). How Effective are Fiscal Incentives to Attract FDI to Sub-Saharan Africa?. *The Journal of Developing Areas*, 135-153.
- Cook, N. (2013). South Africa: Politics, Economy, and US relations. Washington, DC: *Congressional Research Service*.
- Coşkun, R. (2001). Determinants of Direct Foreign Investment in Turkey. *European Business Review*, 13(4), 221–227. <https://doi.org/10.2307/1937913>

- Crespo, N., & Fontoura, M. P. (2007). Determinant Factors of FDI Spillovers–What Do We Really Know?. *World Development*, 35(3), 410-425.
- Culem, C. G. (1988). The Locational Determinants of Direct Investments among Industrialized Countries. *European Economic Review*, 32(4), 885-904.
- Cuyvers, L., Soeng, R., Plasmans, J., & Van Den Bulcke, D. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Cambodia. *Journal of Asian Economics*, 22(3), 222-234.
- Çakıroğlu, M. (2019). Türkiye’de 2013-2017 Yılları Arasında Gerçekleşen Birleşme, Satın Alma ve İş Ortaklıklarının Analizi. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(9): 18-39.
- Dahlström, T., & Johnson, A. (2007). Bureaucratic Corruption, MNEs and FDI. *Jönköping International Business School Paper*, 82.
- Danmola, R.A., Olateju, A.O., & Aminu, A.W. (2017). The Impact of Foreign Direct Investment on the Nigeria Manufacturing Sector: A Time Series Analysis. *European Scientific Journal*, 13, 521-521.
- De Gregorio, J. (1998). Financial integration, financial development and economic growth. Chile: Department of Industrial Engineering, Universidad de Chile. Unpublished manuscript.
- Demir, Y. (2021). Ticari dışa açıklık ve enflasyon ilişkisi: D-8 ülkeleri için panel eş bütünleşme analizi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 325-337.
- Demirel, O. (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması (*Master's Thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).
- Demirhan, E., & Masca, M. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries: A Cross-Sectional Analysis. *Prague Economic Papers*, 17(4), 356-369. doi: <https://doi.org/10.18267/j.pep.337>
- Demirtaş, G., & Çiçek, S. (2023). Demokrasinin Kadınların İş Gücüne Katılımı Üzerindeki Etkisinde Eğitimin Aracılık Rolü: Panel Veri Analizi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 78(4), 785-811.

- Deniz, E. (2018). Güney Afrika'yı Uluslararası Hiyerarşide Konumlandırmak: Yeni Yükselen Orta Ölçekli Güç. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 4 (7): 65-74.
- Desai, M. A., Foley, C. F., & Hines Jr, J. R. (2004). Foreign Direct Investment in A World of Multiple Taxes. *Journal of Public Economics*, 88(12), 2727-2744.
- Devereux, M. P., & Freeman, H. (1995). The Impact of Tax on Foreign Direct Investment: Empirical Evidence and the Implications for Tax Integration Schemes. *International Tax and Public Finance*, 2, 85-106.
- Di Iorio, A., & Faff, R. (2000). An analysis of asymmetry in foreign currency exposure of the Australian equities market. *Journal of Multinational Financial Management*, 10(2), 133-159.
- Dinçer, Ö. (1998). Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası (5. Baskı). İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Dornbusch, R. (2001), "A Primer on Emerging Market Crises", *NBER Working Paper*, 8326, Cambridge, Mass.
- DPT, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, Mayıs 2000.
- Drogendijk, R., & Martín, O. M. (2015). Relevant Dimensions and Contextual Weights of Distance in International Business Decisions: Evidence from Spanish and Chinese Outward FDI. *International Business Review*, 24(1), 133-147.
- Drucker, P. (2017). The Age of Discontinuity: Guidelines to Our Changing Society. *Routledge*.
- Du, J., Lu, Y., & Tao, Z. (2008). FDI Location Choice: Agglomeration vs Institutions. *International Journal of Finance & Economics*, 13(1), 92-107.
- Du, J., Lu, Y., & Tao, Z. (2012). Institutions and FDI Location Choice: The Role of Cultural Distances. *Journal of Asian Economics*, 23(3), 210-223.
- Dunning, J. H. (1973). The Determinants of International Production. *Oxford Economic Papers*, 25(3), 289-336.

- Dunning, J. H. (1991). The Eclectic Paradigm of International Production: A Personal Perspective. *The Nature of the Transnational Firm*, 121, 117-136.
- Dunning, J. H. (2001). The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future. *International Journal of the Economics of Business*, 8(2), 173-190.
- Ebghaei, F., & Wigley, A.A. (2018). The Role of Exports in the Transmission of Horizontal and Vertical Spillovers of Foreign Direct Investment: The Case of Turkish Manufacturing Industry. *Developing Economies*, 56, 35-50.
- Egger, P., & Winner, H. (2005). Evidence on Corruption as An Incentive for Foreign Direct Investment. *European Journal of Political Economy*, 21(4), 932-952.
- Elbejaoui, H. J. (2013). Asymmetric Effects of Exchange Rate Variations: An Empirical Analysis for Four Advanced Countries. *International Economics*, (135-136), 29-46.
- Ersungur, Ş. M., Boz, F. Ç., & Çınar, Ö. (2017). Türkiye ile BRICS Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkileri: Girdi-Çıktı Yöntemi ile Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 8(3), 395.
- Esiyok, B. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in Turkey: A Panel Study Approach. *Research Papers in Economics*.
- Falk, M., & Hake, M. (2008). A Panel Data Analysis on FDI and Exports (No. 012). *FIW-Research Reports*.
- Fang, L., Chen, B., Yu, H., & Xiong, C. (2018). The Effect of Economic Policy Uncertainty on the Long-run Correlation Between Crude Oil and the US Stock Markets. *Finance Research Letters*, 24, 56-63.
- Fang, J., Collins, A., & Yao, S. (2021). On the Global COVID-19 Pandemic and China's FDI. *Journal of Asian Economics*, 74, 101300.
- Farooqi, A. M. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyümeye Etkisi: Afganistan Örneği (Doctoral dissertation, Bursa Uludağ University (Turkey)).
- Fatih, Ö. C. A. L., & Polat, M. A. (2012). Küresel Düzeyde Sermaye Hareketlerini Yönetmede Tobin Vergisi: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40), 67-94.

- Felek, Ş. (2016). *Türkiye’de AB Doğrudan Yatırımları, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Filiz, K. (2014). FDI and Total Factor Productivity Relations: An Empirical Analysis for BRIC and Turkey. *Advances in Management*, 7, 23.
- Flam, H., & Helpman, E. (1987). Vertical Product Differentiation and North-South Trade. *The American Economic Review*, 810-822.
- Fors, G., & Kokko, A. (2001). Home-Country Effects of FDI: Foreign Production and Structural Change in Home-Country Operations. In *Topics in Empirical International Economics: A Festschrift in Honor of Robert E. Lipsey* (pp. 137-162). *University of Chicago Press*.
- Gabszewicz, J. J., Shaked, A., Sutton, J., & Thisse, J. F. (1981). International Trade in Differentiated Products. *International Economic Review*, 527-534.
- Galego, A., Vieira, C., & Vieira, I. (2004). The CEEC as FDI Attractors: A Menace to the EU Periphery?. *Emerging Markets Finance and Trade*, 40(5), 74-91.
- Gauselmann, A., Knell, M., & Stephan, J. (2011). What Drives FDI in Central–Eastern Europe? Evidence from the IWH-FDI-Micro Database. *Post-Communist Economies*, 23(3), 343-357.
- Gedikli, A. (2011). Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 77.
- Ghazali, A. (2010). Analyzing the Relationship between Foreign Direct Investment Domestic Investment and Economic Growth for Pakistan. *International Research Journal of Finance and Economics*, 47(1), 123-131.
- Glaister, K. W., & Atanasova, H. (1998). Foreign Direct Investment in Bulgaria: Patterns and Prospects. *European Business Review*, 98(2), 122-134.
- Goldberg, L. S., & Kolstad, C. D. (1994). Foreign Direct Investment, Exchange Rate Variability and Demand Uncertainty.
- Goldman S. (2005) , “How Solid are the BRICs?”, Written by Jim O’Neill, Dominic Wilson, Roopa Purushothaman and Anna Stupnytska, *Global Economics Paper No: 134*, 1-22.

- Golub, S. S. (2003). Measures of Restrictions on Inward Foreign Direct Investment for OECD Countries. *OECD Economics Department Working Papers*, No: 357.
- Goodspeed, T. J. (2006). Taxation and FDI in Developed and Developing Countries. *The Challenges of Tax Reform in a Global Economy*, 137-154.
- Gorbunova, Y., Infante, D., & Smirnova, J. (2012). New Evidence on FDI Determinants: An Appraisal Over the Transition Period. *Prague Economic Papers*, 2, 129-149.
- Gorter, J., & Parikh, A. (2003). How Sensitive is FDI to Differences in Corporate Income Taxation within the EU?. *De Economist*, 151(2), 193-204.
- Gow, H.R., & Swinnen, J. (2002). Foreign Direct Investment and Vertical Contracting in the Agri-Food Sector of Transition Economies.
- Grenier, G., & Tavakoli, A. (2006). Globalization and Wage Inequality in the Canadian Manufacturing Sector: A Time Series Analysis. *Global Economy Journal*, 6.
- Grossman, G. M., & Helpman, E. (1991). Quality Ladders and Product Cycles. *The Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 557-586.
- Güriş, S. (2018), Uygulamalı Panel Veri Ekonometrisi, *DR Kitabevi Yayınevi ve Dağıtım Paz. Ltd. Şti.*, 481, İstanbul.
- Hadi, A., Zafar, S., Iqbal, T., Zafar, Z., & Hussain, H.I. (2018). Analyzing Sectorial Level Determinants of Inward Foreign Direct Investment (FDI) in ASEAN. *Polish Journal of Management Studies*.
- Hakro, A. N., & Ghumro, A. A. (2007). Foreign Direct Investment, Determinants and Policy Analysis: Case Study of Pakistan. *University of Glasgow, Department of Economics*.
- Hansen, M. W. (2004). Foreign Direct Investment and the Environment: A Transaction Cost Perspective. *Journal of Transnational Management Development*, 8(4), 55-80.
- Haqqani, H. (2014). "Introduction: India's Reform Agenda". *India and the Global Economy* (s. 1-4). Hudson Institute.
(https://www.hudson.org/sites/default/files/researchattachments/attachment/1420/indiaandthe_global_economy_hudson.pdf) (erişim tarihi: 25.03.2024).

- Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. *Econometrica: Journal of the econometric society*, 1251-1271.
- Hayakawa, K., Lee, H. H., & Park, D. (2013). The Role of Home and Host Country Characteristics in FDI: Firm-Level Evidence from Japan, Korea and Taiwan. *Global Economic Review*, 42(2), 99-112.
- Head, K., Mayer, T., & Ries, J. (2002). Revisiting Oligopolistic Reaction: Are Decisions on Foreign Direct Investment Strategic Complements?. *Journal of Economics & Management Strategy*, 11(3), 453-472.
- Helpman, E. (2014). Foreign Trade and Investment: Firm-Level Perspectives. *Economica*, 81(321), 1-14.
- Hintošová, A. B., Bruothová, M., Kubíková, Z., & Ručinský, R. (2018). Determinants of Foreign Direct Investment Inflows: A Case of the Visegrad Countries. *Journal of International Studies* (2071-8330), 11(2).
- Hoang, H. H., & Goujon, M. (2014). Determinants of Foreign Direct Investment in Vietnamese Provinces: A Spatial Econometric Analysis. *Post-Communist Economies*, 26(1), 103-121.
- Hoffmeister, O. (2020). Development Status as a Measure of Development: *UNCTAD Research Paper No. 46*.
- Holmes, R., Miller, T., Hitt, M., & Paz Salmador, M. (2013). The Interrelationships Among Informal Institutions, Formal Institutions, and Inward Foreign Direct Investment. *Journal of Management*, Vol. 39, pp. 531-566.
- Iddrisu, A., Adam, B., & Halidu, B.O. (2015). The Influence of Foreign Direct Investment (FDI) on the Productivity of the Industrial Sector in Ghana. *International Journal of Academic Research in Accounting, Finance and Management Sciences*, 5, 1-13.
- Iqbal, J., Salam, M., & Nosheen, M. (2018). The determinants of services sector growth: A cross country analysis. *Pakistan Journal of Applied Economics*, 28(1), 191-210.
- Ismail, R., & Yussof, I. (2003). Labour Market Competitiveness and Foreign Direct Investment: The Case of Malaysia, Thailand and the Philippines. *Papers in Regional Science*, 82, 389-402.

- Janicki, H. P., & Wunnava, P. V. (2004). Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence from EU Accession Candidates. *Applied Economics*, 36(5), 505-509.
- Jensen, R., & Thursby, M. (1986). A Strategic Approach to the Product Life Cycle. *Journal of International Economics*, 21(3-4), 269-284.
- Jimenez, A., Durán, J. J., & de la Fuente, J. M. (2011). Political Risk as A Determinant of Investment by Spanish Multinational Firms in Europe. *Applied Economics Letters*, 18(8), 789-793.
- Jurcau, A. S., Andreicovici, I., & Matis, D. (2011). The Macroeconomic Determinants of Romanian Cross-Border Mergers and Acquisitions. *International Journal of Business Research*, 11(2), 224-229.
- Kalyoncu, H., Tuluçe, N., & Yaprak, Z. (2015). Determinants of Foreign Direct Investment: An Empirical Analysis for Turkey. *Journal of Economic and Social Studies*, 5(2).
- Kandiero, T. & Chitiga, M. (2014), “Trade Openness and Foreign Direct Investment in Africa”, *South African Journal of Economic and Management Sciences*, Vol.9 No.3, pp. 355-357.
- Karaca, C., & Alsu, E. (2017). İşletmelerde Ticari Alacak ve Borç Politikasının Belirleyicileri: BİST İmalat Sanayii Üzerinde Ekonometrik Bir Uygulama. *Researcher*, 5(4).
- Karagöz, K. (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970–2005. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 2(8), 929-948.
- Kariuki, C. (2015). The Determinants of Foreign Direct Investment in the African Union. *Journal of Economics, Business and Management*, 3(3), 346-351.
- Kaur, M., & Sharma, R. (2013). Determinants of Foreign Direct Investment in India: An Empirical Analysis. *Decision*, 40, 57-67.
- Keleş, G. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununda Yabancı Yatırımcıya Sağlanan Kolaylıklar (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Keorite, M., & Moubarak, M. (2016). The Impacts of China’s FDI on Employment in Thailand’s Industrial Sector. *Journal of Chinese Economic and Foreign Trade Studies*, 9, 60-84.

- Kersan-Škabić, I. (2013). Institutional Development as A Determinant of FDI Attractiveness in Southeast Europe. *Društvena Istraživanja*, 22(2), 215-235.
- Khachoo, A. Q., & Khan, M. I. (2012). Determinants of FDI Inflows to Developing Countries: A Panel Data Analysis.
- Knickerbocker, F. T. (1973). Oligopolistic Reaction and Multinational Enterprise. *The International Executive*, 15(2), 7-9.
- Ko, J. H., & Lee, C. M. (2015). International Economic Policy Uncertainty and Stock Prices: Wavelet Approach. *Economics Letters*, 134, 118-122.
- Kojima, K. (1982). Macroeconomic Versus International Business Approach to Direct Foreign Investment. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 1-19.
- Kok, R., & Acikgoz Ersoy, B. (2009). Analyses of FDI Determinants in Developing Countries. *International Journal of Social Economics*, 36(1/2), 105-123.
- Kokko, A. (2006). The Home Country Effects of FDI in Developed Economies (Vol. 225). *Stockholm: European Institute of Japanese Studies*.
- Kolstad, I., & Villanger, E. (2008). Determinants of Foreign Direct Investment in Services. *European Journal of Political Economy*, 24(2), 518-533.
- Kravis, I. B., & Lipsey, R. E. (1982). The Location of Overseas Production and Production for Export by US Multinational Firms. *Journal of International Economics*, 12(3-4), 201-223.
- Koutmos, G., & Martin, A. D. (2007). Modeling Time Variation and Asymmetry in Foreign Exchange Exposure. *Journal of Multinational Financial Management*, 17(1), 61-74.
- Krugman, P. (1979). A Model of Innovation, Technology Transfer, and the World Distribution of Income. *Journal of Political Economy*, 87(2), 253-266.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararları ve Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 367-382.
- Kyereboah-Coleman, A., & Agyire-Tettey, K. F. (2008). Effect of Exchange-Rate Volatility on Foreign Direct Investment in Sub-Saharan Africa: The Case of Ghana. *The Journal of Risk Finance*, 9(1), 52-70.

- Lai, E. L. C. (2001). Competition for Foreign Direct Investment in the Product Cycle. *Japan and the World Economy*, 13(1), 61-81.
- Lairson, T. D., & Skidmore, D. (2003). International Political Economy: The Struggle for Power and Wealth. *Thomson/Wadsworth*.
- Lee, S. H., Shenkar, O., & Li, J. (2008). Cultural Distance, Investment Flow, and Control in Cross-Border Cooperation. *Strategic Management Journal*, 29(10), 1117-1125.
- Lee, S., Kotabe, M., Heo, D., Kang, B., & Yoon, A.H. (2016). Do Sectoral and Locational Factors of Foreign Direct Investment from Emerging Countries Matter for Firm Performance? The Case of Korean Firms' FDI in China's Service Sector.
- Liargovas, P. G., & Skandalis, K. S. (2012). Foreign Direct Investment and Trade Openness: The Case of Developing Economies. *Social Indicators Research*, 106, 323-331.
- Lily, J., Kogid, M., Mulok, D., Thien Sang, L., & Asid, R. (2014). Exchange Rate Movement and Foreign Direct Investment in ASEAN Economies. *Economics Research International*, 2014.
- Lim, E.G. (2001). Determinants of, and The Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth: A Summary of the Recent Literature. *IMF Working Paper No. 01/175*.
- Lim, S. H. (2008). How Investment Promotion Affects Attracting Foreign Direct Investment: Analytical Argument and Empirical Analyses. *International Business Review*, 17(1), 39-53.
- Lipsey, R. E. (2004). Home and Host-Country Effects of Foreign Direct Investment. In *Challenges to Globalization: Analyzing the Economics* (pp. 333-382). *University of Chicago Press*.
- Luiz, J. M., & Charalambous, H. (2009). Factors Influencing Foreign Direct Investment of South African Financial Services Firms in Sub-Saharan Africa. *International Business Review*, 18(3), 305-317.
- Lunn, J. (1980). Determinants of US Direct Investment in the EEC: Further Evidence. *European Economic Review*, 13(1), 93-101.
- Mateev, M. (2009). Determinants of Foreign Direct Investment in Central and Southeastern Europe: New Empirical Tests. *Oxford Journal*, 8(1).

- McKenzie, M. (2002). The Economics of Exchange Rate Volatility Asymmetry. *International Journal of Finance & Economics*, 7(3), 247-260.
- Medhi, J. (2017). Relationship Between Foreign Direct Investment (FDI) Inflows In Agricultural Sector And Agricultural GDP In India : A Time Series Analysis.
- Melku, S. S. (2012). Exchange Rate Volatility and Foreign direct investment A panel data. *Södertörns Högskola*, 4-43.
- Mina, W. (2007). The Location Determinants of FDI in the GCC Countries. *Journal of Multinational Financial Management*, 17(4), 336-348.
- Mkonyi, G. (2022). The Effect of Corporate Income Tax on FDI Inflow in the Mining Sector in Tanzania. *International Journal of Economics*.
- Moosa, I. A., & Cardak, B. A. (2006). The Determinants of Foreign Direct Investment: An Extreme Bounds Analysis. *Journal of Multinational Financial Management*, 16(2), 199-211.
- Moran, T. H. (2005). How Does FDI Affect Host Country Development? Using Industry Case Studies to Make Reliable Generalizations. Does Foreign Direct Investment Promote Development, 281-313.
- Morisset, J. (2002). Foreign Direct Investment in Africa: Policies Also Matter. *New Horizons for Foreign Direct Investment*, 548, 167.
- Morrison, W. M. (2013). China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States (pp. 20-22). *Washington, DC: Congressional Research Service*.
- Muller, A., & Verschoor, W. F. C. (2006). Asymmetric Foreign Exchange Risk Exposure: Evidence from U.S. Multinational Firms. *Journal of Empirical Finance*, 13(4–5), 495–518. [https:// doi.org/10.1016/j.jempfin.2006.01.003](https://doi.org/10.1016/j.jempfin.2006.01.003)
- Mutlu, M. (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülke Ekonomisine Katkıları ve Türkiye Örneği (*Master's thesis, Anadolu University (Turkey)*).
- Nair-Reichert, U., & Weinhold, D. (2001). Causality Tests for Cross-Country Panels: New Look at Foreign Direct Investment and Economic Growth in LDCs. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 2, 153-172.

- Ng, F., & Kaminski, B. (2006). Turkey's Evolving Trade Integration into Pan-European Markets. *World Bank Policy Research Working Paper*, (3908).
- Ngendakumana, L., & Kaseke, C. (2015). An Analysis of Factors Affecting Foreign Direct Investment in Zimbabwe (1980-2011). *Academic Research International*, 6(2), 114.
- Noorbakhsh, F., Paloni, A., & Youssef, A. (2001). Human Capital and FDI Inflows to Developing Countries: New Empirical Evidence. *World development*, 29(9), 1593-1610.
- Ogbanje, E.C., & Salami, A.O. (2022). Impact of Foreign Direct Investment on Nigeria's Agricultural Sector (1981 to 2019). *International Journal of Environment, Agriculture and Biotechnology*.
- Ogunleye, E. K. (2009). Exchange Rate Volatility and Foreign Direct Investment in sub-Saharan Africa: Evidence from Nigeria and South Africa. *Applied Econometrics and Macroeconomic Modelling in Nigeria*. Ibadan University Press.
- Osinubi, T. S., & Amaghionyeodiwe, L. A. (2009). Foreign Direct Investment and Exchange Rate Volatility in Nigeria. *International Journal of Applied Econometrics and Quantitative Studies*, 6(2), 83-116.
- Ostadi, H. & Ashja, S. (2014). The relationship between external debt and foreign direct investment in D8 member countries (1995-2011), unpublished thesis, Islamic Azad University, Isfahan, Iran
- Öcal, F., & Polat, M. A. (2012). Küresel Düzeyde sermaye hareketlerini yönetmede tobin vergisi: Türkiye örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (40), 67-94.
- Özcan, B., & Arı, A. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği. *Istanbul University Econometrics and Statistics e-Journal*, (12), 65-88.
- Özsoylu, A. F., & Algan, N. (2011). Dünya Ekonomisinin Yeni Aktörleri: BRIC: Brezilya-Rusya-Hindistan-Çin. *Karahan Kitabevi*.
- Öztürk, L. (2004). Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış. *Akdeniz University Faculty of Economics & Administrative Sciences Faculty Journal/Akdeniz Üniversitesi İktisadi*

ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(7).

- Parsley, D. C., & Popper, H. A. (2006). Exchange Rate Pegs and Foreign Exchange Exposure in East and South East Asia. *Journal of International Money and Finance*, 25(6), 992-1009.
- Pazienza, P. (2014). The Environmental Impact of the FDI Inflow in the Transport Sector of OECD Countries and Policy Implications. *International Advances in Economic Research*, 21, 105-116.
- Pearson, D., Nyonna, D., & Kim, K. J. (2012). The Relationship between Economic Freedom, State Growth and Foreign Direct Investment in US States. *International Journal of Economics and Finance*, 4(10), 140-146.
- Pinto, P., & Zhu, B. (2008). Fortune or Evil? The Effect of Foreign Direct Investment on Corruption. *Saltzman Institute of War and Peace Studies (SIWPS) Working Paper*.
- Plikynas, D., & Akbar, Y. H. (2006). Neural Network Approaches to Estimating FDI Flows: Evidence from Central and Eastern Europe. *Eastern European Economics*, 44(3), 29-59.
- Poelhekke, S., & Van Der Ploeg, R. (2010). Do Natural Resources Attract FDI? Evidence from Non-Stationary Sector Level Data.
- Portelli, B. ve Narulla, R. (2006). Foreign Direct Investment Through Acquisitions and Implications for Technological Upgrading: Case Evidence from Tanzania. *The European Journal of Development Research*, 18 (March), 59-85.
- Qabaja, M., & Tenekeci, G. (2022). Nexus between Construction Sector and Economic Indicators for Turkey and European Union Evidenced by Panel Data Analysis. *Engineering, Construction and Architectural Management*.
- Rahman, M.B. (2023). Significance of Labor Productivity and Labor Cost on Foreign Direct Investment: Evidence from Bangladeshi Textile Sector.
- Rajan, R. G., & Zingales, L. (2003). The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century. *Journal of financial economics*, 69(1), 5-50.
- Ranjan, V., & Agrawal, G.K. (2011). FDI Inflow Determinants in BRIC countries: A Panel Data Analysis. *International Business Research*, 4, 255.

- Reenu, J. & Sharma, A.K. (2015), "Trends and Determinants of Foreign Direct Investment in India: A Study of the Post-Liberalization Period", *South Asian Journal of Management*, Vol.22 No. 3, pp.96-98.
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2004). The Modern History of Exchange Rate Arrangements: A Reinterpretation. *The Quarterly Journal of Economics*, 119(1), 1-48.
- Riedl, A. (2008). Contrasting the Dynamic Patterns of Manufacturing and Service FDI: Evidence from Transition Economies.
- Riedl, A. (2010). Location Factors of FDI and the Growing Services Economy 1: Evidence for Transition Countries. *Economics of Transition*, 18(4), 741-761.
- Rohra, N., & Chawla, K. (2015). Motives behind Mergers & Acquisitions: Theory & Critical Review of Literature. *EPRA International Journal of Economic and Business Review*, 3(4).
- Saini, N., & Singhania, M. (2018). Determinants of FDI in Developed and Developing Countries: A Quantitative Analysis Using GMM. *Journal of Economic Studies*, 45(2), 348-382.
- Sarkar, P. (2007). Does Foreign Direct Investment Promote Growth? Panel Data and Time Series Evidence from Less Developed Countries, 1970-2002.
- Schneider, F., & Frey, B. S. (1985). Economic and Political Determinants of Foreign Direct Investment. *World Development*, 13(2), 161-175.
- Segerstrom, P. S., Anant, T. C., & Dinopoulos, E. (1990). A Schumpeterian Model of the Product Life Cycle. *The American Economic Review*, 1077-1091.
- Səlimov, V. (2006). "Qloballaşma Məsələsi", Yeni Dünyada Yeniləşən Azərbaycan İqtisadiyyatı, *Virtual İqtisadi Araşdırmalar Mərkəzi*, 27-30.
- Seyidoğlu, H., (1999). Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama, *Kurtiş Matbaası*, İstanbul.
- Sharma, K., & Bandara, Y. (2010). Trends, Patterns and Determinants of Australian Foreign Direct Investment. *Journal of Economic Issues*, 44(3), 661-676.

- Shepotylo, O. (2012). Spatial Complementarity of FDI: The Example of Transition Countries. *Post-Communist Economies*, 24, 327 - 349.
- Siegel, J. I., Licht, A. N., & Schwartz, S. H. (2013). Egalitarianism, Cultural Distance, and Foreign Direct Investment: A New Approach. *Organization Science*, 24(4), 1174-1194.
- Şimşek, M. (2005). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Dünya Ticaret Örgütü'ne (WTO) Üyeliğinin Ekonomik Etkileri ve Çin'in Geleceğine İlişkin Senaryolar. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 12(2), 77-90.
- Singhania, M., & Gupta, A. (2011). Determinants of Foreign Direct Investment in India. *Journal of International Trade Law and Policy*, 10(1), 64-82.
- Sinha, M., & Sengupta, P.P. (2018). FDI and Industry in Developed and Developing Countries: A Comparative Dynamic Panel Analysis. *Soft Computing in Data Analytics*.
- Sirin, S.M. (2017). Foreign Direct Investments (FDIs) in Turkish Power Sector: A Discussion on Investments, Opportunities and Risks. *Renewable & Sustainable Energy Reviews*, 78, 1367-1377.
- Slangen, A. R. J. E. N., & Hennart, J. F. (2002). Cultural Distance and Foreign Direct Investments: A Comprehensive Model Explaining the Impact of National Cultural Differences on Entry Mode Choice and Subsidiary Performance. *In Competitive Paper for the 28th Annual Meeting of the European International Business Academy*.
- Sparks, R. J., Desai, N., & Thirumurthy, P. (2014). An examination of the country liquidity index to predict A country's foreign direct investment. *International Business & Economics Research Journal (IBER)*, 13(2), 359-370.
- Srinivasan, P., Kalaivani, M., & Ibrahim, P. (2011). An Empirical Investigation of Foreign Direct Investment and Economic Growth in SAARC Nations. *Journal of Asia Business Studies*, 5(2), 232-248.
- Stiglitz, J. E., (2002). Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı, (Tercüme: Arzu Taşçıoğlu, Deniz Vural), 2. Baskı, *Plan B Yayıncılık* , İstanbul.

- Suardi, S. (2008). Central Bank Intervention, Threshold Effects and Asymmetric Volatility: Evidence from the Japanese Yen–US Dollar Foreign Exchange Market. *Economic Modelling*, 25(4), 628-642.
- Suleiman, N. N., Kaliappan, S. R., & Ismail, N. W. (2015). Determinants of Foreign Direct Investment: Empirical Evidence from Southern Africa Customs Union (SACU) countries. *International Journal of Economics and Management*, 9(1).
- Süleymanlı, J. (2015). Azerbaycan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Doğrudan Yabancı Yatırımları Etkileyen Faktörlere İlişkin Bir Uygulama (*Doctoral dissertation, Bursa Uludag University (Turkey)*).
- Sum, V. (2013). The ASEAN Stock Market Performance and Economic Policy Uncertainty in the United States. *Economic Papers: A Journal of Applied Economics and Policy*, 32(4), 512-521.
- Sun, P. ve Heshmati, A. (2010). International Trade and Its Effects on Economic Growth in China.
- Sun, X. (2002). Foreign Direct Investment and Economic Development What Do the States Need To Do. Capacity Development Workshops and Global Forum on Reinventing Government on Globalization, Role of the State and Enabling Environment, Morocco.
- Tan, H. B., & Chong, L. L. (2008). Choice of Exchange Rate System and Macroeconomic Volatility of Three Asian Emerging Economies. *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies*, 1(2), 167-179.
- Tang, L. (2012). The Direction of Cultural Distance on FDI: Attractiveness or Incongruity?. *Cross Cultural Management: An International Journal*, 19(2), 233-256.
- Tatoğlu, Y., F. (2013). Panel Veri Ekonometrisi. Stata Uygulamalı (2. Baskı). *Beta Yayıncılık*, İstanbul, 2013.
- Temiz, D., & Gökmen, A. (2011). Foreign Direct Investment (FDI) and Export Relation in Turkey: 1991–2010. *Journal of Transnational Management*, 16(3), 157-180.
- Thangavelu, S. M., & Narjoko, D. (2014). Human Capital, FTAs and Foreign Direct Investment Flows into ASEAN. *Journal of Asian Economics*, 35, 65-76.

- Tintin, C. (2013). The Determinants of Foreign Direct Investment Inflows in the Central and Eastern European Countries: The Importance of Institutions. *Communist and Post-Communist Studies*, 46(2), 287-298.
- Tocar, S. (2018). Determinants of Foreign Direct Investment: A review. *Review of Economic and Business Studies*, 11(1), 165-196.
- Tri, H. T., Nga, V. T., & Duong, V. H. (2019). The Determinants of Foreign Direct Investment in ASEAN: New Evidence from Financial Integration Factor. *Business and Economic Horizons*, 15(2), 292-303.
- Tümertekin, E. & Özgüç, N., (1997). Ekonomik Coğrafya, Küreselleşme ve Kalkınma, *Çantay Kitabevi*, İstanbul.
- Türkmen, A. & Yarbaşı, İ. Y. (2023). The Relationship between Foreign Direct Investments and Uncertainty at the Sectoral Level: The Case of Türkiye. In: Eroğlu Sevinç, D. & Yüce Akıncı, G. (eds.), *Studies on Economic and Financial Policies. Özgür Publications*. DOI: <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub68.c317>
- Uras, T., G., (1979). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları, *Formül Matbaası*, İstanbul.
- Vernon, R. (1966). “International Investment and International Trade in the Product Cycle”, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 80, No. 2, 190-207.
- Vernon, R. (1974). Competition Policy Toward Multinational Corporations. *The American Economic Review*, 276-282.
- Vidal-Suárez, M., & López-Duarte, C. (2013). Language Distance and International Acquisitions: A Transaction Cost Approach. *International Journal of Cross Cultural Management*, 13(1), 47-63.
- Voka, I., & Dauti, B. (2015). Institutional Determinants of Foreign Direct Investment in Macedonia: Evidence from Panel Data. *European Journal of Business, Economics and Accountancy*, 3(4), 35-44.
- Voutilainen, T. (2005). Foreign Direct Investment (FDI) Theories Explaining the Emergence of Multinational Enterprises (MNEs), Who, Where and Why. *In Seminar in Strategy and International Business* (Vol. 28, p. 2005).

- Wafure, O. G., & Nurudeen, A. (2010). Determinants of Foreign Direct Investment in Nigeria: An Empirical Analysis. *Global Journal of Human Social Science*, 10(1), 26-34.
- Wahid, A. N., Sawkut, R., & Seetanah, B. (2009). Determinants of Foreign Direct Investments (FDI): Lessons from the African Economies. *The Journal of Applied Business and Economics*, 9(1), 70.
- Wang, P., & Rukh, B.G. (2021). The Effect of Information Communication Technology (ICT) Infrastructure availability on FDI inflow in D8 Countries. *E3S Web of Conferences*.
- Wheeler, D., & Mody, A. (1992). International Investment Location Decisions: The Case of US Firms. *Journal of International Economics*, 33(1-2), 57-76.
- Whitman, M. v.N. (1999). FDI in Emerging Markets: A Home Country View. *William Davidson Institute Working Paper Series*, University of Michigan, Working Paper, No: 254.
- Wilkins M., (1970). *The Emergence of Multinational Enterprise*, Harvard University Press, Cambridge.
- Wint, A. G., & Williams, D. A. (2002). Attracting FDI to Developing Countries: A Changing Role for Government?. *International Journal of Public Sector Management*, 15(5), 361-374.
- Xaypanya, P., Rangakulnuwat, P., & Paweenawat, S. W. (2015). The Determinants of Foreign Direct Investment in ASEAN: The First Differencing Panel Data Analysis. *International Journal of Social Economics*, 42(3), 239–250. <https://doi.org/10.1108/MIP-05-2017-0088>
- Xing, Y., & Wan, G. (2006). Exchange Rates and Competition for FDI in Asia. *The World Economy*, 29(4), 419–434. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2006.00791.x>
- Yi, C. F., Idris, S., & Lily, J. (2019). Determinants Of Foreign Direct Investment (FDI) In Asean-5 Countries: A Review. *Malaysian Journal Of Business And Economics (MJBE)*, 6(2), 77-77.
- Yıldırım, K. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam ve Ücretler Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Bir Uygulama (*Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü*).

- Yılmaz, M. İ. (2015). Bir Doğrudan Yabancı Yatırım Türü Olarak Birleşme ve Satın Almaların İhracata Etkisi; Türkiye Örneği (*Doctoral Dissertation, Sakarya Üniversitesi (Turkey)*).
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 241-260.
- Zebua, H. I., & Nasrudin, N. (2016). Determinants of Bilateral Foreign Direct Investment Intra-ASEAN: Panel Gravity Model. *Asian Journal of Business Environment*, 6(1), 19-24.
- Zenasni, S., & Benhabib, A. (2013). The Determinants Of Foreign Direct Investment And Their Impact On Growth: Panel Data Analysis For AMU Countries. *International Journal Of Innovation And Applied Studies*, 2(3), 300-313.
- Zeytoonnejad Mousavian, S.R., Mirdamadi, S.M., Farajallah Hosseini, S.J., & Omid Najafabadi, M. (2021). Determinants Of Foreign Direct Investment Inflow To The Agricultural Sector: a Panel-Data Analysis. *Journal Of Economic And Administrative Sciences*.

Çevrimiçi Kaynaklar

- <https://ticaret.gov.tr/data/5f07183813b87611d894d19a/Brezilya%20Sanayi%20Matrisi-2023.docx.pdf> (erişim tarihi: 24.03.2024). (Ticaret Bakanlığı, Brezilya Potansiyel Ürünler Matrisi (2023a)).
- <https://ticaret.gov.tr/data/5eb2945113b8766158d41561/Brezilya%20Pazar%20Bilgileri-2023.pdf> (erişim tarihi: 24.03.2024). (Ticaret Bakanlığı, Brezilya Pazar Bilgileri (2023b)).
- <https://ticaret.gov.tr/data/5ef4643b13b8767a5802184f/Rusya%20Ülke%20Profili-2023.pdf> (erişim tarihi: 25.03.2024). (Ticaret Bakanlığı, Rusya Ülke Profili (2023c)).
- <https://www.tetsiad.org/files/raporlar/brezilya.pdf> (erişim tarihi: 24.03.2024). (TETSİAD, Brezilya Ülke Raporu (2013)).
- <https://ticaret.gov.tr/data/5f6207d113b8768acc56d2a9/Rusya%20Pazar%20Bilgileri%202023.pdf> (erişim tarihi: 25.03.2024) (Ticaret Bakanlığı, Rusya Pazar Bilgileri (2023c)).

<https://ticaret.gov.tr/data/5f8d738f13b8763b2051494d/Hindistan%20Pazar%20Bilgileri-2023.pdf> (erişim tarihi: 25.03.2024) (Ticaret Bakanlığı, Hindistan Pazar Bilgileri (2023d)).

https://ticaret.gov.tr/data/5f3b925713b876ea88e4c9c4/CHC%20_Ulke_Profil_i_2023_EKİ_M_Kasım_web.pdf (erişim tarihi: 25.03.2024) (Ticaret Bakanlığı, Çin Halk Cumhuriyeti Ülke Profili (2023e)).

<https://ticaret.gov.tr/data/5efc834013b876f898f3c358/GAC%20pazar%20bilgileri%202023.pdf> (erişim tarihi: 25.03.2024) (Ticaret Bakanlığı, Güney Afrika Cumhuriyeti Pazar Bilgileri (2023f)).

<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/banka+hakkında/egitim-akademik/terimler+sozlugu/> (erişim tarihi: 26.03.2024) (TCMB Terimler Sözlüğü, 2024).

<https://intracen.org/our-work/regions-and-countries/brazil> (erişim tarihi: 26.03.2024) (ITC, 2024a, Brezilya).

<https://intracen.org/our-work/regions-and-countries/eastern-europe-and-central-asia/russian-federation> (erişim tarihi: 26.03.2024) (ITC, 2024b, Rusya).

<https://intracen.org/our-work/regions-and-countries/asia-and-the-pacific/india> (erişim tarihi: 26.03.2024) (ITC, 2024c, Hindistan).

<https://intracen.org/our-work/regions-and-countries/asia-and-the-pacific/china> (erişim tarihi: 26.03.2024) (ITC, 2024d, Çin).

<https://intracen.org/our-work/regions-and-countries/africa/south-africa> (erişim tarihi: 26.03.2024) (ITC, 2024e, Güney Afrika).

<https://intracen.org/our-work/regions-and-countries/eastern-europe-and-central-asia/turkiye> (erişim tarihi: 26.03.2024) (ITC, 2024f, Türkiye).

<https://www.bcb.gov.br/en> (Brezilya Merkez Bankası)

<https://www.cbr.ru/eng/> (Rusya Merkez Bankası)

<https://www.rbi.org.in> (Hindistan Merkez Bankası)

<http://www.pbc.gov.cn> (Çin Merkez Bankası)

<https://www.resbank.co.za> (Güney Afrika Merkez Bankası)

<https://www.tcmb.gov.tr> (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

<https://www.cbe.org.eg> (Mısır Merkez Bankası)

www.sama.gov.sa/ (Suudi Arabistan Merkez Bankası)

<https://nbe.gov.et> (Etiyopya Merkez Bankası)

<https://tradingeconomics.com/brazil/indicators>

<https://data.worldbank.org>

<https://data.imf.org/?sk=388dfa60-1d26-4ade-b505-a05a558d9a42>

<https://unctadstat.unctad.org/EN/>

<https://www.ilo.org/data-and-statistics>

<https://data.tuik.gov.tr>

<https://africamonitor.ifw-kiel.de>

<https://www.mckinsey.com/mgi/overview>

<https://www.oxfordeconomics.com>

<https://tradingeconomics.com>

<https://ourworldindata.org>

<https://fred.stlouisfed.org>

EK-1: Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri Hakkında Literatür Özeti

FAKTÖR	POZİTİF	NEGATİF	ÖNEMSİZ	TOPLAM
Aglomerasyon	46, 115	-	-	2
Altyapı Olanakları	41, 46, 55, 77, 112, 134	-	88	7
Belirsizlikten Kaçınma	-	28, 129	-	2
Coğrafi Mesafe	-	26, 45, 60, 88, 120, 129	35, 115	8
Dil	118, 120, 129	136	88	5
Doğal Kaynak	16, 95	-	12, 53	4
Döviz Kuru	30, 131	14, 55, 72, 74, 81, 91, 100, 101, 32, 48, 80, 89, 96, 84, 126, 104, 128, 143, 55, 144	12, 70	24
DYY Karakteristiği	98	-	35, 69	3
Eğitim	12, 30, 46, 62, 98	-	88	6
Enflasyon Oranı	76, 121	4, 14, 30, 34, 41, 54, 55, 74, 78, 107, 113, 117, 141, 144	12, 115	18
Faiz Oranı	117, 121	14, 37, 63, 134, 145	-	7
Finansal Bütünleşme	37, 134	39, 110	-	4
GSYİH	9, 12, 14, 74, 115, 117, 121, 131, 134	106	-	10
İletişim Olanakları	14, 78	-	-	2
İş gücü Maliyeti	37, 63, 77, 98	26, 52, 55, 68, 107, 115, 134	53	12
İşsizlik Oranı	-	69, 106, 107	-	3
Likidite	77, 124	12	64	4
Nüfus	9, 69, 88	-	129	4
Özelleştirme	76	-	88, 115	3
Pazar Büyüklüğü	11, 13 16, 17, 25, 33, 36, 33, 53, 60, 68, 70, 71, 76, 77, 85, 86, 87, 88, 95, 107, 112, 115, 117, 118, 121, 129, 137, 144, 146	12, 26, 138	15	34
Risk	88	12, 26, 115	-	4
Siyasi Demokrasi	28, 46	69	64, 76, 120	6
Tarifeler	118	12, 60	115	4
Teknoloji	35, 53, 78	118	-	4
Ticaret	76, 78, 98	-	12, 77, 88	6

Ticari Açıklık	3, 11, 15, 18, 19, 27, 31, 36, 41, 52, 61, 67, 68, 73, 74, 64, 77, 79, 83, 92, 94, 97, 116, 125, 127, 132, 139, 142, 144	29, 62, 134	79	33
Uluslararası Entegrasyon	118, 129	60, 120	-	4
Vergi	-	12, 23, 30, 41, 42, 60, 62, 107, 129, 144	43, 56, 115	13
Yolsuzluk	76, 88	21, 46, 69	-	5

Yazarlar ve Eser Numaraları

Aalipour vd. (2022)	1	Bayar (2022)	22	Devereux ve Freeman (1995)	43	Holmes vd. (2013)	64
Abd Karim vd. (2005)	2	Beck ve Chaves (2012)	23	Di Iorio ve Faff (2000)	44	Iddrisu vd. (2015)	65
Addison ve Heshmati (2003)	3	Bekhet ve Mugableh (2016)	24	Drogendijk ve Martin (2015)	45	Iqbal vd. (2018)	66
Ajayi (2008)	4	Bende-Nabende (2002)	25	Du vd. (2012)	46	Ismail ve Yussof (2003)	67
Akbulut ve Yereli (2017)	5	Bevan ve Estrin (2000)	26	Ebghaei ve Wigley (2018)	47	Janicki ve Wunnava (2004)	68
Akcoraoglu ve Acikgöz (2011)	6	Bhatt (2008)	27	Elbejaoui (2013)	48	Jimenez vd. (2011)	69
Algan ve Bal (2021)	7	Bhardwaj vd. (2007)	28	Esiyok (2011)	49	Jurcau vd. (2011)	70
Ali vd. (2022)	8	Busse ve Hefeker (2007)	29	Falk ve Hake (2008)	50	Kalyoncu vd. (2015)	71
Altomonte (2000)	9	Chanegriha vd. (2017)	30	Filiz (2014)	51	Kandiero ve Chitiga (2014)	72
Amire (2022)	10	Chantasasawat vd. (2010)	31	Galego vd. (2004)	52	Kariuki (2015)	73
Ang (2008)	11	Chen vd. (2006)	32	Gauselmann vd. (2011)	53	Kaur ve Sharma (2013)	74
Arbatli (2011)	12	Cleeve (2008)	33	Glaister ve Atanasova (1998)	54	Keorite ve Moubarak (2016)	75
Artige ve Nicolini (2006)	13	Coşkun (2001)	34	Gorbunova vd. (2012)	55	Kersan-Škabić (2013)	76
Asiamah vd. (2019)	14	Crespo ve Fontura (2007)	35	Gorter ve Parikh (2003)	56	Khachoo ve Khan (2012)	77
Asiedu (2002)	15	Culem (1988)	36	Gow ve Swinnen (2002)	57	Kok ve Acikgoz Ersoy (2009)	78
Asiedu (2006)	16	Cuyvers vd. (2011)	37	Grenier ve Tavakoli (2006)	58	Kolstad ve Villanger (2008)	79
Athukorala ve Wagle (2011)	17	Danmola vd. (2017)	38	Hadi vd. (2018)	59	Koutmos ve Marrtin (2007)	80
Awan vd. (2011)	18	De Gregorio (1998)	39	Hayakawa vd. (2013)	60	Kyereboah-Coleman ve Agyire-Tettey (2008)	81
Balasubramanyam vd. (1996)	19	Demir (2021)	40	Helpman (2014)	61	Lee vd. (2016)	82
Bangash ve Flath (2019)	20	Demirhan ve Masca (2008)	41	Hintošová vd. (2018)	62	Liargovas ve Skandalis (2012)	83
Barassi ve Zhou (2012)	21	Desai vd. (2004)	42	Hoang ve Goujon (2014)	63	Lily vd. (2014)	84

Lim (2008)	85	Pearson vd. (2012)	106	Suleiman vd. (2015)	127
Luiiz ve Charalambous (2009)	86	Plikynas ve Akbar (2006)	107	Tan ve Chong (2008)	128
Lunn (1980)	87	Qabaja ve Tenekeci (2022)	108	Tang (2012)	129
Mateev (2009)	88	Rahman (2023)	109	Temiz ve Gökmen (2011)	130
McKenzie (2002)	89	Rajaan ve Zingales (2003)	110	Thangavelu (2014)	131
Medhi (2017)	90	Ranjan ve Agrawal (2011)	111	Tintin (2013)	132
Melku (2012)	91	Reenu ve Sharma (2015)	112	Tocar (2018)	133
Mina (2007)	92	Reinhart ve Rogoff (2004)	113	Tri vd. (2019)	134
Mkonyi (2022)	93	Riedl (2008)	114	Türkmen ve Yarbaşı (2023)	135
Moosa ve Cardak (2006)	94	Riedl (2010)	115	Vidal-Suárez ve López-Duarte (2013)	136
Morisset (2002)	95	Rohra ve Chawla (2015)	116	Voka ve Dauti (2015)	137
Muller ve Verschoor (2006)	96	Saini ve Singhania (2018)	117	Wafure ve Nurudeen (2010)	138
Ngendakumana ve Kaseke (2015)	97	Sharma ve Bandara (2010)	118	Wahid vd. (2009)	139
Noorbakhsh vd. (2001)	98	Shepotylo (2012)	119	Wang ve Rukh (2021)	140
Obganje ve Salami (2022)	99	Siegel vd. (2013)	120	Wint ve Williams (2002)	141
Ogunleye (2009)	100	Singhania ve Gupta (2011)	121	Xaypanya vd. (2015)	142
Osinubi ve Amaghionyeodiwe (2009)	101	Sinha ve Sengupta (2018)	122	Xing ve Wan (2006)	143
Ostadi ve Ashja (2014)	102	Sirin (2017)	123	Yi vd. (2019)	144
Öztürk (2020)	103	Sparks vd. (2014)	124	Zebua ve Nasrudin (2016)	145
Parsley ve Popper (2006)	104	Srinivasan vd. (2011)	125	Zenasni ve Benhabib (2013)	146
Pazienza (2014)	105	Suardi (2008)	126	Zeytoonnejad Mousavian vd. (2021)	147